

TAMPEREEN YLIOPISTO

Ilari Taskinen

Sopeutumiskyvyn dokumentit — Sodan kokemusten hallinta jatkosodan kirjeissä

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu –tutkielma

Huhtikuu 2012

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

TASKINEN ILARI: Sopeutumiskyvyn dokumentit — Sodan kokemusten hallinta jatkosodan kirjeissä

Historian pro gradu –tutkielma, 95 s.

Huhtikuu 2012

Tämä tutkielma käsittelee jatkosodassa taistelleiden suomalaisten sotilaiden sodan aikaista kokemusten hallintaa. Tutkimuskysymykseni on selvittää, miten sotilaat pyrkivät kielenkäytön avulla – rakentamalla sodassa elämisestä kertomuksia – hallitsemaan ja tekemään kestäviksi kokemuksensa. Tutkimukseni aineistona käytän kolmen suomalaisen sotilaan sodan aikana kirjoittamia kirjeitä.

Tutkimukseni teoreettisena pohjana on narratiivinen tutkimus. Lähtökohtani on konstruktivinen: sotilaiden henkisen selviytymisen perustana oli heidän kykynsä luoda koetusta todellisuudesta epärealistisen positiivinen versio omassa mielessään. Narratiiviseen tutkimukseen tukeutuen kuvaan näitä sotilaiden rakentamia maailmoja kertomuksina. Lähtökohtani on, että sotilaat pyrkivät rakentamaan kertomuksia, jotka tekisivät sodan kokemukset ymmärrettäviksi ja kestäviksi. Kertomuksia rakennettiin jokapäiväisessä ihmisten välisessä kanssakäymisessä, jota kirjeenvaihto edustaa. Sotilaat pyrkivät luomaan yhtenäisyyttä mieleensä puhumalla kokemuksistaan toisten ihmisten kanssa.

Analyysissäni tutkin sotilaiden kirjeitä omissa luvuissaan. Ensimmäinen tutkimani sotilas rakensi sodassa elämisestä romanssin muotoisen kertomuksen ja toinen satiirin. Romanssin rakentanut sotilas pyrki hallitsemaan kokemuksiaan suuntaamalla katseensa tulevaisuuteen. Hän yritti ylläpitää ajatusta, jonka mukaan vaikeudet voitetaan. Satiirin rakentanut sotilas taas pyrki hallitsemaan kokemuksiaan kieltämällä perinteiset tavat suhtautua väkivaltaan, kuolemaan ja tappamiseen. Näin hän yritti kieltää ajatukset mahdollisesta omasta kuolemasta ja tunteet, joita ympärillä oleva kärsimys olisi siviilielämässä tuottanut. Kolmas sotilaani ei onnistunut rakentamaan yhtenäistä kertomusta kokemuksistaan. Hänellä oli vaikeuksia pitää otetta elämästään sodan epävarmuuden hämärtäessä tulevaisuuden.

Analyysini mukaan satiirinen puhetapa on ollut yleinen sotilaiden keskuudessa. Monet tutkimukset viittaavat siihen, että musta huumori oli tärkeä keino kestää etulinjan väkivaltaa. Sota-ajan kirjeitä hallitsevat kuitenkin romanssin muotoiset kertomukset. Katson, että tämä johtuu ennen kaikkea sotarintaman ja kotirintaman välisestä kokemusten kuilusta, eikä sensuurista, jonka merkitystä on perinteisesti korostettu liikaa. Siviilit eivät voineet ymmärtää etulinjassa väkivallalle muodostuneita merkityksiä. Sodan kauhuista kirjoittaminen olisi uhannut myös suhteiden jatkuvuutta. Erityisesti avioparit näyttävät vaienneen aktiivisesti kirjeissä sodan nurjasta puolesta. Tutkimukseni osoittaa, että sota-ajan kirjeet ovat huonoja lähteitä, jos niistä pyritään selvittämään sodan empiiristä todellisuutta. Kirjeiden välittämä sodan kuva kertoo ennen kaikkea pyrkimyksestä hallita kaoottista rintaman todellisuutta. Tämä ajoi kohti vaikenemista tai merkityksiä, jotka poikkeavat paljon perinteisistä tavoista suhtautua väkivaltaan ja kärsimykseen.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Sota, sotilas ja kokemusten hallinta	3
1.2 Sota-ajan kirjeet historiantutkimuksen lähteenä.....	8
1.3 Maailman rakentaminen kokemusten hallintana	13
1.4 Maailma kertomuksena	15
1.5 Kertomusten rakentaminen kirjeissä.....	18
1.6 Aineisto ja analyysin rakenne	21
2. Sota romanssina	24
2.1 Sankaritarinan rakentaminen	26
2.2 Tulevaisuudenusko sodan hallintana	33
2.3 Parisuhde ja kertomuksen rajat	38
3. Sota satiirina.....	41
3.1 Merkityksetöntä elämistä hetkessä	43
3.2 Vallitsevat käsitykset haastava satiiri	47
3.3 Sodan todellisuuden kieltäminen keinona selviytyä.....	55
3.4 Sotilaiden välinen dialogi	60
4. Sota särkyneenä kertomuksena	64
4.1 Kehää kiertävät merkitykset	65
4.2 Hämärtynyt tulevaisuus ja murtunut moraali	69
4.3 Kirjeenvaihto henkisenä tukena.....	76
5. Sodan kokemusten hallinta	80
Lähteet ja kirjallisuus.....	89

1. Johdanto

I argue that any combatant's testimony is testimony to *something*, but that something is often not an empirically verifiable reality. Rather, these texts are about a struggle for coherence.¹

Leonard V. Smith

Niitä on käsiteltävä historiallisena materiaalina. Ja ihmisen sopeutumiskyvyn dokumenttina.²

Tuntematon veteraani sota-ajan kirjeistä

Uuden sotahistorian tutkimus on laajentanut kuvaa sodan todellisuudesta. Taistelevien divisioonien takaa on löytynyt ihminen ja hänen kokemuksensa. Tutkimuksen keskiöön ovat nousseet sodan nostattamat tunteet tappamisen kiihkosta menetyksen tuskaan ja traumojen piinaavaan tyhjyyteen. Sodan kuva on tuskin enää ritarillisen jalo hyvän ja pahan välinen kamppailu, jossa moraalisesti ylväät suomalaiset hoitavat velvollisuutensa kliinisesti koti, uskonto ja isänmaa mielessään. Tilalle on tullut kuva tykistökeskityksen piiskaamista verisen mutaisista juoksuhaudoista, joiden pohjalla kärsiville sotilaille on jaettu uhrin rooli kollektiivisessa kärsimysnäytelmässä. Uhidiskurssia rakennettaessa ei ole välttämättä pysähtytty miettimään sitä, että kaikesta koetusta huolimatta valtaosa sotilaista pysyi ase kädessä linjassa sodan viimeiseen päivään asti. Miten tämä oli mahdollista? Miten sotilaat kestivät kaiken kokemansa? Miksi kammottavista kokemuksista huolimatta suurin osa sotilaista jatkoi taistelemista sodan loppuun asti?

Tämä tutkimus käsittelee suomalaisia sotilaita, heidän sodan aikana sodalle antamia merkityksiään ja sitä, miten he niiden avulla pyrkivät selviytymään sodan kokemuksistaan. Tutkimuksissa on todettu sotilaiden henkisen kestämisen kannalta olleen tärkeää, että he ovat kokeneet pystyvänsä kontrolloimaan kohtaamiaan tilanteita. Henkisesti raskaampia eivät ole olleet niinkään taistelukentän vaarat vaan tilanteet, joissa on koettu, ettei vaaroihin ole voitu vaikuttaa.³ Tämän

¹ Smith 2007, x.

² Lumme 1975, 7.

³ Watson 2009, 28-29.

havainnon liitän tässä tutkimuksessa narratiivisen psykologian lähtökohtaan, jonka mukaan ihmisen perustavanlaatuinen ominaisuus on merkitysten antaminen maailmalle. Jos sotilaiden kokemuksia haluaa ymmärtää, on siis ymmärrettävä sitä, miten he pyrkivät kontrolloimaan kokemaansa, sitä miten he yrittivät hallita kaoottista sodan todellisuutta. Tässä tutkimuksessa tutkin, miten tämä ilmenee sotilaiden kirjeiden kirjoittamisessa.

Tutkimuskysymykseni on selvittää, miten sotilaat pyrkivät kielenkäytön avulla – rakentamalla sodassa elämisestä kertomuksia – hallitsemaan ja tekemään kestettäväksi kokemuksensa.

Tätä selvitän tutkimalla kirjeitä, joita kolme sotilasta kirjoitti rintamalla. Tutkin, miten sotilaat pyrkivät rakentamaan kirjeissä kertomuksia, jotka tekivät sodan kokemukset ymmärrettäviksi ja kestettäväksi. Tutkimukseni sivuaa myös seuraavia kysymyksiä: miten sodan äärimmäisistä kokemuksista pyrittiin selviämään. Miksi sotilaat taistelivat? Minkälaisia merkityksiä sodalle annettiin erilaisissa dialogisissa suhteissa? Miten kommunikaatio toimi sotarintaman ja kotirintaman välillä? Miten sotilaat puhuivat sodasta keskenään? Mikä merkitys oli sillä, että sotilaat onnistuivat rakentamaan yhtenäisiä kertomuksia sotakokemuksistaan?

Yksi tavoitteeni on myös tuoda uusia näkökulmia sota-ajan kirjeiden tulkintaan. Sota-ajan kirjeitä on usein ylenkatsottu tutkimuksessa. Niiden ei ole katsottu pystyvän kertomaan minkälaista sodassa ”todella oli”. Sota-ajan kirjeiden tulkinnan ongelmat liittyvät myös laajemmin kysymykseen, miten sotilaat todellisuudessa kokivat sodan. Missä määrin heidän kokemuksiinsa voidaan menneisyyden lähteiden kautta päästä käsiksi? Näihin kysymyksiin pyrin vastaamaan turvautumalla narratiiviseen tutkimukseen, joka käsittelee sitä, miten ihmiset pyrkivät selviytymään vaikeista tilanteista luomalla järjestystä elämiinsä kertomusten avulla.

1.1 Sota, sotilas ja kokemusten hallinta

Sota on täynnä kärsimystä ja menetyksiä. Jatkosodassa kuoli yli 63 000 suomalaista sotilasta⁴ ja vielä useampi haavoittui. Fyysisten vammojen lisäksi sota aiheutti henkisiä vammoja. Yli 15 000 sotilasta hoidettiin akuuttien henkisten vaurioiden takia kenttäsairaloissa.⁵ Rintamalla palvelleille sotilaille jatkosodan taisteluiden neljä vuotta merkitsivät fyysisesti raskasta elämää jatkuvassa kuolemanvaarassa. Sotilaat joutuivat kokemaan raakaa väkivaltaa. He todistivat lähietäisyydeltä kuolemaa, tovereidensa silpoutumista ja joutuivat itse tappamaan.

Miten sotilaat kestivät kaikki nämä koettelemukset? Sodan kokemuksia käsittelevästä keskustelusta tähän on vaikea saada vastausta. Hieman provosoiden voi sanoa, että sen perusteella saattaisi pikemminkin luulla suuren osan sotilaista menettäneen sodassa mielenterveytensä. Ensimmäisen maailmansodan brittiläisten ja saksalaisten sotilaiden henkistä selviytymistä tutkinut Alexander Watson toteaa, että psykologiselta kannalta sotilaiden kokemuksia tutkineet historioitsijat ovat yleensä korostaneet sotilaiden vaikeuksia kokemusten käsittelyssä. Tutkijat ovat keskittyneet vähemmistöön olleisiin, psyykkisiä ongelmia saaneisiin miehiin ja unohtaneet, että suurin osa miehistä pystyi onnistuneesti kestämaan rintaman olosuhteet. Sotilaat ovat näin saaneet uhrin aseman sodan suuressa kärsimysnäytelmässä.⁶

Watsonin huomiota ei voi suoraan yleistää suomalaiseen tutkimukseen. Tämä johtuu siitä, että Suomessa ei ole erityisesti tutkittu, miten sotilaat selvisivät kokemuksistaan. Itse asiassa suomalaista psykologista sodan kokemuksen tutkimusta on kokonaisuudessaan hyvin vähän. Psykologista otetta tutkimukseen on syvemmin tuonut vasta Ville Kivimäki, joka valmistelee väitöskirjaa sodan kokemuksista ja niiden aiheuttamista traumaista. Hän on tuonut sodan raakoja kokemuksia käsitelleissä artikkeleissaan esille myös sitä, miten sotilaat pyrkivät kokemuksista selviämään.⁷ Watsonin huomio heijastelee kuitenkin suurelta osin laajempaa sodan kokemista käsittelevää keskustelua. Sodan kauhujen paljastamiseen keskittyneessä tutkimuksessa sotilaiden

⁴ Kurenmaa & Lentilä 2005, 1152.

⁵ Hietanen et al. 1995, 38.

⁶ Watson 2009, 5-6.

⁷ Erityisesti Kivimäki, Ville, "Sotilaan työ, siviilin taakka. 'Vihollisen tuhoamisen' dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta". Teoksessa *Ihminen sodassa* (toim. Kinnunen & Kivimäki). Jyväskylä 2006a; Kivimäki, Ville, "Rintamaväkivalta ja makaaberin ruumis – nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan". Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Juva 2008; Psykologiset seikat ovat osittain esillä myös: Kivimäki & Tepora, "War of Hearts: Love and Collective Attachment as Integrating Factors in Finland During World War II. *Journal of Social History* 43 2/2009, 285-305;

Psykologisesta sotahistoriallisesta tutkimuksesta on mainittava myös Juha Siltala tutkimus vuoden 1918 sodasta. *Sisällissodan psykohistoria*. Helsinki 2009. Tämä psykohistoriallinen tutkimus ei edusta kuitenkaan samanlaista kielellistä lähestymistapaa kuin tämä tutkimus ja Kivimäen artikkelit.

selviytymiskeinot ovat jääneet marginaaliin. Kaunistellun sodankuvan paradigmoja murttanut tutkimus on harvoin kysynyt, miksi suurin osa sotilaista kaikista kokemuksista huolimatta selviytyi sodasta jatkamaan elämäänsä. Sodan julmaa todellisuutta käsitelleen tutkimuksen pääsanoma on ollut, että sota on tragedia ja sotilas sen uhri.⁸

Lähimmäksi sotilaiden henkistä selviytymistä on maailmalla perinteisesti päässyt sotilassosiologinen tutkimus. Tämän tutkimuksen pragmaattinen pääkysymys on ollut, mikä saa sotilaan taistelemaan. Toisen maailmansodan jälkeen sotilassosiologista tutkimusta on länsimaissa hallinnut sotilaiden muodostamien primääriryhmien merkityksen korostaminen. Tämän mukaan sotilaat eivät taistele suurten ideologioiden vaan heidän tovereidensa vuoksi.⁹ Tätä teoriaa ovat tukeneet myös suomalaiset tutkimukset. Näistä vanhin ja yhä merkittävin on Knut Pippingin alun perin jo vuonna 1947 ilmestynyt ”Komppania pienoisyyhteiskuntana”¹⁰. Pipping kuvaa tutkimuksessaan suomalaisen jalkaväkikomppanian tiiviiksi yhteisöksi, jossa miehet toimivat suurelta osin epävirallisten normien mukaisesti. Suomalaisen sotilaan Pipping kuvaa eräänlaiseksi jermuksi, mieheksi, joka kiroaa herrat ja ideologiat, mutta suorittaa silti tehtävänsä. Tätä samaa kuvaa vahvistaa Juha Mälkin väitöskirja ”Herrat, jätkät ja sotataito”¹¹. Mälkin mukaan Suomen toisen maailmansodan aikaisen armeijan suorituskyky perustui tähän jermujen ja upseereita edustavien herrojen väliseen jännitteeseen. Armeijaorganisaation jäykkien toimintatapojen karsastaminen sai rivisotilaat identifioitumaan tiiviisti omaan ”kansalaisotilaiden” ryhmäänsä.¹² Primääriryhmien merkitystä korostavat myös Ville Kivimäki ja Tuomas Tepora. He kuitenkin muistuttavat, että sotimisella oli myös ideologisia motiiveja. Isänmaanrakkaus oli usein aitoa ja tuli suoraan sydämestä.¹³

⁸ Nuoren polven historiantutkijat ovat viime vuosina pyrkineet ahkerasti rikkomaan sodan kansallista kertomusta. Tämän agendan toteavat suoraan Tiina Kinnunen ja Markku Jokisipilä sodan muistoa käsittelevässä artikkelissaan; Kinnunen & Jokisipilä 2011, 481-482. Kun uuden ja ”vanhan” sotahistorian välille on tiedostamatta ja varmasti myös tiedostetusti rakennettu vastakkainasettelua, on se heijastunut myös siihen, miten sodan kokeminen on nähty. Patrioottista sodankuvaa vastaan hyökänneiden tutkijoiden tulkinnat ovat korostaneet sodan kokemusten kauheutta yksilöille. Tätä asetelmaa heijastelee parhaiten lähes avoimen pasifistinen Tieto-Finlandia -ehdokkaaksikin päässyt teos *Ruma sota* (toim. Näre & Kirves), 2008. Ajankohtainen tätä vastakkainasettelua erinomaisesti kuvaava puheenvuoro on myös Jenni Kirveen essee ”Sivistynyt sota” *Yliopisto* 2/2012. Esseän asetelma perustuu siihen, että Kirves todistelee sodan julmuutta vanhalle professorille, joka oli Kirveelle sanonut sodan voivan olla sivistynyttä.

⁹ Yhteenvetoja sotien jälkeisestä tutkimuksesta; Strachan, Hew, ”Training, Morale and Modern War”. *Journal of Contemporary History* 41. 2/2006, s. 211-227; Wessely, Simon, ”Twentieth-Century Theories of Combat Motivation and Breakdown”. *Journal of Contemporary History* 41 2/2006, s. 269-286.

¹⁰ Pipping, Knut, *Komppania pienoisyyhteiskunta. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941-1944*. Helsinki 1978.

¹¹ Mälkki, Juha, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaisotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”*. Helsinki 2008.

¹² Mälkki 2008, 341-348.

¹³ Kivimäki & Tepora 2009.

Edellä esitetyt tutkimukset ovat paljastaneet sotilaiden käyttäytymistä ja asioita, joihin he sodassa tukeutuivat. Tutkimusten perusteella voidaan päätellä vertaistuen olleen tärkeä tekijä sotilaiden henkiselle jaksamiselle. Väkivallan keskellä turvauduttiin ihmisiin, joiden kanssa väkivalta oli koettu.¹⁴ Primääriryhmäteoriaa ei ole tässä syytä kyseenalaistaa. Se ei kuitenkaan vastaa kysymykseen, mikä oli pohjimmiltaan sotilaiden kokemusten hallinnan takana. Pahimmillaan primääriryhmäteorian voidaan nähdä vain vahvistavan kuvaa, jossa ideologioiden paineessa sotaan pakotetut sotilaat nähdään passiivisina olosuhteiden uhreina. Tässä uhridiskurssissa ei ole vikaa, jos sotilaita tarkastellaan historiallisesta näkökulmasta: siitä, miten sotilaiden kokemukset vertautuvat rauhanaikaiseen elämään. Uhridiskurssin liittäminen sotilaiden sodanaikaiseen itseymmärrykseen on kuitenkin ongelmallista, koska lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet, että sotilaat pyrkivät aktiivisesti hallitsemaan kokemuksiaan. He eivät halunneet jäädä passiivisiksi olosuhteiden uhreiksi.

Jaan tässä tutkimuksessa ensimmäisen maailmansodan sotilaita tutkineen Alexander Watsonin toteamuksen: inhimillinen sinnikkyys oli pohjana sotilaiden henkiselle selviämiseksi. Sotilasorganisaatiot vahvistivat sotilaiden yhteenkuuluvuuden tunnetta, jonka lisäksi ideologiset ja taistelukentän olosuhteet kannustivat miehiä jatkamaan taistelua. Näistä huolimatta armeijat olisivat nopeasti menettäneet toimintakykynsä ja täytyneet henkisesti rikkiäisistä miehistä, jollei sotilailta olisi ollut luontaista kykyä sopeutua taistelukentän vaaroihin ja väkivaltaan.¹⁵ Tämä ei tarkoita sodan todellisuuden väkivaltaisen luonteen ja sen synnyttämien henkisten vaurioiden kyseenalaistamista. Tämä tarkoittaa sitä, että sotilaita lähestytään toimijoina, jotka pyrkivät aktiivisesti hallitsemaan itseymmärrystään elämästään olivatpa olosuhteet miten musertavia tahansa. Sotilaat pyrkivät pitämään elämänsä hallinnassaan – olkoonkin, että se ei aina sodan olosuhteissa onnistunut.

Watsonin näkemys johtaa siihen, että sotilaiden sodan kokemista on lähestyttävä uudella tavalla. Tärkeää eivät ole niinkään sodan rasitukset, vaan se, miten sotilas pystyi niitä hallitsemaan. Watson toteaa, että juuri sotilaan käsitys tilanteiden hallitsemattomuudesta johti stressiin – eivät niinkään itse objektiiviset tilanteiden rasitukset.¹⁶ Watson ei tässä tarkoita vain henkistä tilanteiden hallitsemisen kokemista vaan myös kykyä vaikuttaa fyysisesti omaan elämään. Tykistötulituksen alle joutuminen oli sotilaille erityisen rankka kokemus. Vaikka tilanteissa ei olisi ollut suurta

¹⁴ Kivimäki & Tepora 2009, 286-289.

¹⁵ Watson 2009, 85.

¹⁶ Ibid., 34.

vaaraa, oli kokemus monille musertava, koska he eivät pystyneet itse vastaamaan tulituksen aiheuttamaan vaaraan.¹⁷ Tämä johti esimerkiksi siihen, että länsirintaman staattinen asemasota tuotti enemmän henkisiä vaurioita kuin itärintaman liikkuva sota, jossa sotilailla oli enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa omaan rooliinsa taisteluissa.¹⁸ Joanna Bourke on ehkä hieman provokatiivisestikin todennut, että tarve hallita tilanteita näkyi joskus jopa aktiivisena haluna päästä tappamaan. Bourken mukaan eräät ensimmäisen maailmansodan aikaiset psykiatrit tulivat tulokseen, että sotilaat murtuivat useimmin silloin, kun he eivät vaaran alaisina päässeet tappamaan – eivät silloin, kun he olivat rasittuneita tappamisesta.¹⁹ Bourkea ei tule tulkita siten, että tappaminen olisi ollut helppoa tai että suurin osa sotilaista olisi yleensä janonnut päästä tappamaan. Tutkimuksessa on perinteisesti tultu tulokseen, jonka mukaan aktiivisia ja halukkaita tappajia on sotilaista ollut vain pieni määrä.²⁰ Bourken sanoma koskee pikemminkin sitä, miten vaikeita sotilaille olivat tilanteet, joissa heiltä on riistetty vapaus toimia aktiivisessa roolissa. Jopa tappaminen oli joskus helpompaa kuin makaaminen avuttomana poteron pohjalla.

Sotilaiden selviytymistä ja kokemuksiin sopeutumista on osaltaan alkanut selvittää kulttuurihistorialliseen traditioon tukeutuva sodan kokemusten tutkimus. Tämä tutkimussuuntaus on kiinnostunut sodalle annetuista kielellisistä merkityksistä. Kielessä rakentuva diskursiivinen todellisuus yhdistyy psykologiseen mielen maailmaan tässä tutkimuksessa erityisesti traumoja käsiteltäessä. Traumatisoituneiden sotilaiden kielellisiä merkityksiä pakenevat kokemukset eivät kuvaa vain diskursiivisen todellisuuden rajoja vaan myös ihmisen mielen sisäisen yhtenäisyyden murenemistä.²¹ Sotilaiden aktiivista merkitysten rakentamista ja kokemusten hallintaa kuvaavat erityisesti Ville Kivimäen tappamista ja väkivaltaa käsittelevät artikkelit.²²

¹⁷ Watson 2009, 28-29.

¹⁸ Ibid., 23.

¹⁹ Bourke 1999, 237-238;

²⁰ Tappamisen vaikeudesta, Grossman, Dave, *On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. Boston 1996; Myös, Kivimäki 2006a.

²¹ Saksalaisesta kokemushistoriallisesta traditiosta ja teorioista; Kivimäki, Ville, "Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa" teoksessa *Ihminen sodassa* (toim. Kinnunen & Kivimäki). Jyväskylä 2006b.

²² Kivimäki 2006a; Kivimäki 2008; Sodan synnyttämistä positiivisista merkityksistä Kivimäki & Tepora 2009; Väkivallalle annetuista merkityksistä Kivimäki & Tepora, "Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland". Teoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations* (toim. Kinnunen & Kivimäki). Boston 2012.; Kuolemalle annettuja merkityksiä, Kempainen, Ilona, Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. Helsinki 2006; Sonja Hagelstamin sota-ajan kirjeitä käsittelevistä artikkeleista erityisesti taisteluiden merkityksiä käsittelevä, Hagelstam, Sonja, "I Stridens hetta. Krigets färor i bryt från fronten". *Budkavlen* 90 2011, 26-42.

Edellä esitetyt havainnot toimivat lähtökohtina tälle tutkimukselle. Perustavana lähtökohtanani on, että sotilaat pyrkivät hallitsemaan elämäänsä sodan rasisitusten keskellä. Tutkin tätä kokemusten hallintaa konstruktivistisesta näkökulmasta. Alexander Watsonilta lainattu hypoteesini on, että sotilaiden henkisen selviytymisen perustana oli heidän kykynsä luoda koetusta todellisuudesta epärealistisen positiivinen versio omassa mielessään.²³ Tämä oli pohjana yksilöiden henkiselle sodasta selviytymiselle. Sotilaiden maailman rakentamista tutkin narratiivisiin teorioihin tukeutuen. Lähtökohtanani on, että sotilaat rakensivat maailmansa kertomuksen muotoon. Tutkin, miten sotilaat pyrkivät rakentamaan elämästään kertomuksia, joiden avulla sodassa kohdatut kokemukset tulisivat ymmärrettäviksi ja kestettäviksi. Tarkoitukseni ei ole tutkia vain kirjeissä rakennettua sosiaalista todellisuutta vaan sitä, miten tällä kielessä näyttäytyvän todellisuuden rakentamisella pyrittiin vaikuttamaan mieleen. Lähtökohtanani on ihmisen tarve kokea maailma yhtenäisenä. Tärkeää on erityisesti ajallinen yhtenäisyys eli se, että sodassa koettu todellisuus onnistuttiin liittämään menneisyyden muistoihin ja tulevaisuuden odotuksiin. Kertomusten rakentamista tutkin kolmen sotilaan kirjeissä sodalle antamien merkitysten kautta. Lähtökohtanani kirjeitä tutkiessani on, että ihminen rakentaa sisäisesti koettua maailmaansa kielellisessä jokapäiväisessä kommunikaatiossa.

Pyrin tutkimaan sotaa niin kuin mitä tahansa muuta tilannetta, jossa ihmisen kanoninen kuva maailmasta särkyä ja vallitsevat merkitykset joutuvat koetukselle. Tässä katsantotavassa eivät ole tärkeitä niinkään sodan aiheuttamat objektiiviset vaarat vaan niiden aiheuttama epävarmuus. Tämän tutkimiseen jatkosodan aikaiset kirjeet antavat hyvän mahdollisuuden. Pitkien jatkosodan vuosien aikana sotilailla oli aikaa reflektoida elämäänsä epävarmuuden ja ristiriitaisten merkitysten keskellä. Sotilaan luonnollinen suhde aikaan järkkyy, kun tulevaisuutta oli vaikea ennustaa. Sodan päätyminen siirtyi asemasodan aikana hämärään tulevaisuuteen ja alituinen kuolemanvaara aiheutti sotilaille epävarmuutta oman elämän jatkumisesta. Tästä huolimatta sodasta oli kuitenkin tehtävä osa elämän arkea. Jatkuvasta kuolemanvaarasta ja väkivallasta oli rakennettava osa koettua todellisuutta.

²³ Watson 2009, 106-107.

1.2 Sota-ajan kirjeet historiantutkimuksen lähteenä

Ennen kuin siirryn käsittelemään tutkimuksessani käytettäviä teorioita, käyn läpi sota-ajan kirjeiden aikaisempaa käyttöä historiantutkimuksessa. Käsittelen erityisesti ongelmia, joita sota-ajan kirjeet ovat tuottaneet tutkimukselle, kun sodan empiiristä todellisuutta on pyritty tutkimaan positivistisessa hengessä.

Toisen maailmansodan aikana kirjeitä kirjoitettiin Suomessa todella paljon. Kirje oli ainoa tapa pitää säännöllisesti yhteyttä sotarintaman ja kotirintaman välillä. Sotilasjohto kannusti kirjeiden kirjoittamiseen. Yhteyden ylläpitäminen kotirintamalle jääneisiin läheisiin nähtiin olevan tärkeä tekijä taistelevien joukkojen mielialojen kannalta.²⁴ On arvioitu, että kenttäpostissa kulki noin miljardi lähetystä jatkosodan aikana.²⁵

Kirjeiden sisältöä pyrittiin hallitsemaan sensuurilla ja ohjeilla. Lehdissä kehoitettiin kotirintamalle jääneitä kirjoittamaan sotilaille iloisia ja kannustavia kirjeitä sekä välttämään omista ongelmista kertomista. Sotilaiden taas toivottiin kirjoittavan taistelutahtoisuudestaan.²⁶ Sotilaiden oli kiellettyä kirjoittaa asioista, joista viholliselle olisi hyötyä. Näitä olivat esimerkiksi joukko-osastojen sijainnit, siirtelyt, vahvuudet tai taistelukunto. Jokaiselle sotilaalle luettavaksi tarkoitettu päämajan käskylehti kuvaa osuvasti sitä, minkälaisia kirjeitä sotilaan toivottiin kirjoittavan ja minkälainen funktio kirjeen kirjoittamisella sotaa käyvän maan kannalta oli. ”Kotiseutu ei myöskään kaipaa kirjeitä, joissa ruikutetaan vaivoja velvollisuuksien täyttämässä rintamalla. Kotiseudulla on myös omat vaikeutensa taistelussamme kestettävänä ja sen on voitava luottaa siihen, että rintamalla jokainen soturi täyttää nurkumatta tehtävänsä”²⁷. Kirjeiden sisältöä valvoi sensuuri, joka tarkasti kirjeitä ja paketteja pistokokein. Esimerkiksi joulukuussa 1943 tehdyn arvion mukaan kenttäpostista tarkistettiin noin 4 %.²⁸

Sota-ajan kirjeitä on käytetty akateemisessa tutkimuksessa vähän. Hieman kärjistäen voitaisiin sanoa, että kirjeet on nähty sensuurin vesittäminä toisen luokan lähteinä, jotka eivät kykene vastaamaan siihen, miten ”asiat todella olivat”. Saksalaisen historiantutkijan Wolfram Wetten sota-ajan kirjeisiin pohjautuva tutkimus sai esimerkiksi vuonna 1992 ankaraa kritiikkiä. Kritiikin mukaan kenttäpostin käyttö, vaikka vain osittain autenttisenä kuvauksena sodan todellisuudesta

²⁴ Hagelstam 2011b, 304-305.

²⁵ Rönkkönen 2005, 646.

²⁶ Hagelstam 2011b, 305.

²⁷ Ibid., 307-308.

²⁸ Pietiläinen 1988, 183.

sortuu auttamatta metodologiseen sinisilmäisyyteen.²⁹ Kirjeet ovat tarjonneet lähinnä populaariteoksia rikastavia anekdootteja – eivät sodan todellisuutta kuvaavaa tietoa, johon kokonaista tutkimusta olisi voinut perustaa. Laajemmin kirjeitä on alettu käyttää tutkimuksessa vasta viime vuosina konstruktivististen lähtökohtien vallatessa historiantutkimuksen kenttää.³⁰ Tämän johdosta tutkittaviksi on otettu virallisten dokumenttien lisäksi yhä enemmän ihmisten henkilökohtaisesti tuottamia tekstejä kuten kirjeitä.

Sota-ajan kirjeitä on Suomessa tutkinut erityisesti Sonja Hagelstam, joka valmisteleekin tällä hetkellä etnologian alan väitöskirjaa Åbo Akademiassa neljän suomalaisen sotilaan kirjeenvaihdosta kotirintamalle. Hän on kirjoittanut sota-ajan kirjeistä pro gradu -työnsä lisäksi useita artikkeleita.³¹ Hagelstam keskittyy tarkastelemaan kirjeiden kirjoittamista kulttuurillisena ja sosiaalisena toimintana. Pääroolissa ovat yhteydenpidossa käytetyt konventiot, joilla yhteys sotarintaman ja kotirintaman välillä säilytettiin. Sota-ajan kirjeet ovat eräs keskeinen lähdeaineisto myös Ilona Kempin väitöskirjassa, joka käsittelee sankarikuolemaa Suomessa toisessa maailmansodassa.³² Hagelstamin ja Kempin lisäksi sota-ajan kirjeet ovat olleet tärkeimpänä lähdeaineistona neljässä pro gradu -työssä.³³

²⁹ Kivimäki 2006b, 71.

³⁰ Tänä päivänä tutkimuksessa tuskin enää kukaan lukee kirjeitä niin kuin ne kuvaisivat mennyttä todellisuutta sellaisena kuin se ”todella oli”. Kirjeiden totuudellisuudesta ks. Lahtinen et al. 2011, 21-22.

³¹ Hagelstam, Sonja, 'Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa.' Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki 2006a; Hagelstam, Sonja, 'Velvollisuus ja vastahakoisuus. Ambivalentti sotilasidentiteetti jatkosodanaikaisissa kirjeissä'. Teoksessa *Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*, toim. Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna. SKS, Helsinki 2006b; Hagelstam, Sonja, 'Trygghet och stabilitet i krigets tid. Relationen mellan sönerna vid fronten och föräldrarna hemma.' *Budkavlen* 88 2009, s. 69-84; Hagelstam, Sonja, 'I Stridens hetta. Krigets färd i blick från fronten.' *Budkavlen* 90 2011a, s. 26-42; Hagelstam, Sonja, 'Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa.' Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toim. Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi. SKS, 2011b; Hagelstam, Sonja, 'Families, Separation and Emotional Coping in War: Bridging Letters between Home and Front, 1941-44.' Teoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. BRILL, Leiden 2012.

³² Kempainen 2006.

³³ Aalto, Heidi, "Sota-aikaan riitettiin kenttäpostin välityksellä" — etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista. Etnologian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2008; Hytönen, Kirsi-Maria, "Me kaikki voimme täällä hyvin". *Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2007; Luoma, Ursula, *Tuhannet terveiset, suokot ja kaikki hyvät. Kuulemiin näkemiin! Pauli isi: jatkosodan kirjeitä diskurssianalyttisesti tarkasteltuina*. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 1995; Pekkarinen, Satu, *Kirjeet sodan perheyhteydenä. Perheen koossapitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa*. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 1999.

Sota-ajan kirjeitä on julkaistu menneinä vuosikymmeninä myös useissa kokoelmissa. Nämä voidaan jakaa kahteen osaan: yksittäisten sotilaiden kirjeenvaihtoa sisältäviin kokoelmiin³⁴ ja useiden sotilaiden kirjeitä sisältäviin kokoelmateoksiin³⁵. Kokoelmat kuvaavat hyvin sitä, minkälaisessa arvossa sota-ajan kirjeitä on pidetty: ne ovat olleet enemmän elämyksiä tarjoavia kaunokirjallisia tuotoksia kuin historiantutkimukselle varteenotettavia menneisyyden lähteitä. Toisaalta kirjeiden vähäinen käyttö kuvastaa historiantutkimuksen yleisempää orientaatiota. Sodan tutkimus on keskittynyt makrotason ilmiöihin: taisteluihin, poliittiseen päätöksentekoon ja diplomatiaan. Vasta viime vuosikymmeninä yleistynyt mikrohistoriallinen tutkimus on nostanut myös yksittäisten ihmisten kokemukset tutkimuksen piiriin.

Vaikka sota-ajan kirjeitä ei ole tutkittu paljon, voidaan niistä kertovista julkaisuista löytää sama huomio: varsinainen sodankäynti, tappaminen ja kuoleminen eivät ole kirjeissä suurissa rooleissa.³⁶ Sonja Halgelstam kuvaa hyvin sitä vastakohtaisuutta, jonka kirjeiden välittämä kuva sodasta antaa ”perinteiseen” sodan kuvaan verrattuna todetessaan, että ”rintamakirjeitä lukiessa toisinaan hämmästyä niiden sisällön arkipäiväisyyttä ja niistä välittyvää normaaliuden tunnetta”³⁷. Kirjeet käsittelevät suurelta osin arkisia asioita. Kirjeissä toistuvia aiheita ovat yleinen jaksaminen ja kuulumisten kyseleminen. Kirjeiden painopiste on useammin kotirintamalla kuin etulinjassa. Sodankäynnin julmuuden on katsottu suurelta osin puuttuvan kirjeistä. Kirjeiden perusteella sotilaiden suurimpina huolenaiheina näyttäytyvät – hieman kärjistäen – olevan pikemminkin tupakan ja voimien riittävyys. Sotaromaanien jännityskertomuksia kirjeistä harvoin löytää. Kirjeiden arkisuus on johtanut siihen, että niistä on katsottu ”puuttuvan” jotain. Kirjeiden arkisuus ei ole vain

³⁴ Eskola, Katariina (toim.), *Sodassa. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion kirjeet 1939–1940*. WSOY, Helsinki 2001; Eskola, Katariina (toim.), *Itään. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1941–1942*. WSOY, Helsinki 2002; Eskola, Katariina (toim.), *Autius lehtipuissa. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1942–1945*. WSOY, Helsinki 2003; Haanpää, Pentti, *Kirjeitä kahdesta sodasta. Pentti Haanpään kirjeet vaimolleen Aili Haanpäälle talvisodassa ja jatkosodassa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1977; Haavisto, Helena, *Missä olit Taivaan Isä? Isän kirjeitä Taipaleenjoelta*. Tammi, Helsinki 1999; Javén, Gunvor & Johansson, Per-Ole, *Voi hyvin, tyttö pieni*. Suomentanut Sirkka Liisa Enqvist & Leena Suutarla. Suomen rauhanliitto ry, Helsinki 1984; Kanon, Laila, *Stadin friidu ja metsien mies. Jatkosodan rakkaustarina*. WSOY, Porvoo 2001; Kemiläinen, Arja, *Toisen maailmansodan paineessa. Sota-ajan kuva historianopiskelijan päiväkirjassa ja aikalaikirjeissä*. SKS, Helsinki 2001; Punttila, L. A., *Kenttäpostia 1944*. Kustannusyhtiö Tammi, Helsinki 1972; Rantala, Maija, *Kuka on tuo pieni kapteeni. Ilmari Talvitien perheen kenttäpostia 1939–1942*. Tampere 1994; *Yhden perheen sota*, toim. Äyräpää, Matti. Otava, Helsinki 1985.

³⁵ Autio, Lasse, *Kenttäpostin kertomaa*. Vaasa 2002; Hakkarainen, Tuula, *Koti- ja sotarintaman välistä kirjeenvaihtoa vuosina 1939–1949*. Mediapinta, 2011; Huuhtanen, Taina, *Talvisodan kirjeet*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1984; Huuhtanen, Taina, *Jatkosodan kirjeet*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1986; Kaarela, Elsa, *Tuntematon suomalainen sotilas*. Otava, Helsinki 1941; Lumme, Annikki, *Kenttäpostia*. Kustannuspiste oy, Tampere 1975.

³⁶ Hagelstam 2011b, 318; Huuhtanen 1984b, 29; Kempainen 2006, 21; Äyräpää 1985, 8.

³⁷ Hagelstam 2006a, 224.

suomalainen ilmiö. Samanlaisia havaintoja on tehty myös ensimmäisen ja toisen maailmansodan aikaisista saksalaisten ja brittiläisten sotilaiden kirjoittamista kirjeistä.³⁸

Sota-ajan kirjeet eivät ole sopineet paradigmaattiseen kuvaan siitä, miten sotilaat ovat kokeneet sodan. Ne eivät ole välittäneet sodasta samanlaista kuvaa kuin kirjallisuus ja muu sotaviihde. Kun akateemista tutkimusta sodan kokemisesta ei ole tehty kuin vasta viime vuosina, on rivisotilaan henkilökohtainen kokemus jäänyt kaunokirjallisuuden kuvattavaksi. Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan ja Antti Tuurin Talvisodan kaltaiset romaanit ovat rakentaneet omaa paradigmaansa sodan todellisuudesta. Kun kirjeissä ei ole ”veri lentänyt”, kuten sodan populaarikuvausten sivuilla ja kuvissa, on niiden katsottu olevan vajavaisia kuvauksia sodan todellisuudesta.

On vaikea yleistää sitä, miten kirjeiden arkisuutta on tutkimuksessa selitetty. Tämä johtuu siitä, että sota-ajan kirjeisiin perustuvaa tutkimusta on hyvin vähän. Tämä siitäkkin huolimatta, että laaja sota-ajan kirjekoelma on ollut tutkijoiden käytettävissä Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistossa jo 1970-luvulta lähtien. Voidaan kuitenkin olettaa, että suurimpana syynä kirjeiden arkisuuteen on yleisesti pidetty sensuuria. Tutkimukseen ei ole ainakaan houkutellettu esimerkiksi Taina Huhtasen sota-ajan kirjeiden tutkimusta käsittelevässä artikkelissa esittämä toteamus: ”Kirjeistä voi yleensä tehdä hyvin vähän johtopäätöksiä sodasta, sota-ajasta tai muista yleisistä ilmiöistä. Kirjeet eivät anna valaisua siihen miten suhtauduttiin sotaan, sodan johtoon, saksalaisiin, vihollisiin jne., koska sensuuri ja mielialanmuokkaus yhtenäistivät kirjeiden sisältöä”³⁹. Vaikka missään ei lue, miksi kirjeitä ei ole vuosikymmeniin tutkimuksessa käytetty, voidaan olettaa, että juuri sensuurin on katsottu tehneen sota-ajan kirjeistä huonoja tutkimuksen lähteitä.

Kirjeiden arkisuutta on selitetty myös kirjekoelmien edustavuuden vääristymisellä. Ilona Kemppainen arvelee, että kuolemaa ja kaatumista käsitelleitä kirjeitä olisi luovutettu kokoelmiin vähän, koska niistä kertovat kirjeet ovat olleet erityisen henkilökohtaisia.⁴⁰ Viljo Rasila ja Taina Huhtanen epäilevät kuitenkin, että juuri kaatuneiden kirjeet ovat säilyneet niiden muistoarvon takia.⁴¹ Huhtasen mukaan Kemppaisen käyttämä Tampereen yliopistoon kerätty kirjekoelma ei ole olennaisesti systemaattisesti vinoutunut.⁴² Yli 400 erillisen kokoelman ja lähes 40 000 kirjeen edustavuutta on vaikea arvioida. Sen verran kokoelmien edustavuudesta voidaan kuitenkin sanoa,

³⁸ Burleigh 2004, 539; Watson 2009, 88.

³⁹ Huhtanen 1984b, 29.

⁴⁰ Kemppainen 2006, 21.

⁴¹ Huhtanen 1984b, 27-28; Rasila 1984, 24.

⁴² Huhtanen 1984b, 27.

että selitykseksi se tuskin kirjeiden antamalle sodan kuvalle kelpaa. Voidaan sen sijaan olla varmoja, että kirjeistä julkaistuissa kokoelmissa vinoutumista löytyy vastakkaiseen suuntaan. Niihin valitut kirjeet on otettu mukaan ennen kaikkea niiden viihdearvon takia. *Kenttäpostia* -kirjekokoelman toimittanut Annikki Lumme toteaa esimerkiksi, että valitsi aluksi 30 000 kirjeen joukosta 3000 kirjettä, jotka sisälsivät jotakin ”inhimillisesti tai historiallisesti” merkittävää. Näistä valikoitui lopulta teokseen 200 ”painavinta”, ”tyypillisintä” ja ”mielenkiintoisinta”.⁴³ Mitäänsanomattomat ja tylsät kirjeet unohtaessaan kokoelmat ovat siis osaltaan jopa vahvistaneet perinteistä kuvaa sodasta.

Sensuuri ja se, että tietyn tyyppiset kirjeet olisivat valikoituneet säilytettäväksi, ovat olleet helppoja selityksiä sille, että kirjeitä on pidetty arkisina. Niihin vetoamalla tutkijan ei ole tarvinnut ottaa kantaa siihen, mitä kirjeissä kerrotut tarinat kertovat niiden kirjoittajien kokemuksista. Ajatuksena on ollut, ettei kirjeiden sisältö voi vastata sotilaiden todellisia ajatuksia. Sota-ajan kirjeitä laajimmin Suomessa tutkinut Sonja Hagelstam on mennyt näitä ulkoisia selityksiä syvemmälle. Hän ei ensinnäkään usko, että sotilaat noudattivat aina tunnollisesti sensuurin ohjeita. Jos kirjoittajilla oli hänen mielestään suuri tarve purkaa tunteitaan, he eivät sensuurista välittäneet.⁴⁴ Hagelstam selittää kirjeiden arkisuuden johtuvan pikemminkin kirjeiden kirjoittamisen dialogisuudesta. Kirjeiden kirjoittaminen on vastavuoroista toimintaa, jossa kirjoittajat ottavat jatkuvasti toisensa huomioon. Kirjoittaja ennakoii vastaanottajan reaktioita ja pyrkii arvioimaan, miten hän suhtautuu kirjeeseen. Näin ollen kirjeiden arkisuus selittyy sillä, etteivät sotilaat kertoneet sodan kauhuista, jotta omaiset eivät huolestuisi liikaa.⁴⁵ Myös sodanaikaisen kirjeenvaihdon pääasiallinen tehtävä selittää kirjeiden sisältöä. Kirjeiden kirjoittaminen oli ainoa tapa pitää tiiviisti yhteyttä kotirintamalla olevaan perheeseen. Tästä syystä ei usein ollut niinkään tärkeää se, mitä kirjoitettiin vaan se, että kirjeitä ylipäättään säännöllisesti lähetettiin. Pääasia oli pitää yllä yhteyttä kotirintamalla olleisiin läheisiin. Raadollisimmillaan sotilaan kirjettä voidaan tarkastella todisteena siitä, että sotilas oli vielä elossa.⁴⁶

Sota-ajan kirjeiden tutkimuksessa on menty usein siitä, missä aita on matalin. Kun kirjeet eivät ole kuvanneet sotaa kuten sodan populaarikuvaukset, on niiden katsottu olevan vajavaisia kuvauksia sodan todellisuudesta. Tätä on selitetty helpoimmalla mahdollisella tavalla eli sensuurilla. Kirjeissä kuvatun sodan rakentumista ei ole syvällisemmin pysähdytytty pohtimaan.

⁴³ Lumme 1975, 5.

⁴⁴ Hagelstam 2006a, 225; Hagelstam 2006b, 147; Hagelstam 2011b, 315-316.

⁴⁵ Hagelstam 2006a, 225-226; Hagelstam 2011b, 318-320.

⁴⁶ Hagelstam 2011b, 311-313.

1.3 Maailman rakentaminen kokemusten hallintana

Tähän mennessä olen käsitellyt sitä, miten sodan kokemusten hallintaa on selvitetty aiemmissa tutkimuksissa ja sitä, minkälaisia ongelmia historiantutkimuksella on ollut käytettäessä lähteinä sota-ajan kirjeitä. Seuraavissa luvuissa käsitelen näitä ongelmia narratiivisten teorioiden avulla. Lähtökohtani on, että sotilaat pyrkivät hallitsemaan kokemuksiaan rakentamalla mielessään ylipositiivisia versioita sodan todellisuudesta. Toinen lähtökohtani on, että sotilaat kokivat rakentamansa maailman kertomuksen muodossa. Lopuksi käsitelen, miten sotilaat rakensivat tätä kertomusta jokapäiväisessä kommunikaatiossa, jota kirjeet edustavat.

Tutkimukseni teoreettinen lähtökohta on, että ihmisen mieli on luonteeltaan konstruktiiivinen. Tämän lähtökohdan mukaan ei ole olemassa mitään ”todellista maailmaa”, joka olisi itsenäinen ihmisen mielen liikkeistä tai ihmisten symbolisista merkitysjärjestelmistä, kuten kielestä. Todellisuutta ei siis ole ihmiselle merkittävässä mielessä olemassa. On vain mahdollisia maailmoja, joita ihmiset rakentavat mielissään.⁴⁷ Näin ollen mitään objektiivista ”sodan todellisuutta” ei ollut tutkimilleni sotilaille merkittävässä mielessä olemassa. Heidän henkiselle tasapainolleen olivat merkittäviä vain ne maailmat, joita he itse rakensivat.⁴⁸

Hylkäämällä näkemyksen, että sota-ajan kirjeistä etsitään tiettyä ”autenttista todellisuutta”, voimme ymmärtää paremmin sitä, miten sotilaat pyrkivät hallitsemaan kokemaansa. Samalla voimme ymmärtää paremmin myös sota-ajan kirjeitä. Amerikkalainen historiantutkija Leonard V. Smith on ensimmäisen maailmansodan sotakokemuksia käsittelevässä tutkimuksessaan pohtinut sodan kuvausten ristiriitaisuutta konstruktivistisesta näkökulmasta. Smithin tutkimuksen lähtökohtana on se, miten historiantutkijan tulisi lähestyä moniäänisiä sotilaiden sotakuvauksia, kun ensimmäisen maailmasodan todellisuuden paradigmat on muodostunut tragedia ja sotilaat on nähty vain uhreina. Miten tulisi suhtautua sodanaikaisiin kuvauksiin, jotka eivät vastaa tätä paradigmaa?⁴⁹ Smith katsoo, että sotakuvauksia tutkittaessa ei ole hedelmällistä etsiä niiden välittämää empiiristä todellisuutta. Jos haluamme ymmärtää sodan todellisuutta niin kuin siinä taistelevat sotilaat sen kokivat, on ymmärrettävä sotakuvausten rakentumista – on ymmärrettävä, että nämä tekstit kertovat

⁴⁷ Bruner 1986, 46, 95-96; Tutkimukseni keskeiset teoriat perustuvat amerikkalaisen psykologin Jerome Brunerin (s.1915) tutkimuksiin. Brunerin tutkimukset ovat erityisesti 1980-luvulta lähtien keskittyneet siihen, miten ihminen käyttää kertomuksia maailmojensa rakentamiseen. Konstruktivistiksi itsensä myöntävä Bruner pohjaa filosofiset lähtökohtansa suurelta osin Nelson Goodmanin ajatuksiin. Tolska 2002, 18-19.

⁴⁸ Tämä ei tarkoita sitä, että sodan väkivaltainen todellisuus voitaisiin helposti ”rakentaa” pois kohdatusta todellisuudesta. Psykologisen tutkimuksen mukaan on liki universaali ilmiö, että ihmisen aivot eivät pysty käsittelemään äärimmäistä väkivaltaa normaalilla tavalla. Äärimmäinen väkivalta pirstaloi ja välttelee merkityksiä. Bragin 2010, 319.

⁴⁹ Smith 2007, 1, 8.

ennen kaikkea kamppailusta yhtenäisyyteen. Ne pyrkivät rakentamaan kertojan, joka pystyy kertomaan kokemuksista tarinan, joka on sen lukijoille ymmärrettävä.⁵⁰ Tekstien rakentumisen tutkiminen ei kerro pelkästään sotaa käsittelevistä diskursseista vaan paljastaa myös perimmäisiä seikkoja sotilaiden sodan kokemisesta. Tekstit kertovat ennen kaikkea siitä, että sotilaat pyrkivät hallitsemaan kaoottista rintaman todellisuutta.

Lähestyn sota-ajan kirjeitä Smithin lähtökohtien mukaan. En etsi niistä empiirisesti todellista sodan kokemusta. Katson, että ne kuvaavat ennen kaikkea pyrkimystä hallita sodan kokemuksia. Ne kuvaavat pyrkimystä luoda sodasta kuva, joka on kirjeiden vastaanottajalle ymmärrettävä, mutta ne kuvaavat myös sotilaiden pyrkimystä hallita omaa henkistä tasapainoaan. Yksittäisen kirjeen välittämä kuva sodan todellisuudesta ei ole siis tässä katsantotavassa millään tavalla väärä. Kirjeen kuvaus sodasta kuvaa siis vain sitä, miten sotilaat pyrkivät hallitsemaan kokemuksiaan rakentamalla maailmasta version, joka tekisi sodan kokemukset ymmärrettäviksi.

⁵⁰ Smith 2007, x.

1.4 Maailma kertomuksena

Tutkimukseni perustuu poikkitieteelliseen narratiiviseen tutkimukseen, jossa kertomuksen käsitettä on käytetty useissa eri merkityksissä.⁵¹ Kertomuksella on kuvattu esimerkiksi diskurssin tyyppiä, kognitiivista rakennetta sekä elämisen, olemisen tai vuorovaikutuksen muotoa.⁵²

Narratiivisen tutkimuksen keskiössä on kertomuksen käsite, jonka Aristoteles määritteli ensimmäisen kerran teoksessaan *Runousoppi*⁵³. Aristoteleen määritelmässä kertomus on ajallinen kokonaisuus, jolla on alku, keskikohta ja loppu. Tarinan keskeinen elementti on juoni (mythos). Juoni muodostaa kokonaisuuden, johon nähden erilliset osat saavat merkityksensä.⁵⁴ Tämä kaksoisrakenne on kertomuksen perusta. Kertomuksen muodostavat sen osat, tapahtumat ja niitä yhdistävä ja niille merkityksen antava juoni. Kertomuksessa yksittäiset tapahtumat saavat merkityksensä siis vasta osana suurta kokonaisuutta.⁵⁵ Konstruktiiivisesti ajateltuna kertomuksen kaksoisrakenne näyttäytyy siten, että siihen kuuluvat tarina (mitä tapahtui) ja diskurssi (miten se on kerrottu).⁵⁶ Näin ollen kertomus ei voi koskaan kuvata todellisuutta ”niin kuin se todella tapahtui”. Kaoottisen todellisuuden rakentaminen kertomuksen muotoon sisältää aina moraalisen valinnan siitä, *miten* tapahtumat kerrotaan.⁵⁷ Viimeisten vuosikymmenten aikana kertomuksen käsite on venynyt niin moneen tarkoitukseen, että tyhjentävää määritelmää sille on mahdotonta antaa. Hyvin

⁵¹ Nykyaikainen narratiivinen tutkimus juontaa juurensa kirjallisuudentutkimuksesta. Keskeinen suuntaus tällä alalla oli 1960-luvulla Ranskassa kehittynyt narratologia, joka pyrki tutkimaan kertomusten yleisiä syvärakenteita ja universaalia kielioppia. Tässä kirjallisuudentutkimuksen alkuperäisessä merkityksessä kertomus tarkoitti kielellisen esityksen muotoa. Muutaman seuraavan vuosikymmenen aikana narratiivinen tutkimusote levisi näistä lähtökohdista kaikille ihmistieteiden aloille ja niiden yli. Tässä prosessissa narratiivisen tutkimuksen keskeinen käsite, kertomus, on saanut uusia merkityksiä ja käyttötarkoituksia. Kertomuksen käsitteen avulla on tutkittu esimerkiksi, miten ihmiset kertovat tarinoita omasta elämästään, miten tarinankerronta toteutetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja miten identiteettejä tuotetaan kertomusten avulla. Psykologiassa kertomusta on käytetty juurimetaforana, joka on kuvannut ihmisen ajattelun rakenteita. Filosofiasa kertomuksen rakenteita on etsitty ajattelusta ja elämästä. Hänninen 2002, 16-19; Narratiivisen psykologian keskustelua, *Narrative psychology. The Storied Nature of Human Conduct.*, toim. Sarbin, Theodore R. Praeger, New York 1986.

Historiantutkimuksen teoreettiseen keskusteluun kertomuksen käsite saapui vuonna 1973, jolloin Hayden White julkaisi 1800-luvun historiantutkimusta käsittelevän tutkimuksensa. Whiten mukaan 1800-luvun historiantutkijat kirjoittivat tutkimuksensa fiktiivisistä tarinoista kopioitujen malleja mukaillen. Whiten teoksesta alkaneen keskustelun keskiössä on ollut historian kirjoituksen ja todellisuuden suhde. Narratiivisuus on historiantutkimuksessa pysynytkin lähinnä tällä historian teoreettisella tasolla. White, Hayden, *Metahistory, Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1990a (7p.); Historiantutkimuksen teoreettisesta keskustelusta ks. Peltonen 2004.

⁵² Hyvärinen 2006, 14.

⁵³ Aristoteles. *Runousoppi*. Otava, Helsinki 1982.

⁵⁴ Hänninen 2002, 19-20.

⁵⁵ Bruner 1990, 43.

⁵⁶ Tämä ero tehdään erityisesti kirjallisuudentutkimuksessa. Alun perin kertomuksen rakenteita kuvattiin venäläisten strukturalistien termeillä fabula (tarina) ja sujet (diskurssi). Hyvärinen 2006a, 2-3; Bruner 1986, 16-21.

⁵⁷ Tähän perustuu Hayden Whiten positivistista historiantutkimusta koskeva kritiikki. White 1990b, 20-21.

löyhästi määriteltynä kertomus on kuvannut rakennetta, jonka tärkeitä ominaisuuksia ovat olleet ajallisuus ja yhtenäisyys.

Tämä tutkimukseni liittyy tutkimusperinteeseen, jossa ihmisen kokema maailmaa on kuvattu kertomuksena. Kertomuksella tarkoitan siis eräänlaista kognitiivista rakennetta, johon ihminen rakentaa maailmansa. Tämä ”elämäntarina” voidaan nähdä myös prosessina, jossa ihminen pyrkii merkityksiä antamalla rakentamaan todellisuuden tapahtumista kertomuksen rakennetta kuvaavan yhtenäisen kokonaisuuden. Ihmiset rakentavat elämäntarinaansa kielessä, mutta se ei koskaan näyttäydy siinä kokonaisuudessaan. Valmistuttuaan elämäntarina on ennemminkin sanatonta ihmisen sisäisesti kokeman maailman järjestystä.⁵⁸

Läheisimmin tutkimukseni sivuaa narratiivisen psykologian tutkimusperinnettä.⁵⁹ Narratiivisen psykologian tutkijoiden tutkimuskohteina ovat olleet erityisesti ihmiset, jotka ovat kohdanneet vaikeita — mahdollisesti jopa traumaattisia — elämäntilanteita. Näitä ovat olleet esimerkiksi sairastuminen tai työttömyys. Narratiivisessa psykologiassa on ollut vahvana ajatus, jonka mukaan ihminen pystyy selviytymään vaikeista elämäntilanteista antamalla koetuille vaikeuksille merkityksiä ja liittämällä ne osaksi omaa elämäntarinaansa.⁶⁰

Narratiivisen psykologian peruslähtökohta on, että ihmisen perustavaa laatua oleva ominaisuus on merkitysten antaminen maailmalle tai ”maailman tekeminen” niin kuin Jerome Bruner asian ilmaisee.⁶¹ Ihmisellä on tarve merkityksellistää todellisuutensa yhtenäiseen, jatkuvaan ja eheään muotoon. Yksilölle merkitys syntyy tietoisuudesta asioiden välisistä yhteyksistä.⁶² Merkitys ei

⁵⁸ Sisäisestä elämäntarinasta, Hänninen 2002, 20-22.

⁵⁹ On huomioitava, että narratiivisen tutkimuksen alalla on vaikea vetää perinteisiä tieteenalojen välisiä rajoja. Samanlaista kertomusten tutkimusta tehdään monella eri tieteenalalla. Vilma Hännisen sosiologian alan väitöskirja käsittelee esimerkiksi ihmisiä, jotka muutostilanteissa joutuvat muokkaamaan elämäntarinaansa. Tämä on käytännössä hyvin samanlaista tutkimusta kuin mitä esimerkiksi psykologi Michele Crossley esittelee narratiivisen psykologian tutkimukseksi teoksessaan ”Introduction to narrative psychology”. Puhuttaessa narratiivisesta tutkimuksesta, puhutaan hyvin nuoresta ja dynaamisesta tutkimussuuntauksesta, jolla tuskin voidaan sanoa olevan, mitään yhtä ja yleistä teoreettista paradigmaa. Narratiivisen tutkimuksen perinteiden itsekritiikkiä, Hyvärinen et al. (toim.) *Beyond Narrative Coherence*. John Benjamins Publishing Company 2010.

⁶⁰ Crossley 2000, Frank 1997, Hänninen 2002.

⁶¹ Bruner 1990, 12; Bruner 2004, 691; Crossley 2000, 10. Juuri se, että ihmisellä on luontainen tarve antaa kohtaamilleen havainnoille merkitys, on tärkeä lähtökohta narratiivisessa tutkimuksessa. Jerome Bruner on esimerkiksi tullut tutkimuksissaan siihen tulokseen, että lapset pyrkivät luomaan merkityksiä jo ennen kielenkäytön oppimista. Pienet lapset pyrkivät rakentamaan maailmasta ”kertomusta” jo ennen kuin heillä on siihen kielellisiä taitoja. Tämä halu ymmärtää ja merkityksellistää maailmaa on tärkein kielenkäytön oppimista ohjaava tekijä. Ottamalla kertomuksen muotoisten merkitysten rakentamisen ihminen biologiseksi ominaisuudeksi katsotaan näin voitavan lähestyä ihmisen mieltä.

⁶² Crossley 2000, 11.

kuitenkaan synny yksilössä, vaan ihmisten sosiaalisessa kanssakäymisessä. Merkitykset ovat siten yleisiä ja jaettuja.⁶³

Narratiivisen psykologian mukaan merkityksiä luodaan ennen kaikkea kertomusten avulla. Voimme todeta esimerkiksi Theodore Sarbinin sanoin, että ”ihmiset ajattelevat, havainnoivat, kuvittelevat ja tekevät moraalisia valintoja kertomuksen rakenteen mukaan”⁶⁴. Kohdatessamme todellisuuden tapahtuman järjestämme sen osat kertomuksen muotoon. Kertomuksen yhtenäisenä pitävä juoni antaa todellisuudelle merkityksen.⁶⁵ Sama toteutuu yksilön elämän tasolla, kun yksilön elämän kokeminen nähdään kertomuksena. Kuten kertomus, tarvitsee elämäkin tämän mukaan järjestyksen. Kerromme itsellemme ”elämäntarinan”, jossa sijoitamme itsemme ja maailmamme muotoon, jossa menneisyyden muistot ja nykyisyys yhdistyvät tulevaisuuden odotuksiin yhtenäiseksi jatkuvuutta kuvastavaksi kertomukseksi. Tämän elämäntarinan järjestyksen ylläpitämiseksi kerromme tarinoita, joilla sidomme kertomuksen ajallisesti ja kausallisesti yhtenäiseen muotoon. Identiteetin ja minuuden rakentumista on tarkasteltu samanlaisen prosessin kautta. Keskeinen näkökulma on ollut myös se, että ihminen kokee *ajan* kertomuksellisten rakenteiden kautta.⁶⁶ Esimerkiksi filosofi Paul Ricoeurin kuuluisa toteamus kuuluu: ”aika tulee inhimilliseksi siinä laajuudessa kuin se ilmaistaan kertomuksen muodossa”⁶⁷.

Se minkälaisia tarinoita käytämme maailman rakentamisen instrumentteina, riippuu kulttuuristamme omaksuttavissa olevista kertomusten malleista. Ammennamme henkilökohtaiseen tarinavarastoomme ympäröivän kulttuurin draamoja, komedioita, tragedioita ja romansseja. Sijoitamme itsemme tuntemiemme tarinoiden päähenkilöiksi ja kerromme elämästämme niiden mukaan. Imitoimme tuntemiamme tarinoita, kirjoja, elokuvia ja myyttejä.⁶⁸ Elämämme (elämäntarinamme) imitoi taidetta siinä missä taide imitoi elämää.⁶⁹

Valitsemme rakentamamme kertomukset pragmaattisesti. Rakennamme kertomuksia, joiden kanssa voimme elää muiden ihmisten keskuudessa ja tilanteissa, joita kohtaamme. Yksilön rakentama maailma, identiteetti tai elämä ei siis ole autonominen muusta maailmasta, vaikka yksilöt niin varsinkin identiteetin osalta haluavat itselleen uskotella. Kokemamme maailma ja sen rakentuminen

⁶³ Bruner 1990, 13-14.

⁶⁴ Sarbin 1986, 8.

⁶⁵ Bruner 1990, 43; Sarbin 1986, 8.

⁶⁶ Crossley 2000, 48-52.

⁶⁷ ”Time becomes human to the extent that it is articulated through a narrative mode”, Ricoeur 1984, 52.

⁶⁸ Bruner 2004, 694.

⁶⁹ Bruner 2004, 692.

on sosiaalisesti jaettu, koska rakennamme maailmamme väistämättä kulttuurillisten odotusten mukaisesti.⁷⁰

Tutkin sotilaiden rakentamia maailmoja narratiivisen psykologian lähtökohtien mukaan kertomuksina. Lähtökohtani on, että sota haastoi sotilaiden siviilielämässä vallinneita merkityksiä. Sota loi epävarmuutta ja johti äärimmäisiin kokemuksiin, jotka kyseenalaistivat rauhanaikaisen maailman järjestyksen. Säilyttääkseen maailmansa yhtenäisyyden oli sotilaiden muokattava elämäntarinoitaan siten, että sota sai merkityksen ja sulautui osaksi suurta maailman kokemuksen kertomusta. Tutkimuskohteenani on ennen kaikkea elämäntarinan rakentamisen prosessi, se miten sotilaat joutuivat taistelemaan ylläpitääkseen järjestyksen elämässään. Sotilaiden rakentaman maailman kuvaaminen kertomuksella on mielekästä useasta syystä. Se auttaa ensinnäkin ymmärtämään sotilaiden sodan kokemuksen ajallista ulottuvuutta. Sitä, miten sodalle oli löydettävä merkityksiä, jotka kiinnittivät sen menneisyyden muistoihin ja tulevaisuuden odotuksiin. Toisaalta kertomuksen käsitteen käyttäminen auttaa ymmärtämään sotilaiden sodan kokemuksen konstruktiivisuutta. Kertomuksen kaksoisrakente, *mitä tapahtui* ja *miten siitä kerrottiin* kuvaa sitä, että sotilaille ei ollut merkittävää lähtökohtaisesti se, mitä sodassa tapahtui vaan se, minkälaisen kuvan sodan todellisuudesta sotilaat mielissään rakensivat.

1.5 Kertomusten rakentaminen kirjeissä

Kirjeiden käyttäminen sotilaiden elämäntarinoiden tutkimiseen perustuu ajatukseen, jonka mukaan ihminen pyrkii puhumalla, kommunikoidulla toisten ihmisten kanssa, vaikuttamaan ajatuksiinsa. Ihminen luo järjestystä maailmaansa kertomalla tarinoita. Tätä on Jerome Bruner korostanut tutkimuksissaan. Bruner kysyy, miksi sille mitä ihminen sanoo, ei anneta arvoa. Miksi meille on opetettu, että siihen, mitä ihmiset sanovat ei tule luottaa? Miksi annamme sanomisille arvoa vain sen verran, miten ne vastaavat tekojamme? Ja miksi niin harvoin on tutkittu sitä, miten se, mitä ihminen tekee, vaikuttaa siihen, mitä ihminen ajattelee? Brunerin mielestä ei ole hedelmällistä tutkia, miten tarkasti ihmisen puheet kuvaavat hänen ajatuksiaan. Ennemmin tulisi tutkia miten se, mitä sanomme vaikuttaa siihen, mitä ajattelemme.⁷¹

Bruner on todennut toistuvasti, että eletty elämä on erottamaton kerrotusta elämästä. Kokemamme elämä on tiiviisti kytköksissä siihen, miten puhumme siitä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että

⁷⁰ Bruner 1991a, 76-77; Bruner 2002, 78-79, 99-100.

⁷¹ Bruner 1990, 16-20.

puheemme vain kuvaisi elämäämme. Se myös rakentaa sitä. Pyrimme rakentamaan mielessämme kokemallemme maailmalle yhtenäisyyttä *puhumalla elämästämme, kertomalla siitä tarinoita*.⁷² David Carrin sanoin voimme ajatella, että ”jokaisen meistä on laskettava itsensä omaan yleisöön, koska kertoessamme itsestämme toisille yritämme usein myös vakuuttaa itseämme”⁷³.

Puhutut tarinat eivät sellaisinaan muutu ihmisen mielissä oleviksi kertomuksiksi. Eletty elämämme ei tarvitse normaaleissa tilanteissa kertomuksia. Ihmisellä on kanoninen kuva siitä, minkälainen maailman kuuluisi olla. Kun kaikki on niin kuin pitäisi, ei meidän tarvitse rakentaa kertomuksia. Kertomukset ovat niitä tilanteita varten, jolloin vallitsevat käsityksemme maailmasta särkyvät. Kun kaikki ei mene niin kuin pitäisi, kerromme tarinan ”mahdollisesta maailmasta”, jossa kyseessä oleva tapahtuma on järkevässä suhteessa muuhun maailmaan.⁷⁴ Kerrontatilanteissa refleктоimme maailmaa, kysymme itseltämme, mitä asiat merkitsevät ja luomme merkityksiä.⁷⁵ Luomme näin yhtenäisyyttä kokemaamme maailmaan. Kertomalla tarinoita pyrimme liittämään niissä käsiteltävät kokemukset elämäntarinamme sanattomaan kaanoniin.⁷⁶ Lopulta tarinat liittävätkin niissä käsitellyt kokemukset siihen niin, ettei niistä tarvitse enää puhua.⁷⁷ Alamme siis vähitellen uskoa tarinoita, joita kerromme. Brunerin sanoin ”lopulta meistä tulee autobiografisia kertomuksia, joita kerromme elämästämme”⁷⁸.

On tärkeää ymmärtää, että ”tarinan kertominen” ei ole Brunerille kaikkea puhetta. Tarinan kertominen kuvaa Brunerille pelkästään toista kahdesta tavasta, joilla ihmisen ajattelee ja prosessoi tietoa. Bruner kutsuu tätä narratiiviseksi ajattelun muodoksi. Toinen muoto on paradigmaattinen loogis-tieteellinen muoto. Siinä, missä paradigmaattinen muoto selittää maailmaa totuuksilla, jotka vakuuttavat universaaleilla syillä, tarinat vetoavat *elämännäköisyyteen* (lifelikeness), joka vakuuttaa *jatkuvuudella*.⁷⁹ Emme rakenna maailmaamme niinkään empiiristen todisteiden varaan vaan meillä

⁷² Bruner 1991b, 5-6; Bruner 1995, 176; Bruner 2004, 708.

⁷³ ”Each of us must count himself among his own audience since explaining ourselves to others we are often trying to convince ourselves as well”, Carr 1985, 117.

⁷⁴ Bruner 1990, 47-52.

⁷⁵ Bruner 2002, 73-74.

⁷⁶ Sanattomalla kaanonilla Bruner tarkoittaa sellaista ”normaaliutta”, jota maailmassa kohdatessamme emme pysähdy miettimään. Tämän normaaliuden kokemista Bruner kuvaa arkipsykologian (folk psychology) käsitteellä. Arkipsykologia on Brunerille lyhyesti ”kulttuurin selitys sille miksi ihmiset toimivat”. Arkipsykologia tarjoaa yksilöille normatiivisia kuvauksia siitä, miten maailma toimii ja miten ihmiset yleensä käyttäytyvät. Arkipsykologia lisää tapahtumien ennakoitavuutta ja vapauttaa ihmisen tiedonhallintaprosesseja muihin toimintoihin. Bruner 1990, 13, 35.

⁷⁷ Bruner 2002, 89, 99-100; Ks. myös Matti Hyvärisen analyysi Brunerin elämää ja kerrontaa käsittelevistä ajatuksista, Hyvärinen 2008, 274-275.

⁷⁸ ”In the end, we *become* the autobiographical narratives by which we “tell about” our lives”, Bruner 2004, 694; Kerronnan ja ”sisäisen tarinan” dynamiikasta ks. myös Hänninen 2002, 20-23.

⁷⁹ Bruner 1986, 11-12.

on tapana uskoa pikemminkin hyviä tarinoita, jotka kuvaavat hyvää draamaa eli luontevajuonista jatkuvuutta. Emme siis rakenna maailmaamme objektiivisen tieteellisesti vaan tukeudumme tarinoihin, jotka leijailevat jossain todellisen ja kuvitellun välillä. Tämän ”epämääräisyyden” takia niihin on helpompi identifioitua ja niistä on toisaalta tarvittaessa helpompi luopua kuin tieteellisestä tiedosta.⁸⁰ Brunerin mukaan narratiivinen ajattelun muoto dominoi jokapäiväistä ihmisten kanssakäymistä.⁸¹

Brunerin esittämä teoria kahdesta eri ajattelun muodosta on tämän tutkimuksen lähtökohta, mutta myös eräällä tavalla lopputulos. Jos turvaudumme jo arkipäiväisessä elämässämme lähinnä totuuden rajamailla leijaileviin tarinoihin, niin tilanne ei varmasti ollut erilainen sodan kaoottisten olosuhteiden keskellä. Kun Alexander Watson sanoo sotilaiden selviytymisen taustalla olleen kyvyn luoda todellisuudesta ylipositiivinen versio mielissään, tarkoittaa se käytännössä sitä, että sotilaat loivat tieteellisessä mielessä epätodellisen maailman itselleen. He tukeutuivat mieluummin tarinoihin, jotka tekivät kohdatun todellisuuden siedettävämmäksi. Brunerin teoriat olisivat olleet käyttökelpoisia jo Eric Leedsille ja Paul Fusselille, jotka 1970-luvulla pohtivat, miksi sota ajoi sotilaita kohti fantasioita, myyttejä ja legendoja.⁸² Tarinoihin tukeutuminen selittää epäilemättä myös sitä, miksi sota-ajan kirjeet ovat näyttäneet historiantutkijoille tieteellisessä mielessä niin vääristyneinä lähteinä.

Lähtökohtani on, että tutkimani kirjeet kuvaavat jokapäiväistä kommunikaatiota, jossa sotilaat rakensivat sisäistä elämäntarinaansa. Sota järkytti rauhan aikana vallinneita käsityksiä maailmasta. Sota merkitsi sotilaille eroa heidän perheistään ja rauhan aikaisesta elämästään. Väkivaltaisesta etulinjasta muodostui joka päivä kohdattu todellisuus, jossa sotilaat joutuivat kohtaamaan äärimmäisiä kokemuksia kuten kuolemaa ja tappamista. Sodan särkemän maailman yhtenäisyyden palauttamiseksi oli luotava uusia merkityksiä, kerrottava tarinoita, joilla sodan synnyttämät säröt saatiin korjattua. Tutkin kirjeistä näitä sodalle annettuja merkityksiä ja sitä, miten niiden avulla rakennettiin kertomusta, jolla pyrittiin hallitsemaan sodan kokemusta.

⁸⁰ Bruner 1990, 54-55.

⁸¹ Bruner 1990, 14.

⁸² Leeds 2009, 115-123.

1.6 Aineisto ja analyysin rakenne

Tutkielmani lähdeaineistona käytän kolmen suomalaisen sotilaan jatkosodan aikana kirjoittamia kirjeitä. Tutkimiani kirjeitä säilytetään Tampereen yliopiston kansanperinteen arkistossa, jonne on sota-ajan kirjeitä kerätty yleisen keräyskutsun avulla 1970-luvulta lähtien. Tutkin kirjeitä, joita kaksi upseeria ja yksi sotamies on lähettänyt sotarintamalta. Toinen upseereista on esikuntaupseeri ja toinen tiedotuskomppanian upseeri. Sotamies taisteli etulinjan joukoissa. Tutkin jokaiselta sotilaalta yhdelle henkilölle lähetettyjä kirjeitä. Esikuntaupseeri kirjoitti vaimolleen ja sotamies veljelleen, joka palveli sodassa ilmatorjuntajoukoissa. Tk-upseeri lähetti kirjeet naiselle, jonka perheessä upseeri oli ollut epävirallisena kasvattilapsena. Tutkin pelkästään sotilaiden kirjoittamia kirjeitä, en heidän kirjeenvaihtokumppaniensa vastauksia. Tämä on osin tekninen ratkaisu. Vain harvassa arkiston kokoelmassa on molempien kirjeenvaihdon osapuolten kirjeitä. Toisaalta katson, ettei vastaanottajan kirjeiden lukeminen ole välttämätöntä tämän tutkimuksen kannalta. Keskustelun laatu käy kyllin hyvin ilmi yhdenkin kirjoittajan kirjeistä.

Olen valinnut tutkittavat kirjeet siten, että ne kuvaavat kolmea erilaista elämäntarinan rakentumisen prosessia. Kahden ensin analysoimani sotilaan aineisto edustaa kahta erilaista tapaa hallita sodan kokemuksia. Kolmannessa luvussa käsittelen kirjeitä, joissa sotilas ei onnistunut rakentamaan sodan kokemuksia selittävää kertomusta. Tutkimani kirjeet eivät vastaa keskimääräistä sota-ajan kirjettä. Aineistoni kirjeet ovat melko pitkiä, hyvin kirjoitettuja ja sisältävät keskimääräistä enemmän sota-aikaa koskevaa pohdiskelua. Kaksi tutkittavista sotilaistani oli upseereita, jotka olivat myös siviilielämässä korkeasti koulutettuja ja tottuneita kirjoittamaan. Tutkimani kirjeet eivät siis anna kirjeiden tasolla tavallista kuvaa sodasta. Lähteiden valikoivaan lukemiseen on syytä kiinnittää huomiota juuri narratiivisen tutkimuksen alalla, jossa yhtenäisiä kertomuksia on joskus ihannoitu niin, että kertomuksen muottiin sopimattomia lähteitä on jätetty analysoinnin ulkopuolelle.⁸³

Lähteiden edustavuuden vääristymä ei ole tässä tutkimuksessa kuitenkaan ongelma, kun se tunnistetaan. Tutkimustehtävänäni ei ole tutkia sota-ajan kirjeiden välittämää keskimääräistä kuvaa sodasta. Tämä tutkimus käsittelee ennen kaikkea kertomusten rakentamisen prosessia, ei itse sen lopputuloksena muodostuvaa kertomusta. Tämä ei tarkoita, ettei kirjeissä rakennetuilla kertomuksilla ole merkitystä. Juuri tutkimieni kertomusten erilaisuus paljastaa sotilaiden erilaisia tapoja hallita sodan kokemuksia. Se, että tutkimani kertomukset eivät ole sota-ajan kirjeissä yleisiä, ei tarkoita myöskään sitä, että ne olisivat olleet harvinaisia muussa kommunikaatiossa. Tästä kertoo

⁸³ Hyvärinen et al. 2010, 10-11.

erityisesti toisessa käsittelyluvussani tutkimani sotilaan kertomus. Muuhun tutkimukseen vertaamalla voidaan päätellä, että vaikka hänen kertomuksensa ei ole yleinen kirjeissä, on se ollut yleinen sotilaiden välisessä puhutussa kommunikaatiossa. Näin ollen kirjeiden tasolla harvinainen tapaus paljastaa itse asiassa paljon keskimääräisestä sota-ajan kirjeestä ja rajoitteista, joita sota-ajan kirjeenvaihdon asetelma sotilaiden kirjoittamiselle asetti.

Sodan kokemuksen suurta kuvaa tarkasteltaessa voidaan kuitenkin tehdä joitakin oletuksia tutkimustulosteni yleistettävyydestä. Ensinnäkin tarkasteluni ulkopuolelle jäävät pahasti traumatisoituneet sotilaat. Vaikka sodan kokemukset eivät näyttäyty ennen kaikkea viimeiselle tutkimalleni sotilaalle helppoina merkityksellistä, ovat tutkimani sotilaat suhteellisen hyvin mielenterveytensä sodan aikana säilyttäneitä yksilöitä. He pystyivät pääosin antamaan merkityksen sodalle ja onnistuivat sitomaan sen ainakin siedettävästi elämäntarinaansa. Toisaalta ainakin kahden sotilaan kertomuksissa näkyy, ettei tämä prosessi ole ollut helppo. Epäonnistuminen olisi voinut johtaa traumoihin, jolloin sanat olisivat paenneet ajatuksilta ja kirjeiden sivut olisivat jääneet tyhjiksi. Sodan kärsimyksiä ja kurjuutta korostavien tulkintojen rinnalla tutkimukseni kertoo siitä, että kaikesta koetusta huolimatta sota sulautui usein osaksi koetun todellisuuden arkea.

Analyysini rakentuu siten, että tutkin kunkin sotilaan kirjeitä omissa luvuissaan. Analyysini perustana ovat sotilaiden rakentamat erilaiset kertomukset. Erilaisia sodan kokemusten hallintatapoja kuvaan esittämällä sotilaiden rakentamat kertomukset erilaisina kertomustyyppeinä. Käytän hyväkseni luultavasti tunnetuinta tapaa jaotella kertomuksia. Tässä kirjallisuustieteistä peräisin olevassa jaottelussa, jota esimerkiksi Hayden White on käyttänyt, kertomukset luokitellaan tragedioihin, romansseihin, komedioihin ja satiireihin. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tutkin sotilasta, joka rakensi sodasta romanssin muotoisen kertomuksen. Romanssi on kertomus, jossa päähenkilö voittaa taistelun kautta maailman asettamat vaikeudet. Siitä voidaan käyttää myös nimitystä sankaritarina.⁸⁴ Toisessa luvussa tutkimani sotilas rakentaa satiirin muotoisen kertomuksen. Satiirissa päähenkilö suhtautuu maailmaan ironisesti. Hän kyseenalaistaa vallitsevat säännöt ja niiden lainalaisuuksien mukaan toimimisen.⁸⁵ Kolmannessa luvussa tutkin sotilasta, joka ei kirjeissä onnistunut rakentamaan yhtä yhtenäistä kertomusta. Hän ei pystynyt luomaan kertomusta, joka selittäisi sodan aiheuttamat kärsimykset ja väkivallan.

⁸⁴ Hänninen 2002, 96.

⁸⁵ White 1990a, 7-11.

Analyysini ei seuraa mitään yhtä selkeää mallia. Matti Hyvärisen jaottelun perusteella analyysissani voitaisiin nähdä kolmen eri analyysimallin vivahteita. Analyysissani on niin ”kokonaishahmon luentaa”, ”yksityiskohtien analyysia” ja ”vuorovaikutuksen analyysia”.⁸⁶ Käytännössä analyysini on sitä, että selvitän yksityiskohtien kautta, miten sotilaat rakensivat kirjeissä kertomusta. Itse kertomusten tyypittely ei ole merkittävä tutkimustulos, jos ei ymmärretä, miten nämä tyypit ovat syntyneet.⁸⁷ Kirjeiden tasolla analyysini pohjana on se, että etsin niistä merkityksiä – tarinoita – joissa sotilaat peilaavat sotaa ja siellä koettuja kokemuksia muuhun elämään ja maailmaan. Tärkeimpiä ovat merkitykset, joita sotilaat antoivat sodan tuomille muutoksille kuten väkivallalle ja perheestä erossa olemiselle. Yksityiskohtien kautta rakentuu näin kertomuksen tyyppi, mutta myös toinen tämän tutkimuksen kannalta merkittävä seikka: sotilaiden suhde aikaan. Ajan kokemisen tarkastelussa tutkin sitä, miten sotilas suuntasi elämäntarinansa suhteessa menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Tämä aikaan suuntautumisen käsittäminen on erityisen tärkeää, jos haluamme ymmärtää epävarmoissa tilanteissa kuten sota-aikana eläneitä ihmisiä. Esimerkiksi Michele Crossley on tutkinut HIV-potilaiden kertomuksia, joista tulevat ilmi ihmisten erilaiset keinot suhtautua aikaan, kun tulevaisuudesta tai oman elämän jatkumisesta ei ole varmuutta. Osa potilaista rakentaa elämäntarinansa näissä tilanteissa korostamalla nykyhetkessä elämistä, kun taas toiset suuntaavat päättäväisesti tulevaisuuteen. Pahimmillaan HIV:n kaltainen sairaus näyttää kuitenkin romahduttavan yksilön ajantajun ja hämärtävän tulevaisuuden. Tällöin yksilöt ovat suunnanneet tarinansa lähinnä menneisyyteen.⁸⁸

Kertomusten rakentamisen analysoinnin jälkeen vertaan kirjeiden kuvaamia sodan kokemusten hallintatapoja muihin tutkimuksiin. Tässä käytän apuna narratiivista tutkimusta ja historiallista tutkimuskirjallisuutta. Lopuksi analysoin kirjeen kirjoittamisen vuorovaikutuksellisen kontekstin vaikutusta kertomuksiin.⁸⁹ Tässä haaste tiivistyy periaatteessa Jerome Brunerin toteamukseen siitä, että rakennamme kertomuksia, joiden kanssa pystymme elämään muiden ihmisten keskuudessa ja tilanteissa, joita kohtaamme. Miten nämä kaksi eri kertomusten kriteeriä pystyttiin yhdistämään, kun sotarintaman ja kotirintaman todellisuus oli niin erilainen? Tämä on eräs analyysini keskeisistä seikoista.

⁸⁶ Hyvärinen 2006a, 18-23.

⁸⁷ Kertomuksia tuskin voi koskaan analysoida tutkimatta niin kokonaishahmoa kuin myös yksityiskohtia. Jerome Brunerin mukaan kertomusten tutkimus on aina lähtökohtaisesti kaksiosainen tehtävä. Ymmärtääkseen kertomuksen yksityiskohtia, on ensin tunnettava kertomuksen juoni. Juonen on kuitenkin itsessään perustuttava kertomuksen yksityiskohtiin. Bruner 1990, 43-44.

⁸⁸ Crossley 2000, 135-156.

⁸⁹ Hyvärinen toteaa, että vuorovaikutuksellista analyysia voidaan tehdä vain haastattelutilanteessa. Se, että tarkastelee kertomuksen rakentamistilannetta aktiivisena vuorovaikutustilanteena, on kuitenkin juuri sitä, mitä tässä itsekin tutkin. Hyvärinen 2006a, 17, 23.

2. Sota romanssina

Erkki⁹⁰ oli jatkosodan syttyessä 35-vuotias ja asui maaseudulla keskikokoisessa pitäjässä. Hän työskenteli ammatissa, joka oli korkeassa asemassa paikallisessa yhteisössä. Erkin perheeseen kuului sodan alkaessa vaimo ja kaksi lasta. Perheen kolmas lapsi syntyi vuonna 1943. Erkki oli kuulunut suojeluskuntaan 12-vuotiaasta lähtien. Tämän lisäksi hän oli Isänmaallisen kansanliikkeen ja Akateemisen Karjala-Seuran jäsen. Talvisodassa Erkki oli toiminut joukko-osaston komentajana.⁹¹

Erkki otti osaa jatkosotaan Neuvostoliittoon hyökkäävissä joukoissa. Sodan alkaessa Erkki oli sotilasarvoltaan luutnantti, josta hänet sodan aikana ylennettiin kapteeniksi. Erkki työskenteli koko sodan ajan divisioonan esikunnassa. Varsinaisiin etulinjan taisteluihin hän ei ottanut osaa. Erkin jatkosota kesti kesäkuusta 1941 vuoden 1943 elokuuhun, jolloin hänet kotiutettiin.⁹²

Tutkin kirjeitä, jotka Erkki lähetti rintamalta vaimolleen. Kirjekokoelmassa on jatkosodan ajalta kirjeitä ja postikortteja yhteensä 168.⁹³ Kun otamme huomioon lomat, kirjoitti Erkki vaimolleen keskimäärin noin kaksi kirjettä viikossa. Kokoelma on luultavasti hyvin kattava. Kokoelmassa ei ole pitkiä katkoksia, jotka eivät selittyisi kirjoittajan lomilla.

Erkki kirjoitti hyvin vähän sotilaallisista tehtävistään. Se kuitenkin selviää, että hän työskenteli koko sodan ajan divisioonan esikunnassa, joka on sijainnut rintaman takaisella alueella. Erkin tehtävät olivat lähinnä sisätiloissa hoidettavia johtamis- ja paperitöitä. Erkin divisioona hyökkäsi kesällä 1941 Itä-Karjalaan, jossa eteneminen pysähtyi saman vuoden syksyllä. Rintamalohkolla siirryttiin asemasotaan, jota käytiin yhä silloin, kun Erkki kotiutettiin elokuussa 1943. Ase kädessä Erkki ei sotaa käynyt. Eräässä kirjeessä Erkki mainitsee käyneensä katsomassa etulinjaa ensimmäisen kerran vasta kesällä 1943.⁹⁴ Täysin turvallista ei elämä etulinjan takana kuitenkaan ollut. Puna-armeijan partiot ja pommitukset olivat alituinen uhka.⁹⁵

⁹⁰ Nimi muutettu.

⁹¹ Kper SAK/126/Lähetekirje 16.9.1975; lähetekirje 6.10.1975; kopio kirjeestä lapsille 8.10.1975.

⁹² Kper SAK/126/Lähetekirje ”jatkosota”.

⁹³ Kirjeitä vuosina 41: 42kpl, 42:82kpl, 43: 44kpl.

⁹⁴ Kper SAK/126/8.7.1943.

⁹⁵ Pommituksista, vastustajan partioista esim. Kper SAK/126/21.8.1941; 22.9.1941; 2.2.1942; 13.2.1942; 4.7.1942; 12.7.1942; 10.3.1943. Voidaan myös olettaa, ettei Erkki kirjoittanut aina kohtaamistaan vaaroista, jottei huolestuttaisi vaimoaan.

Erkin elämä ei ollut sodan aikana fyysisesti kovin raskasta. Hieman ennen kotiutumistaan hän jopa kirjoitti pelkäävänsä siviilielämän kovaa työntekoa: ”Kun 2 vuotta on vain johtanut niin hirvittää henkilökohtainen mitättömien asioiden käsittely, kirjoittaminen ja laskeminen”⁹⁶. Asemasodan vuosina Erkin elämä näyttää olleen suurelta osin ajan tappamista. Työnteon ohella aikaa jäi myös muulle tekemiselle. Erkki kalasti ja metsästi itselleen ja perheelleen. Myös runsas alkoholin käyttö näyttää olleen yleistä upseerien keskuudessa. Korkin avaamisen syyksi kelpasi esimerkiksi kotona odottavan vaimon nimipäivä.⁹⁷ Joskus ryyppyputket venyivät useiden päivien mittaisiksi. Näin kävi useamman kerran ainakin Erkin lähimmälle työtoverille.⁹⁸ Erkki ei nauttinut elämästään rintamalla, mutta etulinjassa taistelleisiin sotilaihin nähden hänen voidaan katsoa päässeen helpolla. Erkin sodan arkeen ei kuulunut äärimmäistä väkivaltaa tai hermoja raastavaa kuolemanpelkoa. Tästä kertoo esimerkiksi se, että hänen sotilastoverinsa ei lähtenyt heti mahdollisuuden tullen siviiliin, vaan jäi vielä kahdeksi viikoksi rintamalle kalastamaan: ”ei näyttänyt ukolla kiire olevan, olisi jo kaksi viikkoa sitten saanut mennä kotiin, mutta kalasteli vain ja haisi”⁹⁹.

Erkin asemasodan vuosia jaksottivat lomat, joille hän pääsi noin kolmen kuukauden välein. Lomien lisäksi Erkillä oli mahdollisuus vierailta nopeasti kotonaan kuriirimatkojen aikana. Näille rintaman taakse suuntautuneille matkoille Erkki pystyi lähtemään toisinaan useamman kerran kuukaudessa.¹⁰⁰ Erkillä oli myös toisinaan mahdollisuus olla yhteydessä vaimoonsa puhelimitse.¹⁰¹ Vaimolle soittaminen ei näytä kuitenkaan olleen kovin yleistä. Kirjeiden kirjoittaminen oli tärkein yhteydenpidon väline Erkin ja hänen vaimonsa välillä.

Erkin kirjeet ovat pääosin hyvin arkisia. Kirjeiden sisältöä tärkeämpää näyttää usein olleen pelkästään se, että vaimolle lähetettiin postia. Kirjeen lähettämällä oli itsessään yhteyttä ylläpitävä merkitys, vaikka kirjeen sisältö ei olisi ollut ”kertomisen arvoista”. Rintaman arkea kuvatessaan Erkki kirjoitti paljon jokapäiväisistä asioista, kuten ruuasta ja säästä. Työtehtävistään Erkki kirjoitti vähän. Sen sijaan hän kertoo usein kalastamisesta, metsästyksestä ja muista vapaa-ajan harrastuksistaan. Erkin kirjeet eivät koske pelkästään hänen arkeaan rintamalla, vaan Erkki otti kirjeiden avulla osaa myös vaimon elämään kotirintamalla. Rintamalla olostaan huolimatta Erkki johti monessa asiassa perheensä taloudenpitoa. Erkki neuvoi vaimoaan paljon esimerkiksi

⁹⁶ Kper SAK/126/13.6.1943.

⁹⁷ Kper SAK/126/2.4.1942.

⁹⁸ Kper SAK/126/1.12.1941; 15.12.1941; 30.8.1942.

⁹⁹ Kper SAK/126/12.10.1942.

¹⁰⁰ Esimerkiksi elokuussa 1941 Erkki pääsi mukaan kuriirimatkalle kahden viikon välein, Kper SAK/126/2.8.1941; 17.8.1941.

¹⁰¹ Esim. Kper SAK/126/29.9.1941; 19.12.1941; 25.2.1941; 12.10.1942; 22.4.1943.

rahankäytöstä. Erkki myös tuki perheensä taloutta lähettämällä kalaa ja metsästäväällä saatua lihaa ja lintuja. Tässä mielessä Erkin tilanne oli poikkeuksellinen. Sodan aikana paketit kulkivat yleensä kotirintamalta etulinjassa sotiville miehille, mutta Erkin tapauksessa myös toiseen suuntaan.

2.1 Sankaritarinan rakentaminen

Erkki pyrki hallitsemaan sodan kokemuksia rakentamalla sodassa elämisestä romanssin muotoisen kertomuksen. Erkin kertomuksen keskiössä on perinteinen hyvän ja pahan välinen kamppailu. Kertomuksessa hyvyyttä ja moraalisuutta esittää Suomen kansan puolesta taisteleva Erkki. Pahuutta taas kuvaavat sodankäynnin aiheuttamat uhraukset, joista merkittävimpänä näyttäytyy perheestä erossa oleminen. Romanssin mukaisesti sankari, eli Erkki, selittää lopussa vaikeudet. Tämä tulee esiin Erkin tulevaisuudenuskossa: hän toistaa, että sodan vaikeudet tullaan voittamaan ja voittoa seuraa onnellinen tulevaisuus.¹⁰²

Erkki ei rakentanut koko sodan ajan kirjeissä kertomusta. Sota näyttäytyy varsin luonnollisena olotilana suuressa osassa hänen kirjeitään. Kertomuksen rakentamiseen Erkkiä ajoivat muutamat selkeät tapahtumat, jotka muuttivat hänen odotuksiaan sodan ja henkilökohtaisen elämän kulusta. Nämä muutostapahtumat jaksottivat Erkin sotaa koskevan merkitysten muodostamisen viiteen osaan: kesään 1941, loppuvuoteen 1941, vuoteen 1942, vuoden 1943 alkuun ja kesään 1943. Kolmen ensimmäisen ajanjakson merkitykset ovat hyvin kiinnittyneitä sodan yleiseen tilanteeseen ja mielialoihin, kun taas vuoden 1943 alun käänteen taustalla on hänen huolensa raskaana olevasta vaimosta. Kesän 1943 käänne johtui lähestyvistä kotiutumisesta.

Erkki ei alkanut rakentaa kertomustaan kovin aktiivisesti heti sodan alussa. Sodan syttyminen näyttää olleen Erkille odotettu ja toivottu tapahtuma, joka ei selittelyä tarvinnut. Kesän 1941 kirjeitä leimaa Erkin riemu voitokkaasta sodasta, ei perheen jättäminen tai rintaman olosuhteiden voivottelu. Erkki kannatti kansallista sotaan johtanutta politiikkaa, joten sodan syttyminen ei järkyttänyt hänen maailmaansa. Erkki oli lisäksi ollut jo talvisodassa, joten rintaman arki oli hänelle tuttua. Jerome Bruneriin viitaten asiat olivat siis niin kuin niiden kuuluikin olla. Ei ollut tarvetta rakentaa kertomusta, koska ei ollut tapahtunut mitään odottamatonta.¹⁰³

¹⁰² Romanssin määrittelystä, Hänninen 2002, 96; White 1990a, 8-9.

¹⁰³ Bruner 1990, 39-40.

Jatkosodan syttyminen ei herättänyt Erkissä erityisiä tunteita. Ensimmäisessä kirjeessään hän kuvaili päiviä rintamalla tylsiksi ja kirjoitti kaipaavansa perhettään. Suursodan tilanteeseen hän kuitenkin suhtautui optimistisesti.

”Sain nyt vasta kuulla huhuna, että Saksa on rynnännyt Venäjälle, saa nähdä kuinka kauan ryssä kestää, onko 8 viikkoa, kuten nyt on ennustettu. On nyt jännittävät ajat, taitaa olla Suur-Suomi nyt melko likellä toteutumistaan, nyt se tapahtuu tai ei koskaan”¹⁰⁴

Erkki jatkoi samaan hengenvetoon seuraavassa kirjeessä: ”Kyllä se on eri touhua tuo Saksan meno ryssän niskaan, joka päivä saa kuulla uutta sydäntä lämmittävää”¹⁰⁵. Erkki ei kirjoittanut kovin monta kertaa suursodasta kesän aikana, mutta yleisesti kirjeistä huokuu optimistinen usko varmaan voittoon. Venäläisiä hän halveksi ja sotavangeista hän kirjoitti avoimen vihamielisesti.¹⁰⁶

”Eräs heistä on Turkestanin dramaattisen teatterin näyttelijä, eräs tataari, yksi mongoli j.n.e. on se sakkia, tappaa pitäisi kaikki kerralla. Kyllä niistä kai nyt päästään 100 vuodeksi rauhaan tämän mylläkän jälkeen”¹⁰⁷

”oli ruskeata joukkoa, ja voi sitä hajua, nyt vasta tiedän, mikä ryssän haju oikein on. Eivät ne ole ihmisiä, vaan alemman asteen eläimiä. Joukossa on karjalaisia ja inkeriäisiä, ovat raukat jääneet paljosta jälkeen, on niissä kasvattamista Suur-Suomen kansalaisiksi, mutta hiljalleen hyvä tulee”¹⁰⁸

Yleisesti ottaen Erkki ei kuitenkaan luonut paljoa merkityksiä kokemuksilleen. Erkki oli kuin kesäisellä retkellä, jonka tapahtumia hän raportoi kommentoimatta mielialojaan tai elämänlaatuaan. Neuvostoliiton puolelle hyökkääminen merkitsi lähinnä sitä, että ”pitäisi päästä käymään kotona noutamassa kalastusvehkeet ja haulikon, että saa kokeilla kaloja ja jänöjä Karjalan saloilla”¹⁰⁹. Rintaman vaaroja Erkki ei syvemmin kommentoinut. Kuvaus desanttien pudottamisesta muuttui jo saman lauseen sisällä arkisemmaksi asuinolosuhteiden kuvaukseksi.

”Täällä oli ensimmäisenä yönä oikea puna-armeijan hyökkäys ”Taajoin toisiaan seuraavin hyökkäysaalloin punaiset laivueet hyökkäsivät” ja pudottivat desantteja sillä seurauksella, että puolet upseereista lähti pakoon vuoteistaan ja viettivät lopun yöstä

¹⁰⁴ Kper SAK/126/22.6.1941.

¹⁰⁵ Kper SAK/126/1.7.1941.

¹⁰⁶ Kper SAK/126/4.7.1941; 11.7.1941; 16.7.1941; 3.8.1941.

¹⁰⁷ Kper SAK/126/11.7.1941.

¹⁰⁸ Kper SAK/126/3.8.1941.

¹⁰⁹ Kper SAK/126/9.7.1941.

kuusen juurilla sääskien syötävänä, onneksi minun kämpässäni ei ole lutikoita kovin paljoa, 7 on vasta saatu saaliiksi joten meillä ei ole enää hätää”¹¹⁰

Tutun miehen kaatumista Erkki kommentoi lakonisesti toteamalla: ”Ajattele, Ati J. on kaatunut eilen konekivääriniskuun...Varmaan tiedätkin sen jo”¹¹¹. Kesäkuukausien kirjeissä sota näyttäytyy huolettomana retkenä, jossa jopa ”Haavoittuneet pojat olivat reippaita ja iloisia”¹¹². Erkin kuvaus tykin amunnasta kertoo hyvin hänen mielialoistaan kesän voitokkaiden taisteluiden aikana.

”Koko ajan kuuluu tykin jyske järven takaa, sitä on mukava kuunnella kun tietää, että se on ryssä, jonka selkää siellä pehmitetään. Luulen, että tämä homma ei kestä kovin kauaa enää ainakaan sota”¹¹³

Sodankäynti alkoi problematisoitua Erkille ensimmäisten voitollisten taistelukuukausien jälkeen. Voitollisen riemun lisäksi Erkki alkoi kirjoittaa ikävöivänsä perhettään ja elämää kotona.

”Tänään on ollut niin hiljainen päivä ja on ollut erityisen ikävä Sinua ja lapsia, silloin kun on töitä vähemmän valtaavat kotiajatukset aina paremmin mielen”¹¹⁴

Synkkyyteen Erkki ei kuitenkaan vaipunut, vaan hän pyrkii selittämään ja antamaan merkityksen ikävälleen ja perheestä erossa olemiselle.

”Poikamiehen olo täällä varmasti menee mukiin, mutta ukkomiehellä on aina ikävä eukkoaan ja tenaviaan, lohdutus on se, että ei ole ykinään tässä myllyssä, vaan on monta muuta, jonka kotiasiat eivät ole kunnossa kuten meillä”¹¹⁵

”Olisi se parasta olla kokonaan teidän luonanne mutta täytyyhän sitä olla mukana tässä miesten touhussa, saa sitten sanoa jälkeinpäin, että olinhan siellä minäkin”¹¹⁶

Nämä kaksi sitaattia kuvaavat hyvin Erkin vuoden 1941 loppupuolella kirjoittamia kirjeitä. Toisin kuin sodan ensimmäisinä optimistisinä kuukausina, Erkki toi nyt usein esille rintamaelämän aiheuttamaa huonoa mielialaansa. Perhettä ikävöidessään Erkki ei kuitenkaan tyytynyt asiantilan surkutteluun vaan pyrki antamaan ikävälle ja sodankäynnille merkityksen. Tämä tapahtui lähinnä

¹¹⁰ Kper SAK/126/9.7.1941.

¹¹¹ Kper SAK/126/22.7.1941.

¹¹² Kper SAK/126/16.7.2941.

¹¹³ Kper SAK/126/22.7.1941.

¹¹⁴ Kper SAK/126/3.8.1941.

¹¹⁵ Kper SAK/126/6.8.1941.

¹¹⁶ Kper SAK/126/21.8.1941.

korostamalla taistelun tarpeellisuutta Suur-Suomen luomisessa. Toistuva selitys oli myös se, että lopullinen voitto ja sodan päätyminen oli lähellä, joten tilapäinen ero perheestä olisi kohta ohi.

”luulisin, ei meidän tarvitse enää kovin kovasti tapella lopullisen voiton ja aikanaan rauhan saamiseksi. Mutta siihen asti on oltava vankkumattomasti asiassa kiinni [...] kyllä nämä ovat suurenmoisia aikoja”¹¹⁷

”sodan loppu alkaa hämöttää vähitellen, luulen ettei ole kuin vain viikoista kysymys”¹¹⁸

Huomionarvoista on, että Erkki ei sodan pitkittymisestä huolimatta kyseenalaistanut sodankäynnin tarpeellisuutta eikä se muuttanut hänen tapaansa puhua sodan vaaroista. ”Täällä on ollut hyvin rauhallista, tasaista tykkien poksattelua kuuluu edestäpäin”¹¹⁹. Kuolemaan hän suhtautui yhä lakonisesti: ”Olipa se H:n poismeno ikävä tapaus, meni hyvä mies ja jäi pienet lapset. Niin oli määrätty varmaankin”¹²⁰. Sodan ainoana selkeänä huonona puolena näyttäytyi ero perheestä. Erkki kirjoitti ikävästään erityisesti lomilta palattuaan.

”Olen nyt ollut täällä tasan viikon loman jälkeen ja tuntuu niin kuin olisin ollut jo kuukauden, niin on ollut ikävä Sinua, lapsia ja kotia, ehkäpä sitä vähitellen tottuu taasen, mutta aluksi on vaikeampaa, pääasia kuitenkin on, että ryssä saa selkäänsä, ja Suomi tulee suureksi ja vapaaksi, sitä kun aina ajattelee ja että itse on mukana taistelujoukoissa asiaa kohdaltaan auttamassa, häpeää aina omia harmejaan ja ikävystymistään”¹²¹

Erkin kanoninen kuva maailmasta murtui loppukesästä 1941. Sodan alun odotukset lyhyestä ja voitokkaasta sodasta alkoivat särkyä. Kestääkseen eron perheestään Erkki tarvitsi sodalle merkityksen antavan kertomuksen. Erkki alkoi rakentaa kertomusta korostamalla sodan voitollisen lopun merkitystä. Suur-Suomen puolesta taistelevien antoi merkityksen pitkittyneelle perheestä erossa olemiselle. Erkin rakentama kertomus sai näin romanssin muodon. Sodasta tuli onnelliseen loppuun johtavan kertomuksen koettelemuksia sisältävä vaihe. Sota oli kestettävä, jotta parempi tulevaisuus ja Suur-Suomi voitaisiin lunastaa.

¹¹⁷ Kper SAK/126/7.10.1941.

¹¹⁸ Kper SAK/126/24.10.1941.

¹¹⁹ Kper SAK/126/29.9.1941.

¹²⁰ Kper SAK/126/19.10.1941.

¹²¹ Kper SAK/126/4.12.1941.

Erkin rakentama, sotakokemuksille merkityksen antanut kertomus pysyi romanssina lähes siihen asti, kun hän kotiutui kesällä 1943. Yhtä painokkaasti kuin syksyllä 1941, Erkki ei kuitenkaan enää loppusodan aikana kertomustaan rakentanut. Sodankäynnin asettuessa rauhalliseen asemasodan arkeen sulautui sota osittain osaksi Erkin kokeman maailman sanatonta kaanonia. Kirjeissä sodalle annettujen merkitysten määrä laski vuoden 1941 syksyyn verrattuna. Tätä rauhallista, talvesta 1942 vuoden 1943 maaliskuuhun kestävästä aikaa voidaan pitää kolmantena merkitysten muodostamisen vaiheena Erkin kirjeissä. Sodasta tuli osa arkea, joka näkyi siinä, ettei Erkki odottanut sodan enää päättyvän nopeasti. Hän kirjoitti sodan loppumisesta yhä toisinaan, mutta puhe ei ollut enää viikoista vaan sodan jälkeisestä ajasta muodostui abstrakti, parempi aika jossain määrittelemättömässä tulevaisuudessa.

”Nyt on muuten suurenmoista taas seurata maailman asioita, ovat ne japanilaiset aika poikia, saksalaisetkin näyttävät alkavan taas pärjätä, ryssän hyökkäykset tyrehtyvät ja sitten on taas saksammiinien vuoro rymistää ja eiköhän se sitten ala loppua koko homma”¹²²

”Toivorikkaita tässä ollaan, ryssä saa paraikaa rökkiinsä, eiköhän tuo kohta romahda lopullisesti”¹²³

Vuoden 1941 lopulla Erkki kirjoitti myös ensimmäisen kerran mahdollisuudesta päästä takaisin siviiliin hoitamaan ammattiaan siitä huolimatta, että sota olisi käynnissä. Tästä mahdollisuudesta hän kirjoitti usein sodan loppumisen odottelun rinnalla. Ajatus siviiliin siirtymisestä ei ollut Erkille kuitenkaan yksinkertainen. Häntä painoivat velvollisuus olla rintamalla ja se, mitä siviiliin siirtyminen mahdollisesti tekisi hänen maineelleen.

”Verotuslomaa saanen [...] ja ratkaisu kotiuttamisesta jäänee ilmeisesti lepäämään sen yli. Asia näyttää olevan meidän vaikutuspiirimme ja tahtomme ulkopuolella, en voi täällä itse puhua kovin puolestani ja asiaa ajaa sillä, jo nyt rupeavat leimaamaan pinnariksi ja se on ilkeä juttu A.K.S:n jäsenelle ja upseerille ja vaikuttaa oloani j.n.e ymmärrät asiat hyvin kun lähemmin ajattelet”¹²⁴

Sotatilan jatkuvuuden hyväksyminen sai huippunsa loppuvuodesta 1942. Erkki kirjoitti vielä toisinaan sodan voitosta, mutta toisaalta myös siitä, miten sodan päättyminen ei ollut näköpiirissä.

¹²² Kper SAK/126/10.2.1942.

¹²³ Kper SAK/126/12.7.1942.

¹²⁴ Kper SAK/126/27.3.1942.

”olen kyllä joka tapauksessa vakuutettu, että ryssä ei selviä enää tämän talven ylitse. On niin mukava joka tapauksessa kiinnittää toivo ja usko johonkin ajankohtaan niin pärjää paremmin”¹²⁵

”ajatellappa, sotaa tavallaan ja tätä epänormaalia elämää jo kestänyt kohta 3 vuotta, niin se menee nopeasti ja ihminen tottuu vaikka mihin ja kestääkin kun tottuu, eikö niin, ei auta välittää, ei täälläkään kovin lysti nykyään ole, pimein ja ikävin aika, mutta kevättä odotellessa se tämäkin menee tai meneskelee”¹²⁶

”täällä ei kukaan enää puhu sodan pikaisesta loppumisesta ja siviiliin pääsystä vaan rauhallisesti suhtautuvat alkavaan talveen ja jo suunnittelevat ensi kesän viettoa täällä”¹²⁷

Yleisesti vuosi 1942 oli tasaista aikaa Erkille. Sodankäynti oli luonteva osa arkea ja Erkki antoi tappamiselle tai kuolemalle vain harvoin minkäänlaisia merkityksiä. Suuri pommituskin näyttäytyy kirjeessä vain yhtenä tapahtumana muiden arkisten tapahtumien joukossa.

”Viime yönä klo 3 oli valtava herätys, pommeja 2 km päähän ja it. tulta, 25 konetta vierailmassa, oli komeaa kuultavaa. Aamulla sain 25 säynävää katiskasta, suolaus alkaa”¹²⁸

Ainoa merkityksiä vaativa asia, joka kirjeissä tulee esille, oli ero perheestä. Erkin kaipaus perheen luo toistui kirjeissä tasaiseen tahtiin läpi vuoden. Useaan kertaan Erkki kirjoitti näkevänsä jo unia vaimostaan.¹²⁹ Perheestä erossa olemista lukuun ottamatta Erkin mielialoja on vaikea yhdistää mihinkään muuhun tekijään, kuten pelkoon tai fyysiseen ja henkiseen väsymykseen. Erkin ei tarvinnut rakentaa aktiivisesti kertomusta, koska kirjeissä toistettu romanssi oli liittänyt sodan vähitellen osaksi maailman sanatonta kaanonaa.

Erkki sai maaliskuussa 1943 tietää vaimonsa olevan raskaana.¹³⁰ Tieto raskaudesta aloitti uuden vaiheen kirjeissä luoduissa merkityksissä. Kirjeiden painopiste siirtyi rintamalta vaimon luo kotiin.

¹²⁵ Kper SAK/126/13.11.1942.

¹²⁶ Kper SAK/126/12.10.1942.

¹²⁷ Kper SAK/126/2.11.1942.

¹²⁸ Kper SAK/126/4.7.1942.

¹²⁹ Kper SAK/126/11.9.1942; 25.9.1942; 2.10.1942; 8.12.1942.

¹³⁰ Ensimmäisen Erkki kirjoittaa ja pohtii raskautta Kper SAK/126/10.3.1943.

Koti-ikävän ja rakkauden tunnustusten määrä kasvoi ja voimistui huomattavasti. Erkin huolta pahensi keskenmenon vaara, joka pakotti vaimon makuupotilaaksi keväällä 1943.¹³¹

”Saisin vain olla kotona luonasi, ehkäpä saadaan sekin järjestykseen vielä, toivon sitä nyt hartaammin kuin koskaan ennen”¹³²

”kunpa tämä kaikki pian päättyisi hyvin, kunpa voitaisi siirtää minun harteilleni se kuorma, joka nyt on Sinulla”¹³³

Edes vaimon raskaus ei saanut kuitenkaan Erkkiä kyseenalaistamaan käydyn taistelun tarpeellisuutta. Raskaudesta tuli osa Suur-Suomen projektia ja romanssiin kuuluva koettelemus. Syntymättömästä lapsesta tuli isänmaallinen velvollisuus.

”muistakaamme, että lukemattomat äidit Suomessa ovat samassa tilanteessa nykyään heidän kotiensa muiden asioiden ollessa hullummalla kannalla kuin meillä. Tosiasiassa voit olla pää pysytssä ja sanoa, että näytät hyvää esimerkkiä kaikille pihistäjille ja 2 lapsijärjestelmän kannattajille, Suomi tarvitsee lisää väkeä ja me siis nyt osltamme täytämme isänmaallista velvollisuuttamme”¹³⁴

Raskaus ei yleisemmällä tasolla muuttanut Erkin sodankäynnille antamia merkityksiä. Erkki kuvasi elämää rintamalla yhä mutkattomasti antamatta sille merkityksiä suhteessa rauhanaikaiseen elämään. Perheestä erossa oleminen oli edelleen ainoa sodan aiheuttama vaikeus, josta Erkki toistuvasti kirjoitti. Erona edellisen vuoden kirjeisiin oli ainoastaan se, että hän kirjoitti raskauden alettua perheestä erossa olemisesta yhä useammin ja tunteellisemmin.

Lähes koko sodan ajan kirjeitä hallinnut romanssi sai säröjä kesällä 1943 Erkin kotiutumisen lähestyessä. Erkin voidaan katsoa alkaneen muuttaa kertomusta hienoisesti kohti tragediaa – onnellinen loppu alkoi muuttua onnettomaksi. Saatuaan varmistuksen siitä, että hänet kotiutetaan, siirtyi Erkin kirjeiden painopiste lopullisesti pois sodasta Erkin valmistautuessa tulevaan kotiinpaluuseen.¹³⁵ Erkki iloitsi perheen luokse palaamisesta ja hänen uskonsa Suomen voittoon kesti kirjeenvaihdon loppuun saakka. Erkki alkoi kuitenkin kirjoittaa myös siitä, minkälaisia vaikutuksia sodalla on voinut häneen olla. Hän alkoi epäillä, osaako hän enää pitkien sotavuosien jälkeen olla kunnollinen puoliso ja isä, osaako hän enää palata perhe-elämään vietettyään useita

¹³¹ Kper SAK/126/lähetekirje ”jatkosota”.

¹³² Kper SAK/126/2.4.1943.

¹³³ Kper SAK/126/31.5.1943.

¹³⁴ Kper SAK/126/1.4.1943.

¹³⁵ Kper SAK/126/19.7.1943.

vuosia miehissä yhteisössä.¹³⁶ Erkki myös pyyteli vaimoltaan anteeksi jäyhää luonnettaan ja sitä, ettei aina ollut tukenut häntä.¹³⁷ Tämä identiteetin muokkaus huipentui viikkoa ennen Erkin kotiutumista pisimmässä sodan aikana kirjoittamassa kirjeessä, jossa Erkki ylistää vaimoaan, tunnustaa tälle rakkauttaan ja nimittää itseään huonoksi aviomieheksi.¹³⁸ Viimeisissä kirjeissä kohta takana oleva sota ei vertaudu vain abstraktiin rauhanaikaan, vaan sotaa edeltävä ja seuraava aika vertautuvat myös keskenään Erkin pohtiessa sodan vaikutusta itseensä. Sodasta tuli osa menneisyyttä, vaikka Erkki oli vielä fyysisesti rintamalla.¹³⁹

”Samalla lailla luonnollisesti kangastelevat siviili ja koti-ilot mielessä, ajatukset ovat siellä yhtä mittaa suunnitellen ja herkutellen. Saat sinä varmasti jonku harmin niellä minun kanssani, sillä on mahdotonta, että 2 vuoden sotilaselämän jälkeen osaan olla niin mallikelpoinen ja ”hyvin kasvatettu” kuin normaalisti, pyydetään siis ymmärrystä j.n.e. Onhan nämä sodat käyneet muittenkin hermoille niin en kai minä liene voi olla ainoa, jota ne sivuavat jälkiä jättämättä. Mutta halu ja tahto ehjään ja säröttömään, voipa sanoa uudelleen alkavaan perhe-elämään on olemassa ja oma pikku-vaimo on rakkain maan päällä ja pikku muksut samoin”¹⁴⁰

Viimeinen sodassa kirjoitettu kirje loppuu Erkille tyypillisen lakonisesti. Kirjeissä sota oli jo päättynyt viikkoja aiemmin.

”Tämä onkin sitten viimeinen kirje, paperikin on viimeinen lehtiössä.

Saa nähdä ulottuuko kädet ympäri.

Ilmoitan puhelimella sitten tarkan tuloajan.

Näkemiin”¹⁴¹

2.2 Tulevaisuudenusko keinona hallita sotaa

Erkki pyrki hallitsemaan sodan tuomia vaikeuksia perinteisimmällä mahdollisella kertomuksen mallilla. Hän rakensi kertomuksen, jossa päähenkilö kohtaa ja voittaa kohdatut vaikeudet. Tämä ”sankarimyytti” on Joseph Campbellin mukaan lähes universaalisti toistuva perustavanlaatuinen juonikaava.¹⁴² Sairaiden ihmisten kertomuksia tutkinut Arthur Frank katsoo, että sankaritarinan

¹³⁶ Kper SAK/126/13.6.1943; 4.8.1943.

¹³⁷ Kper SAK/126/26.5.1943.

¹³⁸ Kper SAK/126/7.8.1943.

¹³⁹ Pohdintaa erityisesti, Kper SAK/126/2.8.1943; 7.8.1943.

¹⁴⁰ Kper SAK/126/4.8.1943.

¹⁴¹ Kper SAK/126/14.8.1943.

¹⁴² Hänninen 2002, 51.

malli on luonteenomainen koko modernistiselle kulttuurille. Haluamme ajatella, että kärsimykselle on aina parannuskeino. Ongelmat ratkeavat, koska uskomme ihmisen kykyyn hallita luontoa, jopa kuolemaa. Uskomme, että ongelmat ratkeavat ihmisen *toiminnan* ansiosta. Vaikeuksien sattuessa kulttuurissamme suositaan tätä kertomuksen mallia.¹⁴³ Malli toistuu tutkimuksissa, käsittelevätpä ne sairaita, työttömiä, sairaan lapsen vanhempia tai ketä tahansa muita vaikeissa elämäntilanteissa eläviä ihmisiä.¹⁴⁴

Romanssiin liittyy olennaisesti se, että vaikeuksien keskellä suuntaudutaan tulevaisuuteen. Elämässä kohdatut vaikeudet saavat merkityksen, kun ne sidotaan onnelliseen huomiseen. Erkillä tulevaisuuden korostaminen, ”tulevaisuudessa eläminen”, alkoi syksyllä 1941. Vaikka Erkki kirjoitti kesän voitokkaiden taisteluiden aikana myös tulevasta Suur-Suomesta, on kesän kirjeiden keskiössä sotamenestyksen aiheuttama hetken huuma. Sodan pitkittyessä myös Erkin suhde aikaan muuttui ongelmalliseksi. Sodan jatkuminen merkitsi pidentyvää eroa perheestä, jolloin normaali hetkessä eläminen ei enää ollut ongelmatonta. Erkin rakentaessa romanssia siirtyi hän samalla elämään korostetusti kohti tulevaisuutta ja sodan jälkeistä onnellista aikaa. Tämän aikaan orientoitumisen voidaan katsoa hallinneen koko hänen rintamalla olon loppuaikaansa.

Asemasodan aikana kirjeet täyttyivät arjen rutiineista ja Erkin elämäkin normalisoitui osaltaan elettyyn hetkeen. Tästä huolimatta katse siirtyi aina tulevaisuuteen, kun puheeksi tulivat sodan tuottamat vaikeudet, kuten ero perheestä. Sodan tuoma epävarmuus ei passivoittanut Erkkiä, vaan hän pyrki hallitsemaan elämäänsä suunnittelemalla tulevaisuuttaan. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että Erkki suunnitteli keskellä asemasodan epävarmuutta uuden työpaikan hakemista.¹⁴⁵ Kun kotiinpaluu alkoi olla kesällä 1943 lähellä, siirtyi kirjeiden painopiste täysin tulevaisuuteen. Sodankäynnin arki katosi kirjeiden sivuilta Erkin suunnitellessa sodan jälkeistä uutta elämää. Sota päättyi Erkin kirjeissä käytännössä jo muutamaa kuukautta ennen kotiuttamista. Sota oli siirtynyt osaksi menneisyyttä. Vaikeudet oli voitettu.

Romanssin ja myös monien muiden kertomusten mallien elämisen keskiössä voidaan nähdä olevan eräänlaisen ”symbolisen kuolemattomuuden” kuvan rakentaminen.¹⁴⁶ Kertomuksilla luodaan yhtenäisyyttä, joka lupaa yksilön selviytyvän koetuista vaikeuksista. Romanssissa tämä rakennetaan siten, että korostetaan päähenkilön kykyä hallita koettuja kokemuksia. Usko voi kohdistua

¹⁴³ Frank 1997, 80-84.

¹⁴⁴ Birmingham 2000; Crossley 2000, 147-149; Frank 1997, 75-96; Hänninen 2002, 99-100.

¹⁴⁵ Kper SAK/126/1.10.1942; 12.10.1942.

¹⁴⁶ Crossley 2000,153.

konkreettisiin toimiin, kuten lääketieteen kykyyn parantaa ihmisen sairas keho, mutta se voi merkitä myös henkistä lujutta. Esimerkiksi alkoholistien hoidossa tämä voi tarkoittaa sitä, että korostetaan yksilön tahdonvoimaa riippuvuudesta selviämässä.¹⁴⁷ Samanlaista sanomaa on myös Erkin retoriikassa, jossa painottui usein se, miten heidän on vain hyväksyttävä ja kestettävä Suur-Suomen rakentamisesta johtuva perheenjäsenten ero toisistaan. Tällainen retoriikka palautti kontrollin takaisin Erkille ja hänen vaimolleen. Sodan vaikeuksista selviäminen oli heidän omista käsissään, kun selviytymisen perustana oli yksilöllinen tahdonvoima.

Frank toteaa, että romanssi on toimiva kertomus sairaille ihmisille, koska se käy usein toteen. Ihmiset yleensä paranevat sairauksistaan.¹⁴⁸ Erkin tilanne oli objektiivisesti tarkasteltuna luultavasti hyvin samanlainen. Divisioonan esikunnassa työskentelevällä Erkillä oli hyvä syy uskoa omaan sodasta selviytymiseensä. Toinen romanssin toimivuutta edistävä seikka on Frankin mukaan se, että se edustaa usein kulttuurisesti toivottua kertomuksen mallia. Se edustaa uskoa ihmisen voittoon luonnosta.¹⁴⁹ Voimme käyttää Frankin toteamusta hyväksemme, vaikka sairaaseen ihmiseen ja rintamalla taistelleeseen sotilaaseen kohdistuu tietenkin hyvin erilaisia kulttuurisia odotuksia. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, että romanssi oli myös kertomus, jota kansallinen retoriikka sodasta rakensi. Puhtaimmillaan tätä kertomusta edustaa Mannerheimin miekantuippipäiväkäskey, joka saattoi suomalaiset miehet sotaan. Päiväkäskeyn viimeiset lauseet kuvaavat tulevaa taistelua vuosisataisen kamppailun päätepisteeksi, romanssin voitolliseksi loppunäytökseksi.

”Sotilaat! Se kamara, jolle astutte, on heimomme veren ja kärsimysten kyllästämaa, pyhää maata. Teidän voittonne tulevat vapauttamaan Karjalan, teidän tekonne luovat Suomelle suuren, onnellisen tulevaisuuden”¹⁵⁰

Erkki oli omaksunut tämän kansallista keskustelua hallinneen retoriikan jo ennen sotia. Hän kannatti hyökkäyssotaa ja Suur-Suomen luomista. Hänen ei tarvinnut taistella kansallisella tasolla hallitsevaa kertomusta vastaan omaksuessaan romanssin omalle elämälleen merkityksen antavaksi kertomukseksi.

Romanssin heikkona puolena Frank toteaa olevan, että kun tilanne on niin toivoton, että kaikki toivo on mennyt, ei enää ole muuta kertomusta, johon palata.¹⁵¹ Sodan aikana romanssi voi tältä

¹⁴⁷ Hänninen 2002, 171.

¹⁴⁸ Frank 1997, 92.

¹⁴⁹ Ibid. 92.

¹⁵⁰ Häikiö 2005, 149.

¹⁵¹ Frank 1997, 94.

osin olla hyvin toimiva kertomus. Niin kauan, kun yksilö seisoo ase kädessä linjassa, on periaatteessa toivoa tulevaisuudesta. Sota ei tapa hitaasti ja varmasti, kuten vakava sairaus. Leonard Smith on ensimmäisen maailmansodan ranskalaisia sotilaita tutkiessaan päätenyt siihen, että romanssin muotoinen nationalistinen konsensus taistelun merkityksestä loi kertomuksen, joka oli pohjana sille, että sotilaat jatkoivat taistelua juoksuhaudoissaan sodan pitkittymisestä ja suurista kärsimyksistä huolimatta. Smith katsoo, että nationalistiseen eetokseen tarrautuminen toimi sodan aikana. Kärsimysten lisääntyessä se sai sotilaat jopa lujittamaan uskoaan aatteeseen. Ongelmaksi kansallinen kertomus muodostui vasta sodan jälkeen, kun se ei pystynyt antamaan merkitystä järjettömille menetyksille, joiden vastineeksi ei ollut saatu käytännössä mitään. Tämän Smith näkee johtaneen vuosia kestäneeseen traumaan, jolloin sodalle oli vaikeaa löytää järkevää merkitystä.¹⁵²

Smithin esimerkkiä ranskalaisista ensimmäisen maailmansodan sotilaista ei pidä yleistää liikaa. Romanssi tuskin dominoi samassa määrin jatkosodassa taistelleiden suomalaisten sotilaiden ajattelua. Tutkimuksissa on tavallisesti korostettu, että suomalaiset sotilaat eivät varauksitta omaksuneet propagandan välittämää kansallista kertomusta.¹⁵³ Heidän sodassa rakentamansa kertomukset olivat luultavasti huomattavasti moniäänisempiä. Tästä kertoo esimerkiksi seuraavassa luvussa käsittelemäni sotilas. Voimme kuitenkin olettaa, että romanssi oli sodan aikana toimiva kertomus Erkille, joka ei kokenut etulinjan äärimmäistä väkivaltaa ja joka oli omaksunut romanssia kuvaavan kansallisen aatemaailman.

Romanssi ei kuitenkaan välttämättä ollut enää toimiva kertomus sodan jälkeen ja tämä näkyy viimeisissä Erkin kirjoittamissa kirjeissä. Kun Erkki jo eli vahvasti kotiutumisen jälkeisessä ajassa ja sota näyttäytyi kirjeissä osana menneisyyttä, muuttui Erkin sotaa kuvaava kertomus kohti tragediaa. Tämä on nähtävä pyrkimyksenä valmistautua sodan jälkeiseen aikaan. Sodan aikana usko sodan onnelliseen loppuun toimi ajatuksena, jonka avulla Erkki pystyi suuntautumaan tulevaisuuteen sodan aiheuttamista koettelemuksista huolimatta. Sodan jälkeen näitä koettelemuksia ei kuitenkaan tarvinnut valjastaa tulevaisuuden uskon tarpeisiin. Sodan jälkeen sodassa koetut kärsimykset olivat menneisyyttä ja niiltä voitiin riisua tarkoituksellisuus ilman, että yksilön käsitys elämästään ja sen suunnasta olisi joutunut uhatuksi.

Tragedia oli sodan jälkeen luultavasti kertomus, johon ihmisten oli helpompi samaistua kuin romanssi. Se antoi koetuille kärsimyksille ja erityisesti sodan jälkeisille ongelmille mielekkäämmän

¹⁵² Smith 2007, 146-147.

¹⁵³ Kirves 2008, 52-58; Pipping 1978, 196-197; Salmela 1976, 182.

merkityksen kuin pitäytyminen nationalistisessa romanssissa. Samanlaista suhtautumista sotilaiden kotiinpaluuseen on havainnut myös Sonja Hagelstam tutkimiansa sotilaiden kirjeissä. Hänen tutkimissaan kirjeissä hämmöttävää kotiinpaluuta odotettiin, mutta myös pelättiin ja mahdollista ongelmista kirjoitettiin.¹⁵⁴ Leonard Smithin mukaan sodan kuva muuttui romanssista tragediaksi lopulta myös ensimmäisen maailmansodan jälkeen Ranskassa. Arthur Frankin toteama romanssin heikkous ilmeni aseiden vaiettua. Sodan aikana hallinneessa sankaritarinan mallissa vain voitto oli mahdollinen. Kun sitä ei tullut, oli valtavat menetykset vaikea nähdä merkityksellisinä. Sota muuttui uudestaan ymmärrettäväksi vasta 30-luvulla, kun siitä muodostui tragedia, jonka onnetonta loppua sodan jälkeinen trauma tuli kuvaamaan.¹⁵⁵ Smith kuvaa tässä lähinnä kulttuurillista kertomusten tasoa, mutta hänen teoriansa voidaan katsoa myös osaltaan heijastelevan yksilöiden henkilökohtaista maailman kokemista. Sodan aikana vaikeudet näyttäytyivät esteinä, joista piti selvitä. Tämä ajoi luomaan kertomuksia, jotka normalisoivat koettuja tapahtumia. Sodan jälkeisessä elämässä sodan vaikeuksilla ei kuitenkaan ollut enää tätä funktiota. Mielekkäämpää oli nähdä vaikeudet epänormaaleina tapahtumina. Sodan aiheuttamat kärsimykset ja menetykset tulivat ymmärrettäviksi, kun niiden nähtiin olevan suuren tragedian tulosta.

Se, miten Erkki rakensi kertomustaan, kertoo mielenkiintoisella tavalla siitä, että sota ei aiheuttanut vain fyysisiä vaaroja. Henkiselle hyvinvoinnille oli merkittävää myös ennen kaikkea sodan aiheuttama epävarmuus tulevasta. Sodan alkuvaiheissa tulevaisuus näkyi kirkkaana, joten Erkin ei tarvinnut etsiä merkityksiä ja selittävälle kertomukselle ei ollut tarvetta. Erkki ryhtyi rakentamaan romanssia vasta syksyllä 1941, kun sota pitkittyi ja sen päättymisen alkoi karata hamaan tulevaisuuteen. Tämä romanssiksi muotoutunut kertomus alkoi murtua jo muutamaa kuukautta ennen Erkin kotiutumista. Sodan vaikeuksille tarkoituksen antanut kertomus menetti merkityksensä, kun Erkki sai tietää pääsevänsä rintamalta kotiin ja tulevaisuuteen liittynyt epävarmuus katosi. Vaikka hän oli vielä fyysisesti rintamalla, eli hän viimeisissä kirjeissään jo siviilielämää ja rakensi sille sopivaa kertomusta. Erkki tarvitsi kertomusta rintamalla ollessaan ennen kaikkea silloin, kun sota loi epävarmuutta tulevaisuuden kulusta. Viimeisissä kirjeissä näkyvä tragedia ei taas vastannut enää sodan epävarmuuteen. Se pyrki selittämään sodan aiheuttamia vaikeuksia, joihin tulevassa siviilielämässä mahdollisesti törmättäisiin.

¹⁵⁴ Hagelstam 2012, 312.

¹⁵⁵ Smith 2007, 106-194.

2.3 Parisuhde ja kertomuksen rajat

Sytä romanssin rakentamiseen voidaan hakea myös kertomuksen rakentamisen kontekstista, sota-ajan kirjeestä ja erityisesti kirjeissä käydyn kommunikaation dialogisuudesta. Dialogisuudella tarkoitan sitä, että kirjeen kirjoittaminen on vastavuoroista toimintaa, vuoropuhelua, jossa kirjoittaja ja vastaanottaja ottavat toisensa jatkuvasti huomioon ja vaikuttavat toisiinsa.¹⁵⁶ Koska tutkin kirjeitä, jotka Erkki kirjoitti vaimolleen, ei ole siis yllätys, että sodan suurimpana koettelemuksena näyttäytyy ero perheestä. Tälle seikalle rakentuu Erkin sodasta rakentama kertomus. Ero on koettelemus, joka tullaan voittamaan. Tämä lienee hyvin yleinen lähtökohta pariskuntien välisessä sota-ajan kirjeenvaihdossa. Avioparien välisen kirjeenvaihdon tärkein tehtävä oli ylläpitää parisuhdetta ja henkistä yhteyttä fyysisestä erosta huolimatta. Siksi ei ole ihme, että Erkki rakentaa kirjeissä itselleen ennen kaikkea aviomiehen identiteettiä. Hän näyttäytyy kirjeissä rintamalla perhettään ikävöivänä aviomiehenä ja isänä ja vasta tämän jälkeen sotilaana.

Sonja Hagelstam on tutkinut erityisesti sitä, miten sodan erottamat pariskunnat pitivät yllä suhdettaan kirjeiden avulla. Hän näkee, että läheisyyden ylläpitämiseksi oli tärkeää lähettää kirjeitä tiheään tahtiin. Tärkeää oli myös tuoda toistuvasti esille tunteita ja korostaa parisuhteen merkitystä. Kirjeissä parisuhdetta lujitettiin muun muassa kuvaamalla ikävöintiä.¹⁵⁷ Suhteen lujittamisen keinoiksi hän listaa myös läheisyyden luomisen, arjen kuvausten jakamisen sekä konflikteista ja rintaman kauheuksista vaikenemisen.¹⁵⁸ Kaikkia näitä teemoja on löydettävissä Erkin kirjeistä, vaikka on tosin vaikea sanoa, mitä seikkoja rintaman vaaroista hän on jättänyt mainitsematta. Erosta selvittääkseen pariskunnat saattoivat rakentaa myös konkreettisempia merkityksiä, jotka selittivät sodan aiheuttaman eron. Eräs Hagelstamin tutkimista pariskunnista rakensi tämän merkityksen se varaan, että sodasta saattaisi oppia jotain ja että ero oli hinta, joka olisi maksettava tulevasta onnesta.¹⁵⁹ Erkin kirjeistä välittyy hyvin samanlainen ajatusmalli. Hän tosin painottaa erityisesti Suur-Suomen rakentamisen merkitystä eikä niinkään yksilöllistä henkistä kasvua.

Sota-ajan kirjeitä tutkittaessa on myös sensuuri otettava huomioon. Sensuurilla tuskin voimme kuitenkaan selittää Erkin rakentamaa kertomusta sodasta, vaikka hän ottikin sen huomioon. Eräessä sodan alkuvaiheessa kirjoitetussa kirjeessä hän esimerkiksi kirjoittaa, että ”Tämä kirjoittaminen on kuin ristisana-arvoituksen laatimista. Olisi pitänyt sopia etukäteen salakieli ja peitenimistö, että

¹⁵⁶ Hagelstam 2006a, 225.

¹⁵⁷ Hagelstam 2012, 307.

¹⁵⁸ Hagelstam 2006a, 219-226.

¹⁵⁹ Hagelstam 2006a, 219.

olisit tiennyt vähän tarkemmin ukkosi retkistä”¹⁶⁰. Erkki mainitsee sensuurin myös useissa muissa kirjeissä.¹⁶¹ Kuvaavaa on kuitenkin se, missä yhteydessä Erkki sensuurin takia kertoo hiljenevänsä: hän ei suinkaan pelkää kirjoittaa sodan raakuudesta vaan tunteistaan vaimoan kohtaan. Hän ei halua antaa sensuurin ”nuuskia kaikkea”¹⁶². On tietenkin totta, että Erkki kirjoittaa vain vähän rintaman raakuuksista, kuolemasta ja tappamisesta. Tämä johtuu kuitenkin luultavasti enemmänkin halusta suojella vaimoa kuin sensuurin pelosta. Kertomuksen kokonaisuutta tarkasteltaessa ei ole syytä epäillä, että Erkki olisi sensuurin takia muuttanut esimerkiksi tragedian kokemusta romanssiksi. Vaikka Erkin usko Suomen voittoon säilyi kirjeissä koko sodan ajan, on kokoelmassa myös kirjeitä, joiden sävy on pessimistisen synkkä ja joiden keskiössä on rintaman arjen tylsyys ja ikävä. Jos Erkki olisi muuttanut koetun tragedian romanssiksi, olisi sen syynä ollut enemmän halu luoda tulevaisuuden uskoa vaimoon kuin sensuurin pelko. Tutkittaessa sodan erottaman pariskunnan kirjeitä, voidaankin kysyä oliko niissä mahdollista rakentaa sodasta muuta kuin romanssin muotoinen kertomus vaarantamatta parisuhdetta? Parisuhteen ylläpito vaatii uskoa tulevaisuuteen. Sodan olosuhteissa se vaatii uskoa siihen, että sodasta selvitään ja sodan aiheuttamat koettelemukset pystytään voittamaan. Juuri romanssin muotoiset kertomukset ovat luultavasti olleet kaikkien yleisimpiä sodasta selviämään pyrkivien pariskuntien kirjeissä.

Erkin rakentama kertomus ei ehkä edusta keskimääräistä sotilaan sodanaikaista kokemusta, mutta tuskin se erityisen poikkeuksellinenkaan on. Romanssi sopi upseerille, joka ei joutunut kohtaamaan etulinjan merkityksiä murskaavaa väkivaltaa ja jatkuvaa hengenvaaraa. Romanssi kiinnittyi luontevasti myös hänen sisäistämäänsä nationalis-militaristiseen aatemaailmaansa ja se oli helppo jakaa vaimon kanssa. Erkki pystyi siis elämään romanssin kanssa muiden ihmisten keskuudessa ja tilanteissa, joita hän kohtasi. Kertomuksen rakentamisen prosessi on myös luultavasti ollut hyvin tavanomainen. Sodan ensimmäisten voitokkaiden kuukausien aikana sodasta odotettiin yleisesti lyhyttä.¹⁶³ Toiveet pikaisesta voitosta haihtuivat samaan aikaan, kun Erkki alkoi rakentaa romanssia kirjeissään. Tämä on näkyvissä myös eräissä Sonja Hagelstamin tutkimissa kirjeissä. Yhdelle hänen tutkimalleen pariskunnalle vaikeaa aikaa oli erityisesti vuoden 1941 syksyn ja vuoden 1942 alku, koska pitkittynyttä eroa puolisoista oli vaikeaa hyväksyä.¹⁶⁴ Myöskään Erkin viimeisissä kirjeissä näkyvä kertomuksen mureneminen ei liene poikkeuksellista, kuten jo Leonard Smithin

¹⁶⁰ Kper SAK/126/4.7.1941.

¹⁶¹ Kper SAK/126/17.2.1942; 30.5.1942; 2.9.1942; 16.6.1943; 13.7.1943.

¹⁶² Kper SAK/126/2.9.1942.

¹⁶³ Favorin & Heinonen 1972, 21, 23.

¹⁶⁴ Hagelstam 2006a, 216-217.

tutkimukseen vertaaminen osoittaa. Tämä näkyy myös osaltaan muiden tässä tutkimuksessa käsittelemiä sotilaiden kirjeissä.

Erkin rakentaman kaltainen romanssi ei kuitenkin ollut luultavasti toimiva kertomus kaikille sotilaille. Etulinjassa taistelleille miehille sodankäynnin fyysinen väkivalta nousi merkittävämmäksi hallittavaksi tekijäksi kuin pelkkä tulevaisuuden epävarmuus, joka hallitsi Erkin kokemusta. Jerome Brunerin ajattelun muotojen jaotteluun viitaten Erkin rakentamaa romanssia voidaan pitää osittain jopa paradigmaattisen tieteellisenä tapana hallita kokemuksia. Se korosti kulttuurissa hallitsevaa ajatusta ihmisen kyvystä kontrolloida luontoa ja kokemuksiaan. Seuraavassa luvussa esiteltävän sotilaan tapaus osoittaa, että etulinjan todellisuus ajoi sotilaita kuitenkin kohti ajattelun narratiivista puolta – kohti myyttejä, fantasioita ja absurdia ironiaa.

3. Sota satiirina

Sotamies Aaro¹⁶⁵ oli 26-vuotias jatkosodan syttyessä. Hän asui maaseudulla ja luultavasti vielä lapsuudenkodissaan, jossa hän vietti lomansa sodan aikana. Aaro oli naimaton. Kirjeistä ei suoraan selviä Aaron ammatti, mutta muutamista kirjeistä päätellen hän todennäköisesti työskenteli paikallisessa tehtaassa.¹⁶⁶ Aaro oli taistellut jo talvisodassa, jossa hän oli haavoittunut. Jatkosotaan Aaro otti osaa konekiväärikomppaniassa. Aaron joukko-osasto hyökkäsi vuonna 1941 Itä-Karjalaan, jossa eteneminen pysähtyi asemasodaksi saman vuoden lopulla. Hyökkäyksen aikana Aaro haavoittui, mutta hän palasi rintamalle syksyllä hyökkäyksen ollessa vielä käynnissä.¹⁶⁷ Vuoden 1944 kesällä Aaron joukko-osasto otti osaa ankariin torjuntataisteluihin, joiden loppuvaiheessa heinäkuussa Aaro haavoittui lievästi ja joutui sotasairaalaan pariksi viikoksi. Aaro palasi rintamalle elokuussa ja taisteli etulinjassa syyskuun alkuun asti, jolloin aselepo solmittiin.¹⁶⁸

Tutkin kirjeitä, jotka Aaro kirjoitti seitsemän vuotta nuoremmalle veljelleen. Kirjeet on lähetetty rintamanosalta toiselle, sillä myös Aaron veli otti osaa sotaan. Hän astui palvelukseen elokuussa 1941 ja sijoitettiin ilmatorjuntajoukkoihin.¹⁶⁹ Tutkimassani kokoelmassa on kirjeitä ja postikortteja yhteensä 66.¹⁷⁰ Kokoelman ensimmäinen kirje on päivätty 1.9.1941, joten sodan ensimmäisiltä kuukausilta kirjeitä ei ole. Viimeisen Aaron kirjoittaman kirjeen päiväys on 22.10.1944, jolloin aselepo Neuvostoliiton kanssa oli jo solmittu. Aaro oli vielä tässä vaiheessa armeijan palveluksessa odottamassa kotiutumistaan. Kirjekokoelma on luultavasti hyvin kattava.

Aaro taisteli konekiväärikomppaniassa etulinjan kiivaimmissa paikoissa. Ensimmäisenä sotakesänä Aaron joukko-osasto kävi raskasta hyökkäyssotaa, joka rauhoittui vasta vuoden 1941 lopulla. Rintamalinja vakiintui paikalleen vuoden 1944 kesäkuuhun asti. Kaksi ja puoli vuotta kestänyt asemasota ei ollut kuitenkaan pelkästään rauhallista aikaa. Etenkin vuoden 1942 kirjeet sisältävät runsaasti kirjoituksia aseellisista yhteenotoista. Vuoden 1944 kesällä Aaron joukko-osasto kävi sodan vaikeimmat taistelunsa. Taistelut miesvahvuudeltaan moninkertaista vihollista vastaan kulkivat kuin Tuntemattomassa sotilaassa: konekivääri oli heitettävä voimalla suohon, kun asemat oli jätettävä vihollisen murskaavan ylivoiman johdosta.¹⁷¹ Taistelut jatkuivat Aarolla sodan loppuun

¹⁶⁵ Nimi muutettu.

¹⁶⁶ Kper SAK/141/30.3.1943.

¹⁶⁷ Kper SAK/141/1.9.1941.

¹⁶⁸ Kper SAK/141/lähetekirje.

¹⁶⁹ Kper SAK/141/lähetekirje; 17.12.1941; 9.2.1942.

¹⁷⁰ Kirjeitä vuosina 41: 6, 42:19, 43:22, 44:19.

¹⁷¹ Kper SAK/141/10.7.1944.

asti. Venäläiset eivät lopettaneet Aaron lohkolla tulitusta edes aselevon alkaessa, vaan jatkoivat ammuntaa vielä tunteja sen jälkeen, kun aseiden oli määrä vaieta.¹⁷²

Sodan alkaessa Aaro oli sotilasarvoltaan sotamies. Vuonna 1942 hänet nimitettiin korpraaliksi.¹⁷³ Vuonna 1943 Aaro kirjoitti joutuneensa aliupseerikurssille, joten sodan lopussa hän oli luultavasti ryhmänjohtaja.¹⁷⁴ Mallisotilas Aaro ei ollut. Kirjeistä käy selvästi ilmi, ettei Aaro kunnioittanut upseereita tai armeijan kuria. Vuoden 1943 alussa Aaro joutui kuulusteluihin sensuurin puututtua hänen kirjeisiinsä.¹⁷⁵ Myöhemmin samana vuonna Aaro vietti viikon putkassa syystä, joka ei kirjeistä ilmene. Etulinjassa Aaro lienee kuitenkin täyttänyt paikkansa. Kesän 1944 torjuntataistelua kuvatessaan Aaro kirjoittaa esimerkiksi jättäneensä asemat viimeisenä miehenä irtautumiskäskyn jälkeen.¹⁷⁶

Aaro edustaa sotilasta, joka joutui kohtaamaan sodan äärimmäisen väkivallan lähietäisyydeltä. Aaro kävi sotaa etulinjassa, jossa vallitsi alituinen kuolemanvaara. Hän näki kuolemaa omin silmin ja joutui aktiivisesti tappamaan. Konekiväärinmiehenä Aaro käytti aseita, jolla suoritettiin suurin osa etulinjan tappamisesta.¹⁷⁷ Koko sotaa Aaro ei kuitenkaan etulinjassa viettänyt. Aemasodan vuosina Aaron joukko-osasto oli välillä linjojen takana levossa.

Aemasodan arki riippui siitä, oliko Aaro etulinjassa vai reservissä linjojen takana. Etulinjassa arkea jäsensivät vartiovuorot, takalinjoilla erilaiset työt, joista Aaro kuitenkin kirjeiden perusteella näyttää usein luistaneen. Kirjeiden kirjoittaminen oli Aarolle tärkeää ajanvietettä. Eräässä ensimmäisistä kirjeistään Aaro kertoo esimerkiksi kirjoittavansa viidelle eri naiselle.¹⁷⁸ Sodan aikana Aaro kirjeenvaihtokaverit lisääntyivät. Uusia etsittiin esimerkiksi lehti-ilmoitusten avulla.¹⁷⁹ Aaro kertoi

¹⁷² Kper SAK/141/7.9.1944.

¹⁷³ Kper SAK/141/30.2.1942.

¹⁷⁴ Kper SAK/141/30.11.1943.

¹⁷⁵ Kper SAK/141/10.2.1943.

¹⁷⁶ Kper SAK/141/10.7.1944.

¹⁷⁷ Kirjeiden perusteella on mahdotonta sanoa, miten monia vastustajia Aaro sodassa tappoi – vai tappoiko ollenkaan. Aaro kuvaa lukuisissa kirjeissä taisteluja, joihin hän otti osaa, mutta kertaakaan hän ei kirjoita, että juuri hän itse olisi tappanut ketään. Tutkimuksessa on korostettu perinteisesti tappamisen vaikeutta ja sitä, että suuri osa sotilaista ei edes taistelutilanteissa ampunut tappaakseen. Suurin osa tappamisesta olisi näin ollen jäänyt muutamille siihen kykeneville sotilaille. Nämä havainnot perustuvat ennen kaikkea amerikkalaiseen tutkimukseen, ja niitä on varauksella sovellettava suomalaisiin sotilaisiin. Näiden havaintojen pohjalta voidaan kuitenkin olettaa, että myös suomen armeijassa sotilaiden kyky tappaa ja toimia taistelutilanteessa tehokkaasti vaihteli. Mies, joka ei olisi pystynyt suorittamaan tappamisen tehtävänsä, ei olisi pysynyt konekiväärinmiehenä koko sotaa. Näin ollen voidaan olettaa, että Aaro myös tappoi sodassa. Aaron paikka oli siis sodankäynnin väkivallan keskiössä. Tappamisen vaikeudesta; Grossmann 1996; Kivimäki 2006a.

¹⁷⁸ Kper SAK/141/14.11.1941.

¹⁷⁹ Kper SAK/141/20.4.1942; 29.10.1942; 14.11.1942; 7.1.1943; 26.11.1943.

myös tavanneensa muutaman näistä naisista sodan aikana, mutta suurimmaksi osaksi kirjeiden kirjoittaminen näyttää olleen vain ajanvietettä. Eräänä yllykkeenä kirjeenvaihdolle oli myös naisilta saadut paketit.¹⁸⁰ Takalinjoilla ollessaan Aaro kävi elokuvissa ja viihdytyskiertueiden esityksissä. Muita toistuvia harrastuksia kirjeistä ei ilmene.

Aaron kirjeet romuttavat perinteistä kuvaa siitä, ettei sodan väkivallasta kirjoitettu sota-ajan kirjeissä. Kuvauksia taisteluista ja kuolemasta on Aaron kirjeissä paljon. Rauhallisempaa asemasodan vaihetta lukuun ottamatta yksityiskohtaiset kuvaukset etulinjan taisteluista ovat itse asiassa kirjeiden pääosassa. Taisteluiden lisäksi Aaro kirjoitti lähinnä muusta rintaman arjesta: siitä, mitä hän oli tehnyt ja syönyt. Rintaman ulkopuolisista asioista Aaro kirjoitti hyvin vähän. Nämä keskustelut koskivat lähinnä naisia, joiden kanssa Aaro ja hänen veljensä olivat kirjeenvaihdossa. Kirjeiden painopiste on lähes täysin rintamalla. Kotiasioista Aaro kirjoitti vain harvoin, suursodasta ei periaatteessa koskaan.

3.1 Merkityksetöntä elämistä hetkessä

Aaro rakensi sodasta satiirin muotoisen kertomuksen. Ennen kuin käsittelen yksityiskohtaisesti tämän kertomuksen rakentumista, on syytä selostaa sitä, mistä Aaro kirjoitti ja mitä merkityksiä hän kirjeissä loi. Tämä on tärkeää, koska Aaron kirjeet kuvaavat hyvin erilaista merkitystenantoprosessia kuin ensimmäinen tutkimani kirjekokoelma. Toisin kuin Erkin kirjeistä, Aaron kirjeistä on vaikea löytää minkäänlaisia murroskohtia, joissa hän olisi joutunut pohtimaan uusien tilanteiden merkityksiä. Itse asiassa Aaron kirjeistä on vaikea löytää ylipäättään minkäänlaisia merkityksiä sodassa elämisestä. Tämä on paradoksaalista, koska Aaron kirjoitti etulinjan tapahtumista harvinaisen paljon ja avoimesti.

Merkitysten puuttumisesta huolimatta kirjeistä tulee selväksi, ettei Aaro nauttinut sodasta. Kielteinen asennoituminen sotaa kohtaan tulee selkeimmin esille armeijan toimintatapojen kyseenalaistamisena. Aaro ei sietänyt kuria eikä armeijan hierarkiaa. Kirjeet sisältävät kuitenkin harvoin suoria merkityksiä sodassa elämisestä. Sodassa elämisen vaikeuksia käsittelevää pohdintaa on vähän ja sitä löytyy vain muutamista sivulauseiden heitoista.

”Miks’ ei täällä rauhan aikana oleilis metsästelemässä ja kalastelemassa mutta nyt tämä on kaikkea muuta kuin hauskaa ollut”¹⁸¹.

¹⁸⁰ Kper SAK/141/7.6.1944.

¹⁸¹ Kper SAK/141/14.11.1941.

”Tässä huhutaan, että joudumme kotirintamalle koska palkan alensivat jo 7mk ja ruoka-annokse pienei. ties minne vievät Pää asia kun pääsis täältä pois”¹⁸²

Nämäkin muutamat viittaukset vaikeuksiin ovat poikkeuksellisia. Aaro kirjoitti usein usean arkin mittaisia kuvauksia taisteluista, mutta ei antanut niille mitään merkityksiä. Vastustajia ja omia kaatui, mutta kuolemista tai tappamista ei Aaro pohtinut. Taistelukuvauksissa saattoi olla ironisia heittoja, mutta pohdintaa sodankäynnin järjellisydestä niistä ei löydy.

”Siitä reissusta tuli tappioita heille 8 vankia ja kaksi kaatunutta. Muuta ei jännempää ole tapahtunut”¹⁸³

Harvinainen poikkeus on kirje, jossa Aaro kertoo venäläisten keskellä päivää suorittamasta hyökkäyksestä. Siinäkin kuitenkin jää epäselväksi, kritisoiko Aaro sodankäynnin järjettömyyttä vai venäläisiä, jotka eivät noudata järjellisen sodankäynnin sääntöjä.

”Ei sitä vanjaa käsitä kukaan. Eilenkö se nyt oli kun se teki sellaisen tölmäyksen tuossa naapurissa 150 miehen voimalla päiväsaikaan ja menetti kolmannen osan. Meillä kai yksi lievästi haavoittui joten oli vähän eroa tappioissa. Ei siinäkään mitään järkeä ollut lähteä tulemaan ja yleensäkin. Mitä täälläkin niin kovin tärkeitä olis vallattava, ei mitään. Tapattaa miehiä vaan. Mutta ”Jumalan on niin helppo tehdä uusia venäläisiä” sanoi Suvorovkin”¹⁸⁴

Kuolemasta ja kuolemanvaarasta Aaro kirjoitti yleensä lakonisen ironisesti. Kirjeissä ne ovat osana etulinjan arkea, joka ei tarvinnut erityisiä merkityksiä. Tämä tulee esiin kirjeessä, jossa Aaro kuvaa suomalaisen sotilaan kaatumista. Nuoret sotilaat menivät vakaviksi toverinsa kaatumisesta, mutta Aaroon tapahtunut ei näyttänyt erityisesti vaikuttaneen.

”Silloin kun menin vartioon oli poika vielä kun mitään ei olisi tulossa ja tunnin päästä oli jo vainaja. Oli kiikaroimassa kaukoputkella ja kehui nähneensä parikymmentä ryssää ja sanoi kaverilleen ’tule pian sinäkin ja oli vetäytymässä pois kun hiukan sivusta tuli kuula päähän ja selvän teki. Kyllä nuoret miehet hiljeni ja tulivat totisiksi. [...] Se oli vasta ensimmäinen oma kaatunut jonka he näkivät. eipä sitä tiedä koska keikahtaa vaikka onkin hiljainen paikka”¹⁸⁵

¹⁸² Kper SAK/141/17.12.1941.

¹⁸³ Kper SAK/141/20.4.1942.

¹⁸⁴ Kper SAK/141/25.2.1944.

¹⁸⁵ Kper SAK/141/20.4.1942.

Suursota ja siihen johtanut politiikka eivät näytä olleen Aarolle tärkeitä. Hän ei kirjoittanut juuri koskaan Suur-Suomesta, sodan päämääristä tai muista toisen maailmansodan taistelurintamista. Harvinaiset kaksi riviä hän kirjoitti elokuussa 1944.

”Nyt se on hallitusmieskin vaihtunut. Saa nähdä kuinka asiat nyt menee eteenpäin. Hitleri se ei vaan kuollut vaikka läheltä piti. Se olisi voinut vähän sekottaa asioita.”¹⁸⁶

Aarolle sota merkitsi sitä juoksuhaudan pätkää, jota hän kerrallaan joutui vartioimaan. Aseveljeys saksalaisten kanssa tulee kirjeissä esille vain leikin kautta Aaron lähettäessä veljelleen laulun sanat:

”On päättynyt päivä ja yö yllättää,
tykit tuokioks taas vaienneet.
Suomen soturit nyt hetkeksi rauhan saa
Käy kotihin taas aatokset.
Siell’ lempivät lehdossa saksalaiset
alppikengistä jäljet vain jää.
Siel’ uinuvat naisemme sankarien,
käsivarsilla saksalaisten”¹⁸⁷

Edellä esitetyt sitaatit ovat poikkeuksia. Suurin osa kirjeistä ei sisällä minkäänlaisia suoria merkityksiä sodassa elämisestä, taisteluista, tappamisesta tai muusta sodan arkeen liittyvistä asioista. Aaron kirjeet ovat täynnä kuvauksia sodan arjesta: taisteluista, korsuelämästä ja asemasodan aikaisesta ajan tappamisesta. Hän ei kuitenkaan kirjoittanut, minkälaisia tunteita kuvatut tapahtumat olivat hänessä herättäneet tai mitä mieltä hän niistä oli. Hän ei myöskään sitonut niitä käynnissä olevaan sotaan yleisemmällä tasolla. Tämä merkitysten puute näyttää murtuvan hieman ainoastaan muutamissa sodan viimeisissä kirjeissä. Heinäkuun 1944 raskaista taisteluista kirjoittaessaan Aaro kertoi vapisseensa montussaan. Tähänkin hän tosin huomauttaa heti perään, että pelkoa on koetettava kuitenkin hillitä.¹⁸⁸ Sodan viimeisellä viikolla Aaro kirjoitti, että on hyvä, ettei koko aikaa joudu olemaan etulinjassa, jottei ”aina tarvitse pelätä”¹⁸⁹. Samassa kirjeessä hän kertoi myös omien joukkojen hakeneen venäläisen vangin, johon hän totesi, että ”En minä vaan uskaltais lähteä konttaamaan keskellä päivää eteenpäin”¹⁹⁰. Nämä pelon ilmaukset ovat yllättäviä, koska Aaro oli koko sodan ajan kuvannut itseään etulinjassa kyvykkääksi sotilaaksi. Ensimmäisessä

¹⁸⁶ Kper SAK/141/2.8.1944.

¹⁸⁷ Kper SAK/141/22.1.1942.

¹⁸⁸ Kper SAK/141/2.8.1944.

¹⁸⁹ Kper SAK/30.8.1944.

¹⁹⁰ Kper SAK/30.8.1944.

aselevon jälkeen kirjoitetussa kirjeessä Aaro kertoi vielä sodan viimeisistä piinaavista tunteista, jolloin venäläiset eivät lopettaneet ammuntaa aselevon alkaessa.

”Jännitimme kovasti ja hermomme olivat niin kireillä, että ei tuskin koskaan ennen. [...] Kyllä silloin kukistuivat kaikilla unelmat rauhasta. Ei ole mieli ollut niin alhaalla ja pelättykään kai koskaan niin kuin silloin”¹⁹¹

Aaro kertoo, että venäläiset jatkoivat ammuntaa vielä useamman tunnin, jonka jälkeen juoksuhaudoissa heilutettiin valkoisia liinoja molemmilla puolilla. Juoksuhaudoista noustiin varovasti ylös, jonka jälkeen ei-kenenkään-maalla puristettiin vastustajan kättä ja oltiin iloisia molemmin puolin sodan päättymisestä.¹⁹²

Tämän dramaattisen kirjeen jälkeen kokoelmassa on vielä kolme kirjettä, joissa Aaro kuvaa marssia takaisin Suomen puolelle ja kotiutumisen odottelua. Nämä kirjeet palaavat suurelta osin arkisten tapahtumien kuvaamiseen, eikä Aaro rakenna niissä uutta kuvaa koetusta sodasta. Mielenkiintoista on kuitenkin siviilielämää koskeva pohdiskelu, joka on samanlaista kuin Erkin.

”Kun ajattelee sitä työntekoa niin hirvittää osaako sitä enää tehdä. Kai sitä pian rupeaa kaivelemaan jollekin mäelle poteroita”¹⁹³

Koko sodan mittakaavassa näitä muutamia kesän 1944 taisteluita kuvaavia kirjeitä voidaan pitää omana vaiheena merkitysten luomisessa. Sodan raskaimmat taistelut järkyttivät luotuja merkityksiä niin, että Aaron oli kirjoitettava pelkonsa esille.

Sotakokemuksille annettujen merkitysten puuttumisen lisäksi Aaron kirjeissä herättää huomiota se, mihin *aikaan* sijoittuvista tapahtumista hän kirjoittaa. Aaro kirjoittaa pääsääntöisesti pelkästään edellisen kirjeen jälkeisistä tapahtumista, viimeaikaisista kuulumisistaan. Voitaisiin sanoa, että hän ”eli hetkessä”. Toisin kuin Erkillä, Aarolla ei kirjeiden perusteella näytä olleen suuria tulevaisuuden odotuksia. Hän ei kirjoittanut sodan loppumisesta tai sodan jälkeisistä suunnitelmista. Seuraavaa lomaa pidemmälle Aaro ei tulevaisuutta pohtinut. Siinä missä Erkille oli tärkeää suunnitella sodan jälkeistä perhe-elämää ja työntekoa, Aarolla ei samanlaiseen pohdiskeluun näytä olleen kiinnostusta. Naisille kirjoittamisellakaan Aaro ei näytä tavoitelleen vakavaa suhdetta. Eräässä

¹⁹¹ Kper SAK/141/7.9.1944.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Kper SAK/141/7.9.1944.

kirjeessä hän sanoi suoraan, ettei hänellä ole mitään naimisiinmenoaikeita.¹⁹⁴ Myöskään menneisyydestä Aaro ei kirjoittanut. Hän ei muistellut ”parempia rauhan aikoja” tai antanut merkityksiä menneelle ajalle. Aaron kirjeet pysyvät tiukasti sodan arjessa. Hän kuvailee sotatapahtumia, mutta ei varsinaisesti kommentoi tai kerro, mitä ne merkitsivät hänelle itselleen. Kirjoittaessaan rintaman tapahtumista hän ei palaa menneisyyden muistoihin tai vertaa sotakokemuksiaan tulevaisuuden odotuksiin.

3.2 Vallitsevat käsitykset haastava satiiri

Monesta näkökulmasta voitaisiin todeta, etteivät Aaron kirjeet rakenna minkäänlaista kertomusta. Kirjeistä puuttuu useita kertomuksen elementtejä. Olennaisin näistä on lopun puuttuminen. Aaron kirjeistä ei löydy ajatusta siitä, mihin sota on menossa, loppuuko sota juhlaan vai kärsimykseen. Kirjeissä on myös vähän yksityiskohtia, jotka yhdistävät sodassa koetut kokemukset yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Juonta kirjeistä on vaikea rakentaa. Näin ollen kirjeistä ei monessa mielessä kertomusta löydy.¹⁹⁵ Päältäpäin katsottuna Aaron kirjeet muodostavat ennemminkin kokonaisuuden, joka vastaa kronikkaa. Kirjeet koostuvat kuvauksista, jotka käsittelevät lähinnä muutamien kirjeen kirjoittamista edeltäneen päivän tapahtumia. Yhdessä kirjeessä Aaro kuvaa etulinjan taistelua, seuraavassa laiskottelua takalinjoilla. Erilaiset kokemukset jäävät irrallisiksi. Tapahtumia *ei viedä päätökseen*, ne vain *loppuvat*. Kirjeistä puuttuu tapahtumia yhdistävä juoni.¹⁹⁶

Narratiivisessa tutkimuksessa Aaron kirjeiden kaltaisia kuvauksia on karsastettu. Paradigman asemassa on ollut oletus, jonka mukaan terve ihminen tuottaa yhtenäisiä temaattiseen päämäärään pyrkiviä kertomuksia.¹⁹⁷ Merkitysten puuttuminen on usein liitetty traumoihin. Aaron luomaa sodan kuvaa voidaan monessa mielessä verrata traumaattisiin sodan kuvauksiin, joita Jane Robinett tutkii. Kuten Robinettin tutkimissa kuvauksissa, Aaron kuvauksesta puuttuvat kommentit, jotka liittäisivät yksittäiset tapahtumat suureen sodassa elämisen kuvaan. Kuvaukset väkivallasta ja kuolemasta eivät pysäytä lukijaa, vaan se, ettei niille anneta mitään merkityksiä.¹⁹⁸ Aaron kuvaus sodasta on kuin sairastuneen ihmisen ”kaaokertomus”, jossa aika kulkee tapahtumasta toiseen ilman yhteyttä menneisyyden muistoihin tai tulevaisuuden odotuksiin.¹⁹⁹ Enteilevätkö Aaron kirjeet tulevaa traumaa? Enteilevätkö ne kyvyttömyyttä antaa sodan kokemuksille merkitys, kyvyttömyyttä luoda

¹⁹⁴ Kper SAK/141/19.9.1943.

¹⁹⁵ White 1990b, 51-52.

¹⁹⁶ White 1990b, 5.

¹⁹⁷ Hyvärinen et al. 2010, 1.

¹⁹⁸ Robinett 2008, 300.

¹⁹⁹ Frank 1997, 99.

sodan kauhuista kertomus, joka tekisi ne ymmärrettäviksi? Sitä on mielestäni turha spekuloida. Tulen myöhemmin tässä luvussa käsittelemään sitä, oliko Aaron kirjeissä edes tarpeellista luoda kertomusta sodassa elämisestä. On kuitenkin hyvä tiedostaa, että Aaron kuvaus sodassa elämisestä vastaa monessa mielessä traumatisoituneen ihmisen elämätkuvausta. Ajallisten ja kausaalisten yhteyksien puutteesta huolimatta väitän silti, että Aaro pyrki tietoisesti välittämään kirjeissään kertomusta. Tämä satiirin muotoinen kertomus ennemminkin hylki kuin rakensi merkityksiä.

Satiiri on Hayden Whiten mukaan itse asiassa epäkertomus. Se turhauttaa lukijansa välttelemällä merkityksiä, joita normaalilta kertomukselta odotetaan. Satiiri kyseenalaistaa perinteisten kertomusten yksinkertaisen uskon kehitykseen. Satiiri haastaa vallassa olevat käsitykset maailmasta, totuudesta, hyvästä ja pahasta. Satiirin päähenkilölle on ominaista älyllisyys ja halu rikkoa rajoja. Hänen tärkein välineensä on ironia. Hän sanoo yhtä ja tarkoittaa toista.²⁰⁰

Aaron kirjeissä on paljon satiirin elementtejä. Siinä missä Erkki oli hyväksynyt sodan tarkoituksellisuuden ja sen vaatimat uhraukset, ei Aaro näitä näyttänyt tunnustavan. Aaro ei kapinoinut pelkästään hänet sotaan vienyttä järjestelmää vastaan, vaan hän pyrki myös kyseenalaistamaan vallitsevia tapoja suhtautua väkivaltaan, kuolemaan ja kärsimykseen.

Satiirin elementit tulevat esille Aaron rakentamassa identiteetissä. Aaro ei halunnut alistua armeijan hänelle sovittamaan rooliin. Hän kapinoi upseereita vastaan, laistoi töistä eikä noudattanut kuria. Aaron suhtautumista asemasodan aikaiseen työntekoon kuvaa seuraava sitaatti.

”Työt ei ole nykyään rasittaneet, en käy niissä. Eilen ei ollut kirkkoon menijöitä kuin 10 ja kapu suuttui ja määräsi kaikki tunniksi töihin. Mäkeen me karkasimme maata”²⁰¹

Kuria vaatineisiin upseereihin Aaro suhtautuu kirjeissä miltei ylimielisesti. Upseereita hän ei pelkää, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi. Aaro katsoo, että uudesta komppanianpäälliköstäkin päästään tarvittaessa eroon.

²⁰⁰ Hänninen 2002, 96; White 1990a, 8-11, 231.

²⁰¹ Kper SAK/141/7.6.1943.

”Sitten me oltiin kaikki siellä ja hän esitteli itsensä ’Minä olen L., jos ei joku ennestään tunne ja minä vaadin kuria. Moni on yrittänyt pistää vastaan mutta aina kärsineet tappion. Meiltä pääsi nauru ja se kävi punaiseksi ja nolostui. Kyllä se kapu lähtee tästä komppaniasta jos me haluamme. Nyt kun se tulee linjoille niin ammutetaan ryssillä vähän sitä”²⁰²

Samanlainen avoin kapinallisuus upseereita kohtaan toistuu myös toisessa kirjeessä.

”Luti oli kyllä kuullut kunniansa ’että on epäterveellistä alkaa pelaamaan sillä tavalla meidän kanssa’. Yksi komppanian päällikkö sai viime kevänä lähtöpassin ja ties mitä vahinkoja sitä sattuu vielä ’Täällä lentelee harhaluoteja niin paljon’. Sellaisia puheita se lutimme sai kuulla”²⁰³

Armeijalta varastaminen ei tuota Aarolle tunnon tuskia. Hän mainitsi salakuljettaneensa kotiinsa pistimen ja valoraketteja.²⁰⁴ Toisella kerralla mukaan tarttui pala räjähdettä, jolla hän kalasti räjäyttämällä sen järvessä.²⁰⁵ Piittaamattomuus säännöistä johti ongelmiin. Vuoden 1943 alussa Aaro joutui kuulusteluihin varomattomasta kirjeiden kirjoittelusta ja saman vuoden kesällä hän vietti viikon putkassa.²⁰⁶

Aaro ei pelkästään kuvaa vaikeuksiaan upseerien ja armeijan kurin kanssa, vaan hän pyrki tietoisesti rakentamaan itselleen kapinallisen identiteettiä. Hän ei halunnut samaistua armeijan hänelle asettamaan rooliin. Hän halusi erottaa itsensä herroista ja järjestelmästä, joka pyrki häntä alistamaan. Korpraalin natsan saadessaan Aaro kirjoitti, ettei aio koskaan sitä neuloa kiinni.²⁰⁷ Aaro ei myöskään ollut iloinen, kun hänet valittiin ryhmänjohtajakurssille.

”Nyt vissiin olisin joutunut ryhmänjohtajaksi vaikka en teidä K.K:n suljetusta yhtään mitään. Ei minusta viskaalia tule ennen kuin on toiset kolme vuotta kulunut jos ei sittenkään. Pitkästä palvelusajasta ne silakankin antoivat eikä ansioista”²⁰⁸

Aaro oli ylpeä avoimesta kapinallisuudestaan. Kuulusteluita kuvatessaan hänen oli mainittava, ettei hän herroitellut komppaniapäällikköä tai noussut seisomaan tämän edessä.

²⁰² Kper SAK/141/10.5.1942.

²⁰³ Kper SAK/141/26.2.1943.

²⁰⁴ Kper SAK/141/30.2.1942.

²⁰⁵ Kper SAK/141/25.8.1943.

²⁰⁶ Kper SAK/141/10.2.1943; 9.8.1943.

²⁰⁷ Kper SAK/141/30.2.1942.

²⁰⁸ Kper SAK/141/25.5.1943.

”Kapu ei ollut vielä selvillä kaikesta ja haukkui ja minä vastaan. Ei täällä paljon tittelöidä. Kertaakaan en noussut seisomaan enkä sanonut edes ’herra kapteenia, töpinän äijät katsoi ihmeissään”²⁰⁹

Aaron kirjeistä käy ilmi, ettei hän jakanut patrioottista aatemaailmaa, joka suomalaiset sotaan johti. Hän kyseenalaisti armeijan toimintatavat ja halusi erottaa itsensä sitä edustavista upseereista. Hän ei halunnut edes vastaanottaa armeijan hänelle myöntämiä kunnianosoituksia. Aaron sotilasidentiteetti on kuitenkin ristiriitainen. Vaikka hän pyrki kapinoimaan armeijan hänelle luomaa roolia vastaan, kuvasi hän itsensä kirjeissä hyvin kyvykkääksi etulinjan taistelijaksi. Armeijan toimintatapojen kyseenalaistaminen liittyikin ennen kaikkea takalinjoilla vaadittuun kuriin ja järjestykseen.²¹⁰ Etulinjassa Aaron vastustaja ei ollut ensisijaisesti armeija vaan sodankäynnin väkivalta, jota hän pyrki vastustamaan rikkomalla vallitsevia käsityksiä siitä, miten siitä kuuluisi puhua.

Aaron etulinjan taisteluja ja elämää kuvaavissa kirjeissä herättää huomiota se, ettei Aaro luonut kokemilleen vaikeuksille minkäänlaisia merkityksiä. Osaltaan tämä johtuu siitä, että merkitykset ovat itsestään selviä ja osa sanatonta kaanonia. Tätä käsittelen myöhemmin lisää. Monien taistelukuvausten kieli kuitenkin viestii, että Aaro pyrkii tietoisesti rakentamaan kertomusta etulinjan todellisuudessa elämisestä. Taisteluiden ja etulinjan kokemusten kuvauksia sävyttää lakoninen ilmaisu, joka on kaukana siitä, miten kuolemasta ja muista vaikeuksista yleensä puhutaan. Huolettomuus, jolla Aaro koetuista vaikeuksista kirjoitti, tuntuu miltei pilkalliselta. Kuvaus tykistökeskityksestä muuttuu esimerkiksi tarinaksi Aaron joukkueen riu’usta.

”Pojat kärsivät paskahätäkin pienen aikaa, pari tuntia, minkä aikana se naapuri meitä peloitteli. Meidän on orsikuoppa jo niin täysi että toivomme osuneen siihenkin ja tyhjentäneen sen mutta yli meni. Orrella seisominen käy huonommin kuin kanalta, vaikka toisella kädellä pitäisi kiinnikin on silti vaarassa keikahtaa takaperin ja pudota sinne sekaan. Meillä on orsi kaivettu monttuun sillä ei uskalla oikein tehdä maankaan päälle sitä. Semmoista myyrän elämää tämä on”²¹¹

²⁰⁹ Kper SAK/141/10.2.1943.

²¹⁰ Tämä ei tarkoita sitä, että Aaro hyväksyisi kaikki upseerien käskyt etulinjassa. Eräässä kirjeessä hän esimerkiksi valittaa, että kilometrien päässä asuvat upseerit, jotka eivät ymmärrä etulinjan todellisuudesta mitään, olivat taas tapattaa kaksi poikaa. Kper SAK/141/7.6.1944. Etulinjan vartioimisen Aaro kuitenkin näyttää nähneen tarpeellisena toisin kuin takalinjojen työt, joista hän usein kirjoittaa laistaneensa.

²¹¹ Kper SAK/141/1.2.1944.

Tämän kaltaiset kuvaukset eivät liity pelkästään toistuviin tykistökeskityksiin, vaan myös konkreettisiin Aaron henkeä uhanneisiin tilanteisiin. Kesken kirjeen kirjoittamista lähelle osunut kranaatti ei nostattanut Aarossa suuria tunteita.

”Vettä ja lunta vuoroon tulee ja on illasta pimeätä mutta valkenee hiukan aamuyöstä. Valoraketit len Kas perkele. Juuri kun sain viimeisen sanan toiselle sivulle kirjoitettua ampui vastapäätä olevan ryssän piiska tähän penkkaan, hiukan kai sivuun. Tärähti se vähän. Ei tässä montussa ole mitään hätää”²¹²

Aaroa ei myöskään järkyttänyt tarkka-ampujan laukaus, vaan hän jopa heilutti lehteä ohilaukauksen merkiksi.

”Olin eilen kiikaroimassa asemissa ja näin että eräs ’luukku’ on pimeä, eli siinä on joku katselemassa ja muuta en ehtinyt huomatakkaan kun sieltä tupsahti ja viereeni pään korkeudelle ilmestyi lumivalliin pieni reikä. Katosin äkkiä siitä mutta heilutin ’Hesalla’ ohimerkkiä naapurille”²¹³

Samanlainen huoleton tai jopa pilkallinen suhtautuminen kuolemanvaaraan toistuu kirjeissä läpi sodan. Parhaiten tätä kuvaavat kaksi kirjettä, jotka Aaro kirjoitti raskaiden torjuntataisteluiden aikana kesällä 1944. Ristiriita kirjeissä kuvattujen äärimmäisten tilanteiden ja sen välillä, miten Aaro niistä kirjoitti, on ilmeinen.

”Kirjoitan pätkän sullekin pitkää en ehdi, ei tiedä koskaan kuinka paljon on aikaa käytettävissä. Lentokoneet, maataistelukoneet sellaiset, ahdistelevat alituisesti meitä poloisia. Ja suojavaikaa ei juuri ole. Ne ovat koko peijakkaita. Omia ei näy. [...] Niin se oli taas eilen semmoinen päivä että jouduimme ottamaan äkkilähdön linjasta. [...] Se piru pääsi pari päivää ennen murtautumaan aseisiin ja sai erään tukikohdan haltuunsa ja piti sen vaikka yritettiin ottaa pois. Voimaa oli liian vähän meillä. Viimeisen yrityksen jälkeen se se heti alkoi itse ja antoi hiton kovan keskityksen joka paikkaan. Sitten se alkoi itsekin pullistaa miesvoimalla ja silloin meitä vietiin. Mitä niille laumoille mahtaa. Harjanteen takana oli suo ja siellä oli koneet päällä ja ampuivat niin pirusti. Meiltä haavoittui yksi pahoin ja olin kantamassa sitä. Sitten vaihtui kantajat ja sinne suolle tuli vielä keskitys. Kantajat lähti toiseen suuntaan. Kun heitä alettiin ampua jo pikkuaseillakin oli heidän jätettävä haavoittunut sinne. [...] Itse

²¹² Kper SAK/141/ 29.10.1942.

²¹³ Kper SAK/141/29.2.1944.

tuumin keskityksen aikana suolla maatessani jo mennä läheiseen lampeen ja olla siellä, sirpalevaara olisi pienempi. Tuli nokan eteenkin parin metrin päähänkin mutta ei kuin säikähdytti. Maltoin pistää muuraimia välillä suuhuni ja rauhan tultua lähdin vipeltämään lujaa”²¹⁴

Jotta Aaron kuvausta voitaisiin ymmärtää paremmin, voidaan sitä analysoida venäläisiltä formalisteilta peräisin olevien *fabulan* ja *sujetin* käsitteiden avulla. Fabula on tapahtumien kronologinen järjestys. Sujet on puolestaan juoni, se *miten* ja *missä* järjestyksessä tapahtumat esitetään kertomuksessa.²¹⁵

Aaron kirjeen fabula koostuu edellisen päivän taistelun tapahtumista. Kirje alkaa lyhyellä kuvauksella tilanteesta rintamalla: tilanne elää koko ajan ja vastustajan koneet ovat alituisena uhkana. Tämän jälkeen Aaro kertoo edellisestä päivästä: suomalaisten vastahyökkäysten jälkeen puna-armeija aloitti oman hyökkäyksensä, joka pakotti suomalaiset jättämään asemansa. Aaro pakeni vihollista suolle, jonka yllä vihollisen lentokoneet ampuivat heitä. Suota ylitettäessä myös tykistö alkoi ampua ja lopulta he saivat vastaansa vielä käsiaseiden tulta niin, että haavoittunut sotilas oli jätettävä. Aaro pysyi keskityksen aikana matalana ja jatkoi pakoa ammunnan loputtua.

Aaron kertomuksen sujetin toinen puoli, missä järjestyksessä tapahtumat esitetään, on selkeä. Fabula eli kertomuksen tapahtumat on kirjeen ensimmäisiä lauseita lukuun ottamatta kuvattu kronologisessa järjestyksessä. Sujetin toinen puoli, *miten* fabula on esitetty, on kuitenkin ongelmallisempi. Kuten suuresta osasta Aaron kirjeitä, myös tästäkin puuttuvat merkitykset, jotka rakentaisivat kertomuksen yhdessä pitävän juonen. Aaron kuvausta on vaikea nähdä perinteisenä kertomuksena, kuten romanssina tai tragediana. Sen sijaan se on nähtävä ennemminkin satiirina, joka rakentuu kontekstille ristiriitaisista sanavalinnoista.

Aaron kertomus kuvaa erästä pahimmista taisteluista, joihin hän joutui sodan aikana. Vihollisen tärkeiset sotakoneet hallitsivat taistelukenttää, eikä missään vaiheessa taistelua voinut olla varma, milloin vihollinen seuraavan kerran hyökkää. Kuvaus taistelusta huipentuu suolle, jossa samaan aikaan Aaron kimppuun käyvät lentokoneet, tykistö ja jalkaväki käsiaseineen. Kranaatti räjähti parin metrin päässä Aarosta. Haavoittunut oli jätettävä suolle. Kaikista näistä äärimmäisistä vaaroista ja koettelemuksista huolimatta Aaro kirjoittaa niistä sanavalinnoilla, jotka pistävät lukijan

²¹⁴ Kper SAK/141/27.7.1944.

²¹⁵ Bruner 1986, 19-21.

ennemminkin hymyilemään kuin säälimään kirjoittajaa. Vihollisen ahdistamat suomalaiset eivät ole uhreja, vaan ”poloisia”, venäläiset ovat ”peijakkaita”. Vihollisen ylivoimainen hyökkäys, joka pakottaa suomalaiset perääntymään, on ”pullistelua”. Hyökkäys, jonka seurauksena suomalaiset joutuvat jättämään asemansa ja luultavasti menettävät miehiä, on tilanne, jossa ”meitä vietiin”. Aaro ei kirjoita pelänneensä tykistökeskitystä, jonka aikana hänen lähellään räjähti kranaatti. Sen sijaan hän kertoo ”tuumineensa” lampeen hyppäämistä. Kranaatinkin kirjoitetaan räjähtäneen juuri ”nokan edessä”. Kuvaus loppuu surrealistiseen tilanteeseen. Kuoleman vaaniessa joka puolella Aaro naukkailee rauhallisesti muuraimia suosta ja lopulta ”vipeltää lujaa” pois.

Näitä sanavalintoja tarkastelemalla käy selväksi, ettei Aaron käyttämä kieli ole neutraali. Vaikka Aaron kuvauksesta puuttuu merkitykset, on tärkeää tiedostaa se, miten hän koetuista tapahtumista kertoo ja missä valossa hän ne pyrkii esittämään. Aaro ei vain raportoinut kokemuksiaan vaan pyrkii välittämään niistä tietynlaista kuvaa. Tämän kuvan voidaan nähdä muistuttavan monin paikoin satiirin muotoista kertomusta. Aaro pyrki kyseenalaistamaan vallitsevat käsitykset siitä, miten elämä kuolemanvaaran ja väkivallan keskellä kuuluisi kokea. Hän ei kuvannut sodan väkivaltaista arkea kärsimyksenä tai sankarillisena taisteluna, vaan pikemminkin koomisena seikkailuna. Tämä asenne sotaa kohtaan tulee esille siinä, miten Aaro kirjoittaa taisteluista, mutta myös siinä, miten Aaro kertoo etulinjassa käyttäytyvänsä.

”Vielä vähän ennen kuin veimme kiväärin pois ja toist tuli ammuin sinne sun tänne ärsyttellen ryssää. Teisin että pian tulee kranuja. Sa alkoi ampua kivääreillä, automaatti ynnä muilla räjähtäviä että joka paikka rätisi ja nuoret miehet ei päättään uskaltaneet paljon nostaa. Sitten kun olimme päässeet kauas korsusta taaksepäin alkoi kuulua jo piiskatykin ääntä. Pari tuntia ryssä oli tulittanut sitä mäkeä sen jälkeen kun me lähdimme. Tuli tehtyä pikkaisen kiusaa alkokkaille. Ei niitä ollut silloin ketään kai haavoittunutkaan”²¹⁶

”Aamulla pojat saivat päähänsä lähtemään ampumaan pst.tykillä kun sen oma miehistö ei uskalla sillä kranaattien tulon pelossa. Olin juuri korviketta juomassa ja painuin sitten perässä myöhemmin. Ammuttiin yhdeksän laukausta ja minä tähyistin kiikarilla osumia. Aika tarkasti ne osuikin. Sitten tuli sen tykin omat miehet julmana kun omin lupimme sillä paukuteltiin”²¹⁷

²¹⁶ Kper SAK/141/18.2.1942.

²¹⁷ Kper SAK/141/20.4.1942.

Tämän kaltaisia oma-aloitteisen ja itsensä vaaran alttiiksi asettamisen kuvauksia on varsinkin monissa sodan alkuvaiheessa kirjoitetuissa kirjeissä. Aaro ei kuvaa itseään passiivisena uhrina vaan aktiivisena toimijana. Kun tekee mieli, hän ärsyttää vihollista, vaikka tietää sen johtavan vastaiskuun, joka saattaa hänet vaaraan. Hän haastaa tietoisesti kuoleman ja pyrkii nostamaan itsensä sodan realiteettien yläpuolelle. Hänen vastakohtiaan ovat pelokkaat alokkaat, jotka eivät uskalla etulinjassa toimia oma-aloitteisesti kuten Aaro ja muut ”vanhat”.²¹⁸ Heitä erottaa myös suhde kuolemaan. Ensimmäisen kuolleen suomalaisen nähdessään uudet miehet menevät hiljaisiksi ja vakaviksi, mitä Aaro kommentoi vain toteamalla: ”eipä sitä tiedä koska keikahtaa vaikka onkin hiljainen paikka”²¹⁹. Kuolemasta hän kirjoittaa muutenkin lakonisesti, paikoin sille lähes nauraen.

”Kerran kun ryssän suuri, noin 50 miehen partio tuli meidän lähelle erääseen notkoon. Soppa kuskit olivat kantamassa tonkkia pois kun he joutuivat aivan heidän keskelle. Toinen ojensi kauhan ja iivana luuli sitä aseeksi ja luikki pakoon. Pojat taas toiseen suuntaan. He eksyivät kuitenkin toisistaan, yksi tuli meidän luo mutta toisesta ei tiedetty mitään. Töpinään hän oli tullut myöhemmin ja lakista takaraivon kohdalta oli kuula mennyt läpi. Silloin meillä oli vartiossa jännää. Jos kuului rapinaa niin heti huusimme ’ruki vjerh, idite trjudaa’ joskus tuli mies toisinaan tuli luoteja”²²⁰

Vaikka Aaro kuvasi itsensä kyvykkääksi sotilaaksi, ei sotiminen tai rohkeus etulinjassa ollut hänelle itsetarkoituksellista. Hän ei halunnut olla soturi, joka kyselemättä ja tunnollisesti hoiti tappamisen tehtävänsä. Hän ei vihannut venäläisiä vaan suhtautui heihin lähinnä myötätuntoisesti. Aaro koki, että he ovat saman maailman vankeja kuin hänkin. Etulinjassa Aaro taisteli hengestänsä, mutta aseettoman vihollisen hän kohtasi inhimillisesti. Antautuneelle vanhalle miehelle, joka paleli ja oli märkä, annettiin kuivat paidat, mikä levitti hymyn vangin kasvoille.²²¹ Aseiden vaiettua Aaro puristi vastustajansa kättä ja iloitsi yhdessä heidän kanssaan sodan loppumisesta.²²² Kuolleen venäläisen naissotilaan riisumista Aaro ei katsonut hyvällä. ”Sen alapuolella oli ryssänraatoja kolmattasataa. Olipa joukossa yksi nainenkin. Pojat olivat riisuneet sen melkein alasti. Olisivat jättäneet sen tekemättä”²²³. Aaro ei halunnut antaa itseään sodalle. Hän ei halunnut luopua inhimillisyydestä ja heittäytyä sodan julmuuden vietäväksi.

²¹⁸ Pelokkaista alokkaista ja vanhoista satureista: Kper SAK/141/9.2.1942; 18.2.1942; 20.4.1942.

²¹⁹ Kper SAK/141/20.4.1942.

²²⁰ Kper SAK/141/17.12.1941.

²²¹ Kper SAK/141/Juhannusaattona 1942.

²²² Kper SAK/141/7.9.1944.

²²³ Kper SAK/141/Jouluna 1941.

Hayden White kirjoittaa, että siirryttäessä romanssista ja komediasta tragediaan ja satiiriin kertomuksen teeman elementit syrjäyttävät juonen. Kertomuksen kehityksen avaava juoni korvaantuu ajatuksella, jonka mukaan mitään kehitystä ei ole olemassa. Maailma ei ole muuttumassa.²²⁴ Näin näyttää käyvän Aaron kertomuksessa. Kertomuksen elementeistä on vaikea rakentaa juonta, joka paljastaisi asioiden kehittymisen. Aaron elämä ei ole kulkemassa mihinkään suuntaan. Aaro ei odota kuolemaa tai rauhan tuloa. Elämä sodassa kulkee päivästä päivään kiinnittymättä menneisyyteen tai tulevaisuuden odotuksiin. Sen sijaan kertomuksesta paistaa läpi yksi selkeä teema: kapinointi. Aaro ei halua alistua sodan uhriksi. Hän kapinoi hänet sotaan vienyttä organisaatiota kohtaan, laskee leikkiä kuolemasta ja käyttäytyy ylimielisesti kuolemanvaarassa. Aaro kyseenalaistaa sodan realiteetit. Hän ei halua antaa sodalle merkitystä. Hän ei halua myöntää, että sodalla ja kärsimyksellä olisi tarkoitus tai että sota olisi muuttamassa maailmaa. Tämä vallitsevien diskurssien kyseenalaistaminen luo Aaron kuvaukseen kertomuksen, satiirin, jossa niin sodan mielekkyys kuin sen kauheudet kyseenalaistuvat ja josta on sankareita turha etsiä.

Aluksi merkityksettömiltä näyttävistä kirjeistä löytyy siis lopulta kertomusta. Aaro ei alistunut sodan kokemusten vietäväksi vaan pyrki rakentamaan tietynlaista kuvaa sodasta. Hän pyrki hallitsemaan kokemustaan ja selviämään kohtaamastaan äärimmäisestä väkivallasta.

3.3 Sodan todellisuuden kieltäminen keinona selviytyä

Rintamalla taistelleita sotilaita tutkittaessa on usein kiinnitetty huomiota siihen, miten initiaatioprosessien ja liminaalitilojen kautta miehet riisutaan siviili-identiteetistä ja tilalle istutetaan sotilasidentiteetti. Kun siviilimaailman moraalissäännöt on jätetty taakse ja sodan todellisuuden raadollisuus sisäistetty, on sodassa koetut kauheudet helpompi kestää.²²⁵ Toisaalta on kuitenkin käsitelty myös sitä, miten sotilaat ovat tätä kehitystä pyrkineet vastustamaan. Sodan väkivaltaa on pyritty normalisoimaan ja koettuja kärsimyksiä vähättelemään, jotta niitä olisi kyetty kestämään paremmin. Sotilasidentiteettiä on pyritty vastustamaan ja siviili-identiteetistä pitämään kiinni.²²⁶ Aaron rakentama satiirinen kertomus heijastelee näitä pyrkimyksiä. Hän pyrki kyseenalaistamaan sodan kauhut sekä kieltämään siviilielämässä vallitsevat käsitykset kuolemasta, tappamisesta ja kärsimyksestä. Kieltämällä, että sodankäynnillä olisi jokin merkitys tai päämäärä, Aaro kielsi sen, että sota tuottaa kärsimystä, surua ja tuskaa.

²²⁴ White 1990a, 230.

²²⁵ Bourke 1999, 57-90; Leeds 2009, 14-33, 105-106; Kivimäki 2008, 139-140; Smith 2007, 20-59.

²²⁶ Kivimäki 2006a, 195-197, 208; Kivimäki 2008, 152; Watson 2006.

Sodan todellisuuden kieltäminen alkaa sen päämäärän kieltämisestä. Toisin kuin perinteisissä elämän kokemuksen kertomuksissa, joissa elämä suunnataan tulevaisuuden odotuksiin, satiirissa aika kulkee merkityksettömästä hetkestä toiseen. Tällöin kielletään ajatukset sodan onnellisesta loppumisesta, mutta myös mahdollisista tulevista kärsimyksistä.²²⁷ Tämä monissa tutkimuksissa tunnistettu taisteluissa selviämisen strategia paistaa läpi myös Aaron kirjeistä. Siinä, missä Erkin keino merkityksellistää sotakokemukset oli tukeutua ajatuksiin onnellisesta tulevaisuudesta, Aaron kirjeet koskettavat yleensä vain kirjeen kirjoittamista edeltäneitä päiviä. Seuraavaa lomaa pidemmälle Aaro ei aikaperspektiiviään laajentanut. Aikaperspektiivin rajaamisen hyödyt tulevat esille Aaron kuvatessa alokkaiden järkytystä, kun he näkivät kaatuneen suomalaisen. Alokkaiden mentyä totisiksi ja kieltäytyttyä lähtemästä etulinjaan, jossa sotilas oli kaatunut, totesi Aaro vain, että ”eipä sitä tiedä koska keikahtaa vaikka onkin hiljainen paikka”²²⁸. Toteamus ei kerro vain siitä, että Aaro oli turtunut näkemään kuolemaa, vaan myös siitä, miten hän oli oppinut elämään hetkessä. Tapahtuneen jälkeen alokkaiden ajatukset olivat tulevaisuuden vaaroissa, mutta Aaro oli sisäistänyt sen, ettei niitä kannattanut ajatella.

Toinen Aaron satiirisen sodan kuvauksen piirre, musta huumori, on myös tunnistettu sodasta selviytymisen strategia.²²⁹ Epänormaalia väkivaltaa on pyritty normalisoimaan puhumalla siitä leikillisesti, niin kuin se ei olisi mitään vakavaa. Seuraava ote Aaron kirjeestä on hyvä esimerkki tästä puhetyylistä.

”Se oli kiperin paikka missä olen ollut. Olimme synkässä metsässä asemissa toisella puolellamme ei ketään pitkiin aikoihin ja meitä toista kymmentä ja ryssää painaa satoja päin ja taakse ja jokapuoleenkin. Ammuimme että vesi kiehui vaipassa ja paukut loppuivat parhaaksi kun tuli käsky irtautua. Sen verran saimme aikaan että uikutus kuului ja ei siltä kohtaa painettu päin enää. Minä poistuin asemasta viimeisenä jossa olin posottamassa. Jv een miehet livistivät ennemmin ja me jäimme raskaine aseinemme jälkeen. [...] Ryssää tunkeili joka puolella niitä oli mustanaan tien molemmin puolin ja ampuivat konetuliaseillaan sen kun ehtivät mutta läpi me pääsimme senkin sateen vaikka näytti mahdottomalta päästä siitä [...] Meidän ryhmä

²²⁷ Hagelstam 2011a, 37; Kivimäki 2008, 151; Stouffer et al. 1965, 189-190.

²²⁸ Kper SAK/141/20.4.1942.

²²⁹ Hagelstam 2011a, 30; Kivimäki 2008, 167; Stouffer et al. 1965, 190; Watson 2006, 253-256.

pelastui kokonaan mutta ensimmäisestä jäi yksi ja näytti kun neljäs olisi jäänyt yhtä vaille”²³⁰

Kuvauksessa käytetystä kielestä ei uskoisi, että taistelu oli Aaron pitkän sodan vaikein paikka. Ensinnäkin Aaro kutsuu taistelua vain ”kiperäksi paikaksi”, vaikka kuvauksesta käy ilmi, että Aaro oli tilanteessa, josta selviytyminen näytti hänen mielestään mahdottomalta. Vihollisen hyökkäämistä Aaro kuvaa vain ”päälle painamisena”. Vihollisen tappamista ja haavoittamista Aaro kuvaa epäsuorasti toteamalla, että ”päälle painaminen loppui ja uikutus kuului”. Ammuntaa eli toisin sanoen tappamista Aaro kuvaa ”posottamiseksi”, jalkaväkimiesten pakenemista ”livistämiseksi” ja vihollisen hyökkäyksiä ”tunkeiluksi”. Vihollisen tappava ammunta oli ”sadetta”. Oman sotilaan kuolemisen Aaro ilmaisee vain lyhyesti toteamalla, että ”yksi jäi”.

Aaron käyttämien kielikuvien takaa löytyy halu hallita koettua väkivaltaa. Puhumalla sodan raa’asta väkivallasta kuin se olisi vain leikkiä, Aaro pyrkii kieltämään sodan todellisuuden. Suuressa toisen maailmansodan amerikkalaisia sotilaita käsitelleessä tutkimuksessa on arveltu mustan huumorin auttaneen sotilaita pitämään etäisyyttä henkisiin paineisiin, joita rintamalla ei voinut paeta. Pelaamalla taistelutilanteen normaalien ja sanattomien merkitysten ristiriidoilla tai liioittelemalla, väheksymällä tai vaikenemalla epäolennaisuuksista, sotilaat pystyivät pitämään henkistä etäisyyttä heitä uhanneisiin kokemuksiin.²³¹ Juuri tästä on eittämättä Aaron kirjeissä kyse.

Etäisyyden otto sodan todellisuuteen näkyy parhaiten siinä, miten Aaro kirjoitti tappamisesta. Tappaminen on tutkimuksissa todettu itsessään vaikeaksi teoksi, mutta se on myös todettu hankalimmaksi sodan kokemukseksi merkityksellistää. Se pakoilee merkityksiä ja kertomuksia. Rationaalisina ja moraalisesti itsenäisinä ihmisinä itseään pitävien sotilaiden on ollut vaikea perustella toisen ihmisen hengen ottamista. Leonard Smith kuvaa sotakuvausten ristiriitaa: miljoonat ovat kuolleet, mutta vain harvat näyttävät tappaneen.²³² Ville Kivimäki toteaa, että tutkimassaan Korsuperinne-muisteluaineistossa ei juuri yksikään sotilas kerro itse tappaneensa venäläistä. Puhuttaessa tappamisesta käytetään passiivia tai teon tekijänä on epämääräinen ryhmä.²³³ Tämänkaltainen kielenkäyttö kuvaa hyvin sitä, miten Aaro kirjoitti kirjeissä tappamisesta. Vaikka hän kuului konekivääriosastoon, joka vastasi suurelta osin etulinjan tappamisesta, ei hän

²³⁰ Kper SAK/141/10.7.1944.

²³¹ Stouffer et al. 1965, 190.

²³² Smith 2007, 90-91.

²³³ Kivimäki 2006a, 197.

yhdessäkään kirjeessä kirjoittanut, että olisi itse tappanut yhtään vihollista. Itse asiassa Aaro kirjoitti harvoin edes itse ampuneensa. Aaron kirjeissä ampuminen suoritetaan yleensä aina kollektiivisesti.

”Ammuimme että vesi kiehui vaipassa”²³⁴

”No me ammuskeltiin oikein porukalla kun nähtiin tulevan vanjoja ja viimein osui”²³⁵

”Sitten kun ne ui yli niin ammuttiin senkuin ehdittiin”²³⁶

Itse ammunnan lopputulos, vihollisen kuolema, jää yleensä hämäräksi. Tämä osoittaa sen, miten vaikeaa tappamiselle oli löytää merkitys. Tappamisesta oli vaikea edes vitsailla, tehdä siitä osa satiiria. Kyvyttömyys rakentaa merkitys tappamiselle johti siihen, että tappamisen akti jää kirjeissä pimentoon. Tappamisesta vaikeneminen jäi ainoaksi keinoksi pitää siihen etäisyyttä. Tämä on sikäläkin yllättävää, koska Aaro kuvaa itsensä aktiiviseksi toimijaksi rintamalla. Vaikka emme voi tietää, tapoiko Aaro etulinjan taisteluissa, käy kirjeistä ilmi, ettei hän ainakaan vältellyt taistelutilanteita. Useat kirjeet kertovat pikemminkin siitä, miten Aaro hakeutui toisinaan omatoimisesti etulinjan taisteluihin.²³⁷

Aaron aktiivisen taisteluihin hakeutumisen voidaan nähdä olleen myös yksi keino hallita etulinjassa elämisen kokemusta. Joanna Bourke on hieman provokatiivisesti todennut, että pelkästään tappamisen teko ei uhannut sotilaiden mielenterveyttä, vaan usein uhkana saattoi olla myös se, ettei sotilaalla ollut mahdollisuutta tappaa. Staattinen juoksuhaudausodankäynti, kuten ensimmäisen maailmansodan länsirintaman taistelut, joissa sotilaille oli vähän mahdollisuuksia vastata koettuun väkivallan uhkaan, tuotti enemmän henkisiä vammoja kuin liikkuvat taistelut, joissa sotilaat kykenivät aktiivisesti vaikuttamaan ja vastaamaan koettuun väkivaltaan. Aaron asemasodan aikaiset kuvaukset vihollisen ”härnämisestä” tai retkestä ei-kenenkään-maalle voidaan tässä valossa nähdä eräänlaisena pyrkimyksenä säilyttää ote etulinjan todellisuudesta. Tämä ei tarkoita, että sotilaat olisivat nauttineet taisteluista. Taisteluiden väkivallan keskelle joutumisesta eivät luultavasti nauttineet kuin poikkeusyksilöt. Omatoimisella pst-tykin ammuskelulla saattoi kuitenkin joskus olla sotilaan mieltä rauhoittava vaikutus. Se auttoi purkamaan hiljaisen, mutta samalla vaarallisen etulinjassa elämisen luomia paineita. Se saattoi osaltaan vahvistaa sotilaille ajatusta siitä, että hän hallitsee itse omaa kohtaloaan ja taistelukenttää.²³⁸

²³⁴ Kper SAK/141/10.7.1944.

²³⁵ Kper SAK/141/7.1.1943.

²³⁶ Kper SAK/141/2.8.1942.

²³⁷ Kper SAK/141/9.2.1942; 18.2.1942; 20.4.1942; 7.1.1943.

²³⁸ Bourke 1999,237-238; ks. myös Kivimäki 2006a, 197-198.

Alun perin merkityksettömältä, jopa traumaattiselta näyttänyt Aaron sodan kuvaus avautuu, kun sitä vertaa tunnettuihin etulinjan sotilaiden käyttäytymismalleihin. Aaron rakentama satiirinen kuvaus sodasta oli tapa hallita sodan väkivaltaa. Kirjeet sisältävät monia tutkittuja strategioita, joiden avulla sodasta pyrittiin selviytymään. Yhteistä näille strategioille on juuri se, mihin satiiri tähtää: ne pyrkivät kyseenalaistamaan vallitsevat käsitykset maailmasta. Ideologiset merkitykset tuhoutuivat sodan väkivallan keskellä, jolloin parhaaksi keinoksi hallita sodan todellisuutta jäi kyseenalaistaa minkään merkityksen olemassaolo. Kirjoittamalla leikkisästi väkivallasta Aaro pyrki kyseenalaistamaan sodan todellisuuden ja pitämään kiinni siviili-identiteetistään ja moraalikäsityksistään. Aaron kirjeet saattavat edustaa hyvin yleistä suhtautumista etulinjan väkivaltaiseen kokemukseen. Ensimmäisen maailmansodan brittiläisiä ja saksalaisia sotilaita tutkinut Alexander Watson on huomannut mustan huumorin käytön olleen yleistä molemmilla puolilla rintamaa. Moderniin psykologiantutkimukseen viitaten hän toteaa, että musta huumori ei ole luultavasti vain kulttuurisidonnainen keino selvittää etulinjan väkivaltaisista tilanteista vaan universaali tapa suhtautua kokemuksiin, joita yksilö ei koe kykenevänsä kontrolloimaan.²³⁹

Aaron rakentama satiirinen kertomus näyttää toimineen hyvänä keinona prosessoida sodan väkivaltaista kokemusta ainakin sodan aikana. Aaro pysyi etulinjan taisteluiden keskellä sodan viimeisiin laukauksiin asti. Elämällä hetkessä ja tekemällä pilkkaa sodan vaaroista Aaro pystyi uskottelemaan itselleen, että hän selviää sodasta. Aaron kuvaus sodan viimeisestä päivästä näyttää kenties parhaiten, miten hyödyllinen tämänkaltainen itsepetoksellinen suhtautuminen sotaan oli. Kun sodan loppu oli tiedossa, kun hetkessä eläminen vaihtui tulevaisuuden odotukseen, alkoi Aaro pelätä ammuntaa enemmän kuin koskaan aikaisemmin.²⁴⁰ Tätä voi verrata suoraan Watsonin huomioon, jonka mukaan monien sotilaiden kehittämä fatalistinen elämänasenne mureni usein juuri lomalle pääsyä odotellessa. Lomalle pääsemisen toiveet ja unelmat rikkoivat kovetetun rintamasotilaan mielen, jolloin he alkoivat pelätä kuolemaa ja etulinjan vaaroja.²⁴¹ Sitä, miten Aaron kertomus toimi sodan jälkeen, on vaikea sanoa. Todelliset kuoleman ja tappamisen kokemukset kuitenkin vastustivat hallintaa ja pakoilivat merkityksiä. Niille luodut kertomukset jäivät yrityksiä, jotka harvoin toimivat. Väkiältä sulkeutui usein sanattomaan traumaan. Sodan jälkeen ei pelkkä kokemusten kieltäminen välttämättä enää onnistunut.²⁴²

²³⁹ Watson 2006, 255.

²⁴⁰ Kper SAK/141/7.9.1944.

²⁴¹ Watson 2006, 262-263; ks. myös Hagelstam 2012, 312. Siitä, miten lomat rikkoivat ongelmallisesti sodankäynnin arkea.

²⁴² Kivimäki 2008, 173-175; Smith 2007, 105; Stouffet et al. 1965, 190-191.

3.4 Sotilaiden välinen dialogi

Aaron kirjeissä rakentamaa kertomusta voidaan suurelta osin selittää sillä, miten se kuvaa hänen pyrkimyksiään selviytyä etulinjan väkivallasta. Aaron kirjeet eivät kerro kuitenkaan pelkästään hänen omasta selviytymisestään, vaan myös kahden ihmisen välisestä dialogista. Erkin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihtoa pystyttiin selittämään suurelta osin heidän suhteensa luonteella. Kirjeiden painopiste oli kotirintamalla eikä sodan julmuuksissa, joista Erkki vaikenä. Näin ylläpidettiin siviilielämän parisuhdetta. Kirjeiden avulla pyrittiin normalisoimaan sotatilan aikaiset kokemukset ja turvaamaan suhteen jatkuvuus. Erkki vaikenä sodan vaaroista, jottei lisäisi vaimon huolta. Aaron veljelleen lähettämät kirjeet edustavat toisenlaista kirjeenvaihtoa. Ne on kirjoitettu veljesten ja ennen kaikkea rintamanosien välillä.

Aaron kirjeet eivät vastaa tutkimuksen antamaa perinteistä kuvaa sota-ajan kirjeistä. Aaron kirjeet sisältävät pitkiä ja yksityiskohtaisia kuvauksia sodan nurjasta puolesta, kuolemasta ja tappamisesta. Yksi syy Aaron kirjeiden sotaisuudelle löytyy siitä, kenelle hän niitä lähetti. Sota-ajan kirjeiden tutkimus ja kirjeistä julkaistut kokoelmat ovat keskittyneet suurelta osin pariskuntien väliseen kirjeenvaihtoon. Veljesten välistä kirjoittelua ei ole tutkittu. Sonja Hagelstam on kuitenkin verrannut pariskuntien välistä kirjeenvaihtoa kirjeisiin, jotka naimattomat sotilaat ovat lähettäneet vanhemmilleen. Vertailu osoitti suuria eroja siinä, miten niissä kerrottiin sodasta. Hagelstamin mukaan sotilaiden ja vanhempien välinen kirjeenvaihto mahdollisti avoimemman taisteluista ja väkivallasta kertomisen. Vanhemmilleen kirjoittavat sotilaat eivät tunteneet samanlaista tarvetta varjella vanhempiaan sodan kauhuilta kuin vaimoilleen kirjoittavat sotilaat. Tasa-arvoisessa miehen ja naisen välisessä suhteessa kirjeen kirjoittajat joutuivat ottamaan kirjeen vastaanottajan reaktiot huomioon tarkemmin kuin vanhemman ja lapsen suhteessa, jossa ensisijaisesti vanhempien kuuluisi huolehtia lapsesta.²⁴³

Hagelstamin vertailu selittää osaltaan sitä, miksi sota-ajan kirjeitä on pidetty arkisina ja miksi niistä on katsottu puuttuvan väkivalta. Keskittyminen pariskuntien väliseen kirjeenvaihtoon on tuonut esille lähinnä kirjeitä, joissa sodan kauheuksista on vaiettu. Aaron kirjeet antavat sodasta toisenlaisen kuvan. Veljesten välinen suhde ei vaatinut jatkuvaa ja ponnekasta työtä suhteen ylläpitämiseksi, kuten Erkin ja hänen vaimonsa suhde. Tästä kertovat jo lähetettyjen kirjeiden määrä. Erkki lähetti vaimolleen kirjeen useamman kerran viikossa, kun taas Aaro kirjoitti veljelleen muutaman viikon välein. Veljesten välisessä suhteessa ei ollut myöskään yhtä vahvaa tarvetta

²⁴³ Hagelstam 2012, 284-285; 289-292.

suojella vastaanottajaa kuin Hagelstamin tutkimien pariskuntien suhteissa. Sodan vaaroista kertoessaan Aaron ei tarvinnut ottaa huomioon vastaanottajan reaktioita samalla tavalla kuin sotilaan, joka kirjoitti rintamalta vaimolleen. Tämä ei tarkoita, että Aaro olisi purkanut veljelleen avoimesti kaikkia sodan synnyttämiä tunteita. Turhaan Aarokaan ei veljeään varmasti halunnut huolestuttaa. Kirjeistä tulee esille, että isoveljenä ja kokeneena sotilaana Aaro halusi suojella pikkuveljeään vaaroilta, joille itse altistui etulinjassa. Satiirinen sodankuvaus väistyy useamman kerran kirjeissä Aaron neuvoessa veljeään pysymään kaukana etulinjasta, jossa Aaro joutui taistelemaan. Veljen astuttua palvelukseen Aaro neuvoi häntä hakeutumaan automieheksi tai hevosmieheksi keittiölle, jotta hän pääsisi helpommalla sodasta.²⁴⁴ Veljen toiveeseen päästä Aaron rinnalle etulinjaan Aaro suhtautui vakavasti.

”Älä sinä poika toivo tänne, ei täällä niin kirotun hauskaa ole. Paremmin siellä henkesi säilytät, riittää että minä meiltä täällä olen. On niillä kotona kylliksi huolta sittenkin mutta jäisit ainakin sinä jos minulle niin kävisi että henki lähtis. Mutta mitäs niillä päätään vaivaa”²⁴⁵

Avoin puhe taisteluista ja vaarallisista etulinjan tilanteista kertoo kuitenkin siitä, miten veljesten välinen suhde mahdollisti suuremman avoimuuden etulinjan todellisuuden kuvaamisessa kuin esimerkiksi pariskuntien välinen suhde. Aaron kirjeitä tutkittaessa kirjeenkirjoittamisen dialogisuus ei ole samanlainen selittävä tekijä kuin Erkin vaimolleen lähettämissä kirjeissä.

Lopuksi palataan vielä siihen, miksi kertomuksia kerrotaan. Jerome Brunerin mukaan kertomuksia kerrotaan sanattoman kaanonin säröjen korjaamiseksi. Kun oletuksemme maailmasta rikkoutuvat, luomme merkityksiä ja kerromme tarinoita, joilla palautamme maailman yhtenäisyyden.²⁴⁶ Erkin ja hänen vaimonsa luoma kertomus on tästä hyvä esimerkki. He rakentavat kirjeiden avulla sodassa elämisestä romanssin muotoisen kertomuksen, joka antaa merkityksen sodan aiheuttamalle särölle eli erossaololle. Monista asioista kuitenkin vaietaan, koska niille ei ole yhteisiä merkityksiä eikä niitä pystytä rakentamaan. Erkin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihto kuvaa kahden eri maailman – rintaman ja kotirintaman – välistä kommunikaatiota. Aaron kirjoittamat kirjeet taas kuvaavat yhteisesti jaetun maailman sisällä käytävää dialogia, kahden sotilaan välistä puhetta. Sodan todellisuus oli Aarolle ja hänen veljelleen molemmille tuttu. Aaro pystyi kirjoittamaan kokemuksistaan avoimesti ja monesti ilman merkityksiä, koska hänen veljensä tunsi etulinjan

²⁴⁴ Kper SAK/141/1.9.1941.

²⁴⁵ Kper SAK/141/30.12.1943.

²⁴⁶ Bruner 1991b, 11-13.

todellisuuden. Veljesten kokemien maailmojen välillä ei ollut kuilua, joka olisi estänyt ymmärtämästä sodan kuvauksen ironiaa. Sonja Hagelstamin tutkimukset ja sota-ajan kirjeistä julkaistut kokoelmat ovat käsitelleet kirjeitä, jotka on lähetetty rintamalta kotirintamalle. Ne kuvaavat kahden eri maailman välistä kirjeenvaihtoa, kun taas Aaron kirjeet kuvaavat kahden sotilaan välistä puhetta, jota ei rajoittanut toisen osapuolen kyvyttömyys ymmärtää toisen osapuolen todellisuutta. Aaron kirjeet kuvaavat kommunikaatiota, jossa ei koko ajan tarvinnut miettiä kertomuksia ja luoda merkityksiä. Veljelle kirjoittamisen helppous tulee esille Aaron verratessa sitä naisille kirjoittamiseen. Aloittaessaan erään kirjeen neljättä arkkia Aaro toteaa, että ”Osaisi aina jaaritella tämänkin verran kun noille naisille kirjoittaa”²⁴⁷.

Aaron rakentama kertomus on sota-ajan kirjeissä poikkeustapaus. Sodan kokemuksia selittävänä kertomuksena se on kuitenkin saattanut olla hyvin yleinen. Samantyyppisillä kertomuksilla on selitetty myös monia muita vaikeita elämäntilanteita.²⁴⁸ Vaikka tämä kertomuksen malli venyi äärimmilleen sodan väkivallan keskellä, on sen pohjana yleisesti toistuva kulttuureissa vallitsevien hegemonisten kertomusten vastustaminen. Erona on vain se, miten vakavaa asiaa vastustetaan. Työtön on saattanut satiirin avulla protestoida sitä, että työttömyys olisi nähtävä ihmiselle huonona asiana. Samaa kertomuksen mallia käyttäen Aaro taas vastusti perinteistä suhtautumista kuolemaan ja kärsimykseen.

Sotilassosiologiseen tutkimukseen verrattaessa Aaro näyttäytyy hyvin tavallisena tapauksena. Satiirin voidaan olettaa olleen jopa hallitseva kertomus etulinjan sotilaiden keskuudessa. Tähän viittaa erityisesti Alexander Watsonin tutkimus, mutta myös Knut Pippingin ja Juha Mälkin suomalaiset tulkinnat. Kovin harhaan ei luultavasti mennä, jos tämä satiirinen asenne liitetään laajempaankin suomalaisen kulttuurin kontekstiin. Mälkin tutkimuksen perustana oleva ”herrojen” ja ”jätkien” välinen jännite ei ollut vain sodanaikainen ilmiö vaan kuvaa myös laajempaa suomalaisen talonpojan suhtautumista hallitseviin diskursseihin. Pipping tuo väitöskirjassaan mielenkiintoisella tavalla esille sen, että sodanaikainen komppania muistutti monessa mielessä rauhanajan maalaisyhteisöä.²⁴⁹ Kulttuurissa vallitsevien kertomusten vastustaminen ei ollut vain sodanaikainen ilmiö vaan se oli syöpynyt osaksi suomalaista talonpoikaista ajattelua jo kauan ennen toista maailmansotaa. Tästä kertoo osaltaan myös Jyrki Pöystän väitöskirja suomalaisista metsätyöläisistä. Hän toteaa esimerkiksi, että huumori oli ”jätkien” keskuudessa kommunikoinnin

²⁴⁷ Kper SAK/141/10.2.1943.

²⁴⁸ Satiirilla on selitetty esimerkiksi autistisen lapsen vanhemmuutta, työttömyyttä ja yksinhuoltajuuden arjen ongelmia. Birmingham 2010; Hänninen 2002, 102; May 2001, 214-253.

²⁴⁹ Pipping 1978, 220-250.

perusulottuvuus, asioihin suhtautumisen tapa. Huumori oli myös sidottu aikaan ja paikkaan.²⁵⁰ Se oli siis kontekstisidonnaista juuri niin kuin satiiria rakentava ironia. Huumori syntyi niin metsätyöläisten kuin etulinjan sotilaidenkin keskuudessa vallitsevien ajattelutapojen kanssa leikkittelystä.

²⁵⁰ Pöysä 1997, 304.

4. Sota särkyneenä kertomuksena

Vänrikki Olavi²⁵¹ oli 33-vuotias jatkosodan syttyessä.²⁵² Olavi oli ammatiltaan toimittaja ja hänen perheeseensä kuuluivat vaimo ja pieni poika. Perheen toinen lapsi, tytär, syntyi vuonna 1942. Perhe asui suuressa kaupungissa. Olavi otti osaa niin talvi- kuin jatkosotaankin. Jatkosodassa hän taisteli usealla eri rintamanosalla ja toimi useissa eri tehtävissä. Pääsääntöisesti hän oli tiedotuskomppanian upseeri (tk-upseeri) eli rintamakirjeenvaihtaja. Hän laati lehdille tarjottavia sanomalehtijuttuja ja huolehti tiedotustoiminnasta rintamajoukkojen keskuudessa. Tämän lisäksi kirjeistä selviää, että hän toimi myös esimerkiksi urheilu-, lähetti- ja valistusupseerina.²⁵³ Olavi kävi sotaa myös ase kädessä. Useissa kirjeissä hän kertoo ottaneensa osaa taisteluihin ja muutaman kerran hän kirjoitti olleensa mukana rintaman taakse suuntautuneilla kaukopartiomatkoilla.²⁵⁴ Syksyllä 1941 Olavi haavoittui ja vietti joitakin viikkoja sotasairaalassa.

Tutkin kirjeitä, jotka Olavi lähetti kasvattivanhempiansa tyttäreille, Lotalle²⁵⁵. Lotta oli kaksi vuotta Olavia nuorempi. Kirjeistä ei selviä, miten Olavi oli päätenyt Lotan vanhempien kasvatiksi tai kauanko hän oli heidän luonaan asunut. Lähetekirjeestä löytyy ainoastaan merkintä, jonka mukaan Olavi oli Lotan vanhempien ”epävirallinen kasvatti nuoruusvuosinaan”.²⁵⁶ Olavin yhteydenpidosta kasvattiperheeseen voidaan kuitenkin olettaa, että Olavi ja Lotta olivat viettäneet useita vuosia saman katon alla. Olavi kirjoitti sodan aikana kasvatti-isälleen, Lotalle ja Lotan sisarelle. Olavi kutsuu kirjeissä kasvatti-isäänsä ”isäksi” ja kävi myös vierailmassa hänen luonaan ainakin kerran sodan aikana.²⁵⁷ Olavin ja Lotan yhteydenpito ei ennen sotavuosia ollut luultavasti yhtä tiivistä kuin sodan aikana. He asuivat useamman sadan kilometrin päässä toisistaan, eikä kirjeenvaihto ollut kovin vilkasta. Kokoelman ensimmäisessä kirjeessä, joka on päivätty 25. elokuuta 1939, Olavi kirjoittaa, ettei ole ehtinyt vastata Lotan yhdeksän kuukautta aiemmin lähettämään kirjeeseen. Sotavuosina kirjeenvaihto sen sijaan vilkastui. Kokoelmassa on jatkosodan ajalta 63 Olavin Lotalle kirjoittamaa kirjettä tai postikorttia.²⁵⁸ Lisäksi käytän myös Olavin muutamaa talvisodan aikaista kirjettä, koska ne valottavat tärkeällä tavalla Olavin ja Lotan sodanaikaista suhdetta.

²⁵¹ Nimi muutettu.

²⁵² Kper SAK/101/lähetekirje.

²⁵³ Kper SAK/101/27.10.1942; 2.7.1944.

²⁵⁴ Kper SAK/101/28.1.1942; 27.2.1942.

²⁵⁵ Nimi muutettu.

²⁵⁶ Kper SAK/190/lähetekirje.

²⁵⁷ Kper SAK/101/16.8.1942; 26.8.1942.

²⁵⁸ Kirjeitä vuosina 41: 8, 42: 22, 43: 17, 44: 15 ja lisäksi 1 vuodelta 45.

Olavi oli sodan syttyessä sotilasarvoltaan vänrikki, josta hänet ylennettiin luutnantiksi vuonna 1942. Kirjeistä voi päätellä, että Olavin työtehtävät tk-upseerina olivat hyvin monipuolisia ja keskittyivät etulinjan takaiselle alueelle. Useat kertomukset taisteluista kertovat kuitenkin myös siitä, että Olavi koki sodan väkivallan lähietäisyydeltä. Hän taisteli kivääri kädessä etulinjassa ja näki tovereidensa kaatuvan viereltään. Eräässä taistelussa Olavin kymmenen hengen ryhmästä selviytyi vain neljä kaatumatta tai haavoittumatta.²⁵⁹ Olavi tuskin koki yhtä paljon etulinjan kauhuja kuin Aaro, mutta oman osansa hänkin sodan väkivallasta sai. Suurin osa sota-ajasta oli Olaville rauhallista asemasodan vaihetta, joka kului takalinjoilla työskennellessä. Kirjeissä vilahtavat samanlaiset harrastukset kuin Erkin ja Aaron kirjeissä. Olavi kalasti, luki ja joi.

Olavi kirjoitti niin sotarintaman kuin kotirintamankin asioista. Erkin kirjoittaessa lähinnä kotiväkensä asioista ja Aaron kuvatessa sotatapahtumia Olavi poukkoilee näiden kahden maailman välillä. Olavin kirjeistä huomaa, että hän on kirjoittamisen ammattilainen. Hänen kirjeensä ovat usein hyvin pitkiä ja syvällisiä kuvauksia sodan todellisuudesta. Hän ei vain kuvaa tapahtumia, vaan pohtii niiden merkitystä maailmalle sekä omalle elämälleen. Olavin ja Lotan suhteen laatu mahdollisti hyvin avoimen dialogin. Monet Olavin kirjeet ovat tajunnanvirtaa, jossa Olavi kertoo tunteistaan hyvin avoimesti. Tämä korostuu erityisesti Olavin kuvatessa suhdettaan Lottaan, mutta myös Olavin kirjottaessa vaimostaan tai sodasta.

4.1 Kehää kiertävät merkitykset

Erkkiin ja Aaroon verrattuna Olavi rakensi sodassa elämisestä paljon merkityksiä. Olavi pohti väkivallan ja sodan uhrausten tarkoitusta niin yksilölle kuin kansakunnallekin. Luoduista merkityksistä ja kerrotuista tarinoista ei synny kuitenkaan lopulta yhtenäistä kertomusta. Erilaiset merkitykset kiertävät kehää ja palaavat lopulta aina sodan merkityksettömyyteen ja turhuuteen. Olavi ei onnistunut rakentamaan kertomusta, jolla olisi antanut koetuille kärsimyksille merkityksen.

Olavi suhtautui sotaan negatiivisesti. Vaikka hän toisaalta näki puna-armeijan pysäyttämisen tarpeellisenä, ei hän löytänyt sodasta samanlaista sankaruutta kuin esimerkiksi Erkki. Tämänkaltainen asenne oli vallalla jo voitollisen hyökkäysvaiheen aikaisissa kirjeissä, vaikkakaan aivan ensimmäisiltä sotakuukausilta ei ole kokoelmassa kuin muutamien lauseiden pituisia postikortteja. Elokuussa 1941 Suomen suurten voittojen aikaan kirjoitettu kirje paljastaa hyvin Olavin suhteen sodankäyntiin.

²⁵⁹ Kper SAK/101/27.10.1942.

”kirjeesi oli niin tervetullut kuin konsanaan jokin voi olla masentuneelle miehelle ja mielelle [...] Mistäkö minä alakuloinen? No joskus täällä sodassa ihmisen sielun täyttää semmoinen syvä ahdistus, kirkuva kammo ja hätä. Kaikki tuntuu niin sanomattoman turhalta, raskaalta ja typerältä. Tappiot vetävät herkimpien mielen mustaksi, eikä tuosta tunteesta vapaudu, vaikka välillä menee päiviä, jolloin ei ketään toveria tai tutuntapaista edes haavoitu. Kyllä ihmiskunnan pitäisi paljon kehittyä, jotta näistä verisistä ja tuhoisista sodista päästäisiin eroon. Mutta ehkä ihmiselo, kehitys ja sota kuuluvat yhteen? Joskus mietin tuollaisia, mutta useimmiten otan päivän vastaan sellaisenaan kuin se tulee: s.o. ryssien kranaattikeskityksen muodossa, ja iltasella vedän mantelia korvilleni tyytyväisenä siitä, ettei tänä yönä tarvitse olla liikekannalla...”²⁶⁰

Olavissa ei nostattanut erityistä sotahurmosta siis edes voitokas sodankäynti tai se, että Olavi otaksui sodan loppuvan nopeasti.²⁶¹ Yllä olevan lainauksen kaltainen asenne sotaan välittyi kirjeistä sodan loppuun saakka. Sota tuotti turhaa kärsimystä ja menetyksiä sekä aiheutti Olaville ahdistusta. Koettuja kärsimyksiä Olavi pyrki merkityksellistämään usealla tavalla. Kirjeistä löytyy erilaisten kertomusten kuten romanssin ja satiirin sirpaleita, mutta mikään kertomuksen muoto ei lopulta pysty hallitsemaan Olavin sodan kuvausta.

Olavin sodan kokemuksen pohjavireenä on Erkin tapaan nationalistinen romanssi, sankarikertomus. Olavi piti Suomen itsenäisyyttä ja puna-armeijan pysäyttämistä tärkeänä. Olavilla ei ollut samanlaista suursuomalaista kiihkoa kuin Erkillä, mutta hän piti itsenäisyyden säilyttämistä tärkeänä.

”Niin tämmöistä se on sotilaan elämä. Kultaiset, kauniit miehuusvuodet saamme rämpiä täällä hyisissä soissa ja mittaamattomissa korvissa, kuoleman tuntu lähellämme, invaliditeettimme peikkonamme. Vuodesta 1939 lähtien neljä vuotta tätä samaa, välillä vain tuokioita täältä poissa. Ei tämä hääviä ole ja saisi jo loppua, mutta vain yhdellä ehdolla: meikäläisten on nyt voitettava, sillä siksi paljon nuorten miestemme ”kultaisinta nuoruutta” on näihin korpiin, näihin ampumahautoihin ja

²⁶⁰ Kper SAK/101/9.8.1941.

²⁶¹ Ibid.

näihin korsuihin upotettu. Muu ratkaisu ei saa enää olla mahdollinen, voitto tai sitten ei yhtään mitään”²⁶²

Nationalistiseen eetokseen turvautuminen ei kuitenkaan tule esiin kuin muutamassa kirjeessä. Olavi pelkäsi Neuvostoliiton miehitystä, mikä tulee esille esimerkiksi siinä, että hän olisi sodan jälkeen ollut valmis muuttamaan perheineen heti Argentiinaan kommunistien valtaannousun pelossa.²⁶³ Taistelemisen Suomen itsenäisyyden puolesta ei kuitenkaan näyttänyt riittäneen merkitykseksi sodan aiheuttamille uhrauksille, koska Olavi ei aktiivisesti tätä kertomusta rakentanut.

Olavin kirjeissä toistuvat myös samanlaiset satiirin elementit kuin Aaron kirjeissä. Väkivallasta hän kirjoitti toisinaan mustan humoristisesti. Etulinjan makaaberi väkivalta muuttui leikinlaskuksi, jossa jäätyneestä vastustajan ruumiistakin saatiin aikaan hauska tarina.

”Täällä oli muutama päivä sitten KV:ssä nimeltä ”Kummitus” sellainen pienen muotoinen, mutta tuima räjähdys, joka kesti melkein koko yön, 5t. Ryssä hyökkäsi 200 miehen voimalla [...] KV:ssä oli vain 35 miestä yhden rämöpäisen vänrikin johdolla – en ollut minä! – ja löi ryssät takaisin tuiman taistelun jälkeen. Ryssältä kaatui äijää kuin häkää, meiltä ei kukaan saanut edes naarmuakaan. [...] Aamulla sitten katselimme ryssän raatoja. Niitä oli sikin sokin. Asemiemme eteen päässeet kymmenen ryssää kasasimme järven jäälle ja potkimme lunta päälle. Yhden käsi jäi pystyyn niin ettei peittynyt millään: se jäi kuin viimeiseksi huiskautukseksi kavereille todistamaan, että tänne jouduttiin... Kun lotat pari päivää myöhemmin tulivat kenttäkanttiinineen KV:hen veimme heidät omasta pyynnöstään katsomaan ”sankarihautaa” ja eräs lotta pisti tassua ryssälle, haudassa makaavalle”²⁶⁴

Tämänkaltainen kielenkäyttö toistuu useissa taistelukuvauksissa. Hengenvaaralliset tilanteet näyttävät ennemminkin jännittävinä seikkailuina kuin kärsimysnäytelminä. Toisin kuin Aaro Olavi kuvasi taisteluita kuitenkin myös dramaattisina tapahtumina, joiden keskiössä ovat pelko ja hengenvaara.

²⁶² Kper SAK/101/27.7.1943.

²⁶³ Kper SAK/101/22.10.1944.

²⁶⁴ Kper SAK/101/27.3.1942.

”Jo kouristuksenomainen, karmiva pelko puristi poikarukan sydäntä tavalla, joka oli minulle ennenkokematonta. Jo illalla saadessani käskyn mennä sinne minä tunsin väristystä, yöllä se muuttui kauheaksi peikoksi, joka unissakin kouristi mieltä vallan kauheasti. [...] Kun siellä ampumahaudan pohjalla puolituntia ennen hyökkäyksen alkua odotin määränhetkeä, kulki silmiäni ja sieluni peilin editse uskomaton määrä ajatuksia, kuvia, tunteita”²⁶⁵

Kaksi edellistä lainausta kuvaavat hyvin Olavin hapuilevia merkityksiä. Joskus hän löysi merkityksen sodan todellisuuden kyseenalaistamisesta, mutta toisinaan mieltä painavat tunteet eivät sallineet leikinlaskua. Olavi näytti myös pyrkineen omaksumaan fatalistisen hetkessä elämisen asenteen, jossa Aaro eli. ”Jos kohdalleni sattuisi ”sankarikuolema” pidän sitä väistämättömyytenä”²⁶⁶. Erään kirjeen hän lopettaa lainaamalla Vicki Baumia: ”Eipä loppujen lopuksi ole niin tärkeätä, kuinka kauan me itse kukin elämme. Sillä olipa elämä pitkä tai lyhyt, sisällys sen arvon määrittää: kahden päivän runsaus on pitempi neljäkymmenen vuoden tyhjyyttä”²⁶⁷. Tämänkään asenteen omaksuminen ei kuitenkaan näytä kovin hyvin onnistuneen, kuten lainaus ampumahaudassa pelkäämisestä osoittaa.

Yllä esitetyt kertomusten sirpaleet jäivät yrityksiksi hallita sodan todellisuutta. Olavin ajatukset palasivat aina lopulta sodankäynnin turhuuteen ja uhrausten merkityksettömyyteen. Etulinjassa kasautuvat kärsimykset pakoilivat merkityksiä. Yrityksistä huolimatta Olavi ei pystynyt luomaan kertomusta, joka olisi tehnyt ymmärrettäväksi vieressä seisseen toverin kuoleman.

”Ei minua vaivaa mikään erikoinen vika, mutta en voi aikaansaada kirjettä tässä liejussa, pimeydessä ja jatkuvassa yksitoikkoisuudessa. Olen ehkä henkisesti ollut eräänlaisessa jatkuvassa depressioissa – yleinen juoksuhautatauti täällä nykyisin. Pari parasta kaverianikin poistui paristamme [...] molemmat ihan yllättäen ja yht’äkkiä. Ja suru ja huoli yleistilanteen jatkuvasta heikentymisestä painaa meidän kaikkien täällä olevien (ehkä liiaksi ajattelevien ja tuntevien) mieltä. Onko koko kolme vuoden taistelumme sittenkin ollut turhaa - ? [...] Ainainen sade, lieju, samat kasvot, joiden kanssa seurustella, samat ikuiset ja jo vereen painuneet palvelustehtävät, sama

²⁶⁵ Kper SAK/101/27.7.1943.

²⁶⁶ Kper SAK/101/9.8.1941.

²⁶⁷ Kper SAK/101/10.3.1944.

yksitoikkoisuus – ei, tuntevia ja eläviä ihmisiä mekin olemme – kaikki taas vaikuttaa niin painostavasti ja turruttavasti mieleemme”²⁶⁸

”Raakaa sotaa, paljon vainajia ryssän puolella tässäkin kahakassa taas tuli. Ja vastapuolella, meillä, joku leski suree sotaan sortunutta miestään tai sulhoaan... Murskaantuneita toiveita, tulevaisuudenkuvia, suunnitelmia tuo pirujen soitto merkitsi monellekin”²⁶⁹

Olavi yritti rakentaa merkityksiä kohtaamalleen väkivallalle, mutta ei siinä lopulta onnistunut. Yritykset liittää sodan aiheuttamat kärsimykset osaksi mielekästä kertomusta kariutuivat. Pyrkimykset merkityksellistää väkivaltaa palasivat aina takaisin kärsimykseen. Olavi ei löytänyt onnellista loppua kertomukselleen ja näkymä tulevaisuuteen pysyi mustana. Yritykset muodostaa sodan uhrauksista mielekäs kertomus jäivät puolitiehen. Kirjeiden hallitsevaksi kertomukseksi jäi tragedia, vaikka Olavi pyrki tätä sodan kuvaa vastustamaan.

4.2 Hämärtynyt tulevaisuus ja murtunut moraal

Sitä, miksi Olavi ei onnistunut rakentamaan yhtenäistä kertomusta sodan kokemuksistaan, on turha spekuloida. Sille, miksi jotkut sotilaat kestävät sodan räsikset ja toiset eivät, ei ole tutkimuksessa löydetty universaalia syytä. Sodan kokemusten käsittelykyky vaihtelee aikaan ja paikkaan sidotusta kulttuurista toiseen.²⁷⁰ Traumatutkimus on tullut esimerkiksi siihen tulokseen, että traumoille altistavista universaaleista tekijöistä on vaikea tehdä suuria yleistyksiä.²⁷¹ Toisessa maailmansodassa taistelleiden suomalaisten sotilaiden traumoja käsittelevä Ville Kivimäen väitöskirja on työn alla tätä kirjoitettaessa, joten suomalaista tutkimusta aiheesta ei ole vielä saatavilla. Nykynäkemyksen mukaan jokaisella on murtumispisteensä. Kuka tahansa voi luhistua äärimmäisten kokemusten, kuten sodan väkivallan johdosta. Esimerkiksi yritykset valikoida ”heikkomielinen aines” pois sotivista joukoista epäonnistuivat täydellisesti maailmansotien välisessä brittien armeijassa.²⁷²

Kirjeiden perusteella on myös turha tehdä liian pitkälle vietyjä päätelmiä siitä, kärsikö Olavi sodan jälkeen stressiperäisistä traumaoireista. Voidaan kuitenkin olettaa, että Olavin vaikeudet rakentaa kertomus, joka olisi tehnyt koetut kärsimykset merkitykselliseksi, voisi heijastella tulevia ongelmia.

²⁶⁸ Kper SAK/101/23.10.1943.

²⁶⁹ Kper SAK/101/28.2.1943.

²⁷⁰ Ks. yhteenveto erilaisista selitysmalleista; Wessely 2006.

²⁷¹ Brewin et al. 2000, 756.

²⁷² Wessely 2006, 273-275.

Juuri kyvyttömyys liittää kokemukset osaksi suurta elämän jatkumoa on narratiivisen psykologian mukaan syynä traumaan.²⁷³ Olavin kirjeet kertovat kuitenkin mielenkiintoisella tavalla sota-ajasta ja siinä eläneestä ihmisestä. Olavi pysyi armeijan harmaissa talvisodan alusta jatkosodan viimeiseen päivään ja pystyi kirjoittamaan kokemuksistaan seikkaperäisesti ja analyttisesti, olkoonkin, ettei hän löytänyt kokemuksilleen yhtä yhtenäistä kertomusta. Sota ei siis tuottanut Olaville ainakaan vakavia akuutteja henkisiä ongelmia. Olavin suhtautumisen sotaan voidaan olettaa edustavan varsin yleistä tapaa kokea sota. Kysymys ei ole välttämättä traumaista tai erityisistä henkisistä ongelmista vaan siitä, mitä tapahtuu, kun merkitysten puute sumentaa yksilön tulevaisuuden odotukset ja elämä alkaa pyöriä korostetusti hetkessä.

Narratiivisen tutkimuksen yksi perustavista ajatuksista on, että elämme kohti tulevaisuutta. Pyrimme hallitsemaan aikaa, luomme tavoitteita elämällemme, suunnittelemme tulevaa. Tällä kokemuksella, että elämme ajallisessa jatkumossa, on suuri merkitys henkiselle ja sosiaaliselle elämällemme. Se antaa meille turvallisuuden tunteen pohjan ja kannustaa meitä uskomaan, että tapahtumia ja toimintaa voidaan kontrolloida ja että toimintamme ja ajattelumme ei ole merkityksetöntä. Se myös kannustaa meitä elämään vastuullisesti ja moraalisesti, koska tiedämme, että kannamme vastuun teoistamme.²⁷⁴ Jatkosota edusti yksilölle tilannetta, jossa tämä perustavanlaatuisen suhde aikaan häiriintyi, koska tulevaisuuden ennakoiminen muuttui vaikeaksi. Sodan päättyminen siirtyi hämärään tulevaisuuteen viimeistään talven 1941–1942 aikana. Sotilaalla ei ollut varmuutta sodan lopputuloksesta, mutta ei myöskään siitä, olisiko rauhantuloa itse edes näkemässä. Etulinjassa taistelleelle sotilaalle jokainen päivä merkitsi mahdollista kuolemaa. Miten siis suuntautua tulevaisuuteen, kun edes siitä, eläkö enää seuraavana päivänä, ei ollut varmuutta? Erkin vastaus etulinjan epävarmuuteen oli suuntautua voimakkaasti tulevaisuuteen. Aaro taas pyrki kieltämään koko epävarmuuden ja tarpeen suunnitella tulevaa. Olavi ei näytä onnistuneen yhtä hyvin korjaamaan suhdettaan aikaan. Tulevaisuuden hämärtyessä hän näyttää jääneen elämään menneisyyden ja käsillä olleen hetken rajalle, jossa moraalisesti eläminen menetti merkitystään Olavin etsiessä jotain, johon kiinnittyä epätoivon keskellä. Kirjeissä tätä pyrkimystä tarttua johonkin kuvaa Olavin suhde Lottaan.

Olavin ja Lotan suhde oli lähtökohtaisesti sisarellinen, koska Olavi on nuoruudessaan asunut Lotan vanhempien kasvattilapsena. Kirjeiden perusteella Olavi piti Lotan isää myös omana isänään.

²⁷³ Crossley 2000, 56-57.

²⁷⁴ Crossley 2000, 136-137; Davies 1997, 561-562.

Erästä kirjeestä päätellen Olavin ja Lotan suhde oli ollut kuitenkin jo heidän nuoruudessaan muutakin kuin sisarellinen.

”Kerran, kerran – siitä tuntuu olevan jo hirveän pitkä aika kulunut – oli kesä, oli yö ja olimme...Hämärä suvi yö oli, ja sinä, Lotta, olit silloin lähempänä minua kuin koskaan sitä ennen tai sen jälkeen. Sen jälkeen olet ollut monta kertaa – mutta vain ajatuksissa ja matkan päässä – niinkuin nytkin. Mutta me voimme tehdä syntiä myöskin ajatuksissamme – ja matkankin päästä. Niin kuin nytkin”²⁷⁵

Mitä tahansa Olavin ja Lotan välillä oli tapahtunutkin, oli se sodan aikana jo kaukaista menneisyyttä. He olivat sodan syttyessä molemmat yli 30-vuotiaita, joten nuoruudessa vietetyt yhteiset vuodet olivat jo kaukana takanapäin. Olavi oli sodan kynnyksellä naimisissa ja hänellä oli pieni lapsi. Sotaa edeltävinä vuosina Olavi ja Lotta eivät luultavasti olleet aktiivisesti yhteydessä, koska Olavilta oli kestänyt yhdeksän kuukautta vastata Lotan kirjeeseen. Sodan alussa heidän välejänsä voidaankin pitää sisarellisen toverillisina. Sodan aikana suhde kuitenkin mutkistui Olavin haaveillessa suhteen syvenemisestä.

Olavin ja Lotan sodanaikainen kirjeenvaihto alkaa pitkällä kirjeellä, jossa Olavi kertoo avioliittonsa ongelmista. Hän ei sanojensa mukaan löydä minkäänlaista ”henkistä tai älyllistä kosketuspohjaa” vaimonsa kanssa.

”Jos vertaisin avioliittoa suureen saaliin, niin on kuin yrittäisimme molemmin kiinnittää sitä säädyllyisesti riippumaan seinälle, mutta eri korkuisille nauloille. Minun naulani on kattofriisin tasalla, Liisan naula ovenkahvan korkeudella – ja saali riippuu surullisen vinossa ja tuhansissa laskoksissa noiden kahden epätasaisen korkean pitelijän varassa”²⁷⁶

Lotasta piirtyy kirjeissä Olavin vaimon vastakohta. Jos vaimon naula riippuu ovenkahvan korkeudella, on Lotan naula Olavin korkeudella katon rajassa. Olavi pitää Lottaa sielunkumppanina, joka ymmärtää maailman pahuuden kuten Olavi. Olavin pitkät ja reflektiiviset kirjeet pohtivat sodassa elämistä todella syvällisesti keskimääräiseen sota-ajan kirjeeseen verrattuna. Tämä kertoo niin hänen kyvystään sanallistaa kokemuksiaan kuin myös siitä, että hän koki syvällisen dialogin olevan mahdollista Lotan kanssa. Sotaa edeltävästä vähäisestä yhteydenpidosta huolimatta Olavi myös luotti Lottaan. Hän kirjoitti, ettei ollut puhunut kenellekään muulle kuin Lotalle avioliittonsa

²⁷⁵ Kper SAK/101/30.11.1939. Alleviivaus kirjeessä, Lotan nimi muutettu.

²⁷⁶ Kper SAK/101/25.8.1939. Olavin vaimon nimi muutettu.

ongelmista. Lotta oli Olaville sodan alussa siis ennen kaikkea luotettu sielunkumppani, jolle pystyi avautumaan kipeistäkin asioista. Olavi kirjoitti useaan kertaan kaipaavansa pitkiä jutusteluokioita Lotan kanssa.²⁷⁷ Sodan kuluessa Olavi kirjoitti ja leikitteli kuitenkin myös ajatuksella, että heidän suhteensa olisi voinut olla muutakin kuin jutustelua.

Suhde Lottaan tulee esiin jo muutamissa talvisodan aikaisissa kirjeissä. Ensimmäisessä lähettämässään kirjeessä hän leikitteli lyhyesti ajatuksella, että he olisivat naimissa.²⁷⁸ Eräässä toisessa kirjeessä, jota olen jo ylempänä lainannut, hän muistelee kesäistä iltaa, jolloin he olivat lähempänä toisiaan kuin koskaan ennen tai sen jälkeen.²⁷⁹ Jatkosodan aikana Olavi kirjoitti useita kertoja hyvin suorasti heidän suhteestaan. Lotan tapaaminen lomalla herätti tunteita, jotka hänen oli pakko purkaa.

”Niin, kyllä se oli hauska tavata Sinua, flikka, pitkstä aikaa ja jutella kanssasi. Puhetta meille riitti aivan tarpeeksi, mutta muuten me olimme vähän jäykkiä, eikö sinustakin? Minä en tiedä mikä minuun menee aina ollessani Sinun kanssasi yksissä, olen sellainen ujo ja vaatimaton ja kömpelö, olen ollut sitä kouluajasta saakka. Sillä eikö Sinustakin, flikka, ole ihme ja kumma, että me voimme olla toisen kanssa siten kuin tahdomme, mutta olemme kuin pyhäkoululapsia keskenämme? Nyt on myöhäistä puhua siitä, mitä meillä olisi voinut olla, mutta minä olisin tahtonut, että me olisimme muistaneet yhdessäolomme elämämme loppuun asti, että olisimme karistaneet kaikki pidättäytymiset ja ennakkoluulot ja –käsitykset ja olleet vain Sinä ja minä ja ei ketään muita. Eikä mikään olisi meitä kumpaakaan jälkeenpäin kaduttanut, en usko sitä ainakaan omalta kohdaltani.

-Loukkaanko sinua mainitsemalla tästä? Jos sen teen, suo anteeksi, mutta jos pysymme lujasti maanpinnalla, niin me olemme vain kaksi ihmislasta mekin, mies ja nainen, ja vasta sitten kaikkea muuta. Ja minä olen huomannut, että katumus on useassa tapauksessa ihan toisiin asioihin kohdistuvaa, kuin siihen mitä palavasti olisi halunnut olla ja tehdä”²⁸⁰

Tämä sitaatti kuvaa hyvin sitä, miten Olavi tarrautui Lottaan sodan aikana. Olavi haaveili heidän yhteiselostaan eikä siitä vaikeina hetkinä vaikene. Hän kuitenkin myös ymmärsi heidän suhteensa tiellä olleet esteet. Olavi palasi todellisen maailman realiteetteihin samaisen kirjeen lopussa.

²⁷⁷ Kper SAK/101/25.8.1939; 27.3.1942; 5.1.1943.

²⁷⁸ Kper SAK/101/25.8.1939.

²⁷⁹ Kper SAK/101/30.11.1939.

²⁸⁰ Kper SAK/101/5.1.1942.

”Kirjoita, flikka, pian ja haudataan tuo, josta ylempänä mainitsin. Sinä olet sinä, minä olen minä, olemme hyviä ystäviä ja tovereita ja siskoksia, kun välillämme on niin paljon muuta”²⁸¹

Jatkosodan aikana yllä olevan kaltaiset kirjeet, joissa Olavi kirjoittaa kaipaavansa Lottaa, toistuvat useita kertoja. Nämä tunteiden ilmaukset eivät ole yleensä hallitsevassa asemassa kirjeissä, vaan ne ovat lyhyitä heittoja kirjeiden lopussa. Poikkeuksen tekee vuoden 1944 keväältä peräisin oleva kirje, jossa Olavi kirjoitti tunteistaan avoimemmin ja pidemmin kuin missään muussa kirjeessä sodan aikana.

”Sinä et tiedä, että olen tällä hetkellä kuin tulivuorenpurkaus – intohimoinen, tulinen, alkuvoimainen koko päivän olen ollut kovassa hermotyössä kiinni. [...] Ja nyt vihdoinkin yöllä istun kämpässäni ja kaipaan rakasta seuraa, puhetoveria, rakasta lähimpää seurakseni jakamaan kinkkuvoileivän ja pari snapsia kanssani.

Niin, olen niin poikki ja väsynyt ja väsynyt ja kuitenkin niin intohimoisen kiihkeä tänä yönä. Mikset ole täällä juuri nyt? Olisiko anteeksiantamaton synti jos olisit tänä yönä minun tyttöni? Jo sukkoon vastaisit suukolla ja intohimon roihuun yhtä palavalla intohimolla? Sinä, flikka, luultavasti olisit ainoa tuntemani nainen, joka todella osaisi ja voisi olla tarpeeksi kuuma, tarpeeksi intohimoinen tyydyttääkseen sen roihun, joka minussa niin sammumattomana usein palaa”²⁸²

Tämä lainaus on vain osa pitkää kirjettä, jossa Olavi kirjoitti Lottaa kohtaan tuntemista tunteistaan. Kirje heijastelee Olavin sodanajan synkintä hetkeä, jolloin sodankäynnin aiheuttama masennus pimensi tulevaisuuden niin, että Olavin rationaaliset käyttäytymismallit hajosivat. Onnettomassa avioliitossa elävän Olavin aviorikoksen haaveilujen moraalisuuteen ei tässä tarvitse ottaa kantaa. Tärkeää on, että hän näytti itse pitäneen kirjoituksiaan moraalinsa vastaisina tai ainakin oli ymmärtänyt, että ne ovat muiden mielestä väärin. Nämä Olavin kirjoitukset kuvaavat yksilön toimintaa ja moraaliala tilanteessa, jossa tulevaisuuteen suuntautuminen menettää merkityksensä. Suuressa osassa kirjeitä Olavi kirjoittaa rationaalisesti ja oman moraalinsa mukaisesti, mutta paikoitellen hän vaipuu synkkyyteen, jolloin pidikkeet rikkoutuvat ja Olavi kirjoittaa ajatuksistaan tulevaisuuden seurauksista välittämättä.

²⁸¹ Kper SAK/101/5.1.1942.

²⁸² Kper SAK/101/26.3.1944.

Olavi suhtautui Lottaan pääasiallisesti sisarellisen toverillisesti. Tätä voidaan pitää hänen rationaalisen ja moraalisen käyttäytymisenään. Hän oli naimisissa ja hänellä oli kaksi pientä lasta. Vaikka Olavi ja Lotta eivät ole verisitein sisaruksia, Olavi myös luultavasti ymmärsi, että suhteen syveneminen Lottaan olisi tässä mielessä ollut moraalisesti arveluttavaa.²⁸³ Kirjeistä ei löydy suurta suunnitelmaa, jolla Olavi pyrki valloittamaan Lotan. Pikemminkin päinvastoin. Olavi toivoo useissa kirjeissä Lotan löytävän itselleen miehen.²⁸⁴ Muutamassa kirjeessä Olavi jopa lupaa etsiä Lotalle miehen, jos hän olisi tullut komennuksella käymään rintamalla.²⁸⁵ Lotan valloittamista ei auttanut varmasti myöskään se, että Olavi kirjoitti tapailleensa rintamalla erästä paikallista lottatyttöä.²⁸⁶ Muutenkaan Olavi ei piirtänyt itsestään erityisen kaunisteltua kuvaa. Seuraava sitaatti kertoo samalla myös yleisestä moraalin murtumisesta sota-aikana ja Olavin kyvystä reflektoida sotatilassa elämisen todellisuutta.

”Meiltä meni lomat 4kk. pituisiksi – väliajat nimittäin. Se merkitsee sitä, että juoksemme kaikin tyttölasten, lottien ym. perässä missä heitä tapaamme. Minäkö poikkeus? Katit kanssa, sota tekee raa’aksi, moraalit häviää ja samanlaisia pulliaisia me kaikki olemme. Täällä kävi eräs Ruotsista palannut haavoittunut ent. komp.päällikkö, joka kertoi, että Ruotsissa-kin kanssa elää kuin viimeistä päivää Sodomassa ja Gomorassa. Helsinki on samanlainen, hän oli ollut viimeksi siellä toipilaana, millään ei ole mitään väliä. Erikoisesti nuoret rouvat, joiden miehet ovat rintamalla, säätyläiset ja muuta ”seurapiirinaiset” näyttävät muulle kansalle esimerkkiä. Voi, olisitpa kuullut kuvaukset tukholmalaisesta tanssi-suljetusta erään vapaaherran luona! Ei uskoisi, mutta päätimme kaikin, että kun haavoitumme, mennä hoitoa saamaan Tukholmaa...”²⁸⁷

Olavin kirjeet heijastelevat rationaalisen ja moraalisen toiminnan häiriintymistä sodan pimentäessä tulevaisuuden. Kun tulevaisuutta ei voinut suunnitella, alkoi Olavi elää hetkessä ja muuttaa käyttäytymistään. Hetkessä eläessä häviää ajatus siitä, että teoista on vastattava tulevaisuudessa, jolloin rationaalinen ja moraalinen käyttäytyminen murtuu. Tämä näkyi siinä, että Olavi päästi tunteensa valloilleen, vaikka tiesi sen olevan moraalisesti väärin. Esimerkiksi pitkää

²⁸³ Olavin ja Lotan ”sisaruudesta” Olavi ei kirjeissä tosin suorasti puhu. Heitot, kuten ”välillämme on niin paljon muuta” tai ”ei välitetä, mitä muut ajattelevat” voidaan tulkita osittain viittaavan tähän. Eräessä kirjeessä Olavi tosin vitsailee sillä, miten toinen sotilas oli ihmetellyt, kun Olavi oli Lotan tunteneelle sotilaille esitellyt olevansa Lotan veli vaikka heillä on eri sukunimi; Kper/SAK/101/3.12.1943.

²⁸⁴ Kper/SAK/101/9.8.1941; 4.4.1944.

²⁸⁵ Kper/SAK/101/16.7.1943; 10.3.1944; 1.8.1944. Lotta oli Lotta Svärd -järjestön komennuksella rintamalla joitakin kuukausia sodan loppuvaiheessa.

²⁸⁶ Kper SAK/101/13.6.1942.

²⁸⁷ Kper SAK/101/5.1.1943.

tunteidentunnustuskirjettä seuraavassa kirjeessä Olavi katuu kirjoittamaansa ja toivoo Lotan unohtavan, mitä hän oli kertonut.²⁸⁸ Sota-ajan epävarmuuden aiheuttamassa hetkessä elämisestä kertoo ehkä parhaiten ensimmäinen kirje, jonka Olavi kirjoitti rauhantulon jälkeen.

”Kirjoitit kerran viime kuun puolella meidän suhteestamme melko suoraan. Minäkin luulen, että ne ovat kehittyneet vasta nyt sodan aikana näin läheisiksi kuin ne nyt ovat. Sota päättyy – kirjeenvaihtomme kai samoin. [...] Kysyit myös olenko odottanut suhteeltamme enemmän. En varsinaisesti ole. Olet kuitenkin itse ohjannut tätä kehitystä melko tyyniä ja rauhallisia reittejä ja vesiä. Minä olisin miehenä tietysti halunnut mennä pidemmälle – olisin tahtonut jakaa todellisen intohimon myrskyn kanssasi, eikä se silti olisi maistunut pahalta suussa jälkeinpäin. Niin ei ole tapahtunut. Koko ”suhteemme” ei siis ole alkuaankaan mikään suhde, vaan hyvä toverillisuus, ja jäänee myös siksi. [...] Mutta kaikki on nyt jäänyt vain puolitiehen, rakkautta ei saa olla, intohimo on kielletty. On vain pelkkää ”hyvää ystävyyttä”, joka oikeiden tunteiden rinnalla on väljähtynyttä kurnuntia oikean eheänmaidon rinnalla”²⁸⁹

Kontrasti sodanaikaiseen kirjoitteluun oli suuri, kun Olavi palasi sodan epävarmuudesta siviilielämän realiteetteihin. Sodan aikana leiskuneet tunteet oli torjuttava ja haaveilu unohdettava. Hetkessä eläminen oli vaihtunut vastuulliseen asioiden pohdiskeluun aikaperspektiivin laajennuttua takaisin tulevaisuuteen.

Olavin kirjeet kuvaavat pienoiskoossa sitä, miten sota-aikana ihmisten suhde aikaan järkkyy. Kun tulevasta ei ollut varmuutta, hämärtyi yksilön käsitys elämän jatkuvuudesta ja asioiden välisistä yhteyksistä. Moraalisesti eläminen menetti merkitystään, koska teoista vastuuseen joutuminen ei enää näyttänyt yhtä selvältä epävarmassa tulevaisuudessa. Laajemmin moraalien murtuminen näkyi esimerkiksi alkoholin ja huumausaineiden käytön lisääntymisenä ja seksuaalisena vapautumisena.²⁹⁰ Sukupuolten välisissä suhteissa korostui kiivas rakkauden etsiminen. Haluttiin kokea jotain suurta ennen mahdollista kuolemaa. Sodan jälkeen tämä hetkessä eläminen näkyi esimerkiksi kohonneina avioerolukuina.²⁹¹ Tätä ilmiötä kuvaavat osaltaan Olavin kirjeet. Olavin henkiset pidikkeet murtuivat sodan epävarmuudessa ja synkkyudessa, jolloin hän takertui

²⁸⁸ Kper SAK/4.4.1944.

²⁸⁹ Kper SAK/10.9.1944.

²⁹⁰ Moraalien murtumisesta esim. Näre 2008a, ”Naiset ja miehet sodan pyörteissä”; myös, Kinnunen 2008; *Ruma sota*, toim. Näre&Kirves. 2008.

²⁹¹ Näre 2008b, 336.

haaveisiinsa paremmasta rakkaudesta. Täydellisesti Olavin moraali ei kuitenkaan katkennut. Hänen sodan aikana kirjoittamat kirjeensä kertovat ennen kaikkea kamppailusta, jossa maailman järjestyksestä pyrittiin pitämään kiinni. Olavilla se ei kuitenkaan täydellisesti onnistunut. Hän ei kyennyt rakentamaan kertomusta, joka olisi tehnyt sodan kokemukset merkityksellisiksi tulevaisuutta kohti kulkevassa ajan jatkumossa.

4.3 Kirjeenvaihto henkisenä tukena

Olavin ja Lotan kirjeenvaihto kuvaa erilaista dialogista asetelmaa kuin Erkin ja Aaron kirjeet. Erkki kirjoitti vaimolleen, joka oli hänen elämänsä läheisin ihminen ja Aaro veljelleen, jonka kanssa hän oli luultavasti asunut saman katon alla ennen sotaa. Olavi taas kirjoitti Lotalle, jonka kanssa hän ei sodan kynnyksellä ollut aktiivisesti yhteydessä. He asuivat kaukana toisistaan, eikä heillä sodan jälkeen ollut tiedossa yhteistä läheistä tulevaisuutta. Tämä näkyy kirjeenvaihdossa monella tavalla.

Olavin kirjeiden vertaaminen Erkin ja Aaron lähettämiin osoittaa minkälaisia pidäkkeitä läheisessä suhteessa olevilla oli kirjoittaa sodan pimeistä puolista. Erityisesti kontrasti Erkin kirjeisiin on suuri. Erkille ja hänen vaimolleen oli tärkeätä rakentaa kirjeiden avulla normaaliuden ja jatkuvuuden tunnetta siviilielämän avioliitolle. Tämän johdosta Erkki vaikenä suurelta osin sodan kurjuudesta, joka peittyi ikävänilmausten taakse. Olavin ja Lotan kirjeenvaihdossa samanlaista pidikettä ei ollut. Olavin ja Lotan kirjeenvaihto oli sota-aikana syventynyttä yhteydenpitoa, jonka Olavi aavisti loppuvan sodan päätyttyä. Olavin ei tarvinnut samalla tavalla kuin Erkin mieltää vastaanottajan tunteita ja suhteen jatkumista. Tämä mahdollisti avoimemman negatiivisten tunteiden ilmaisun kuin suhteissa, joiden jatkuvuutta pyrittiin kirjeiden avulla ylläpitämään. Olavin kirjeissä avoimen dialogin pidikkeiden puuttuminen näkyy siinä, miten hän kirjoitti sodan vaikuttaneen itseensä. Hän kuvaili avoimesti oman moraalinsa murtumista, mikä näkyi juopotteluna ja naisten perässä juoksemisena. Hän kirjoitti myös masentuneisuudestaan ja tunteista, joita sodan raadollisuus ja tovereiden kaatuminen hänessä herättivät. Olavin kirjeiden välittämä kokemus heijasteleekin luultavasti paremmin sodankäynnin herättämiä tunteita kuin Erkin ja Aaron kirjeet. Olavin kirjeet sisältävät enemmän tunteiden kuvaamista kuin niitä säätelevän kertomuksen rakentamista.

Olavin kirjeitä voidaan lähestyä tulkitsemalla ne todisteiksi hänen kyvyttömyydestään hallita sodan kokemusta. Tätä hänen kokemustaan voidaan verrata esimerkiksi kuolemansairaahan potilaan

tilanteeseen, jossa potilas on menettänyt otteensa elämästään ja ajasta.²⁹² Tähän viittaa osaltaan myös Olavin tulevaisuudesta piittaamaton käyttäytyminen. Osaksi syynä siihen, että hänen kirjeissään ei rakennu yhtenäistä kertomusta, on Olavin ja Lotan fyysisesti etäinen suhde. Erkin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihto kuvaa yhteistä projektia, jonka tavoitteena oli parisuhteen ylläpitäminen. Tämän takia oli tärkeää rakentaa sodassa elämisestä kertomus, joka tekisi erossaolon merkitykselliseksi. Olavilla ja Lotalla samanlaista yhteistä projektia ei ollut. Heidän yhteinen tulevaisuutensa oli hämärän peitossa, jos sellaista edes olisi ollut missään muodossa tuleva olemaan. Heidän toverillinen suhteensa ei vaatinut samanlaista ylläpitoa tai tulevaisuuden suunnittelua kuin avioparilla, jonka tarkoituksena oli jatkaa yhteistä elämää sodan jälkeen. Heidän suhteensa ei vaatinut tulevaisuuteen suuntautuvaa kertomusta eikä Olavin tarvinnut samalla tavalla ylläpitää siviili-identiteettiään kuin Erkin.

Olavin ja Lotan kirjeenvaihtoa voidaan verrata naimattomien sotilaiden ja heidän vanhempiensa väliseen kirjeenvaihtoon, jota Sonja Hagelstam on tutkinut. Vanhemman ja lapsen kommunikaatio kuvaa vertikaalia suhdetta toisin kuin avioparien horisontaali suhde. Tässä asetelmassa huolenpidosta on vastuussa pääsääntöisesti vain toinen osapuoli, eivätkä molemmat niin kuin avioparin suhteessa. Sotilaiden ja heidän vanhempiensa kirjeenvaihdossa tämä näkyi siinä, että vanhemmat ottivat jopa korostuneesti huolenpitäjän roolin tukemalla poikiaan kirjeiden ja pakettien avulla.²⁹³ Pojille tämä asetelma mahdollisti avoimemman sodan kauhujen kuvaamisen kuin miehille, jotka kirjoittivat vaimoilleen. He pystyivät tukeutumaan vanhempiinsa, jotka kokivat velvollisuudekseen tukea lapsiaan, mitä ikinä he kokivatkaan.²⁹⁴ Lottaa voidaan pitää tässä suhteessa eräänlaisena vanhemman korvikkeena Olaville. Hän näyttää olleen ihminen, jolle Olavi pystyi kirjoittamaan sodan raadollisesta puolesta. Vaikka Olavi oli kiinnostunut Lotan elämästä ja kommentoi hänen ilojaan ja surujaan, kirjeissä pääpaino on siinä, että Olavi purkaa Lotalle sodan aiheuttamaa masennustaan. Kokoelmasta ei löydy Lotan kirjeitä, mutta voidaan olettaa, että hän yritti auttaa Olavia ymmärtämään tämän kokemuksia. Hänen voidaan olettaa pyrkineen tukemaan ja piristämään sodan masentamaa Olavia. Näin ollen heidän sodanaikaista kirjeenvaihtoaan voidaan tarkastella siten, että sodassa elämisen kertomuksen rakentaminen oli itse asiassa Lotan tehtävä. Olavin kirjeet Lotalle voidaan nähdä siis merkityksien luontiin kyvyttömän Olavin yrityksenä kääntyä toisen ihmisen puoleen, minkä avulla hän pyrki saamaan merkityksiä sodan

²⁹² Crossley 2000, 149-152.

²⁹³ Hagelstam 2012, 284- 287.

²⁹⁴ Hagelstam 2012, 289-295.

kokemuksilleen. Asetelmaa voidaan verrata terapiaan, jossa potilas yrittää saada terapeutin avulla otteen elämästään.

Lotan kirjeiden puuttuessa emme voi tietää, minkälaista kertomusta hän kenties Olaville yritti rakentaa. Pelkkä Olavin kokemusten myötäeläminen on jo kuitenkin voinut olla Olaville merkityksellistä. Sosiaalisen tuen merkitys sodan kokemuksista selviytymiselle on yleisesti todettu asia. Toisiin ihmisiin tukeutumisen merkitys näkyy jo tutkimusta dominoivassa primääriryhmäteoriassa. Traumatutkimuksissa sosiaalisen tuen tärkeys traumojen ehkäisijänä on korostunut juuri sotilaita tutkittaessa.²⁹⁵ Olavia auttoi jo luultavasti pelkästään se, että hän sai jakaa ajatuksensa maailman pahuudesta ja sodan julmuudesta toisen ihmisen kanssa.

Voidaan myös kyseenalaistaa se, olisiko mikään yksinkertainen kertomus auttanut Olavin oloa sodassa. Olavin reflektiivinen sodankuvaus paljastaa, että hän oli tietoinen sodan vaikutuksista maailmaan. Hän tiedosti sodan aiheuttaman moraalisen murtumisen ja hetkessä elämisen. Hän ymmärsi sodanaikaisen elämän epävarmuuden ja sen, että sitä oli vaikea kontrolloida. Itsekriittisessä narratiivisen tutkimuksen teoksessa ”Beyond Narrative Coherence”²⁹⁶ lukuiset tutkijat kyseenalaistavat perinteisen näkemyksen siitä, että terveen ihmisen olisi aina tuotettava yhtenäisiä kertomuksia elämästään. Vilma Hänninen ja Anja Koski-Jännes esittelevät esimerkiksi henkilön, joka käsittelee potentiaalisesti traumaattisia kokemuksiaan kaikkea muuta kuin yhtenäisen kertomuksen keinoin. Tämä henkilö on selvästi tietoinen perinteisistä kertomusten konventioista, mutta kieltäytyy esittämästä elämäänsä niiden mukaan. Hän ikään kuin katselee elämäänsä etäisyyden päästä eikä suostu asettamaan sitä perinteiseen tapaan ajan jatkumoon. Hänninen ja Koski-Jännes katsovat, että vaikka tutkitun henkilön tavasta käsitellä kokemuksia puuttuu yhtenäisyys, voi tämä tapa silti tehdä kokemukset hänelle ymmärrettäviksi ja kestettäviksi.²⁹⁷

Olavia voidaan osittain verrata tähän Hännisen ja Koski-Jänneksen kuvaamaan henkilöön. Olavi oli samalla tavalla tietoinen erilaisista tulkinnoista, joita sodassa elämiselle olisi voinut antaa. Tiedostamalla perinteiset tavat nähdä sota hän pystyi kenties osittain etäännyttämään itsensä sodan kokemuksista. Tämän kaltainen tapa suhtautua maailmaan on yleistynyt viime aikoina niin modernissa kirjallisuudessa kuin myös ihmisten mielissä. Ontologinen toiminnan maisema on

²⁹⁵ Brewin et al. 2000, 754.

²⁹⁶ Hyvärinen et al. 2010.

²⁹⁷ Hänninen & Koski-Jännes 2010, 112-115.

antanut tilaa epistemologiselle tietoisuuden maisemalle.²⁹⁸ Totuuden hämärtyessä postmodernissa maailmassa ihmiset ovat alkaneet kyseenalaistaa perinteisiä tapoja suhtautua ihmisenä elämiseen. Näin ollen se, että Olavi pidättäytyi selittämästä sodan kokemuksia kertomuksen avulla, voidaan nähdä myös osittain tietoisena valintana.

²⁹⁸ Hänninen & Koski-Jännes 2010, 113; Ks. myös, Bruner 1990, 130-131, "postmodernista" kerronnasta; Crossley 2000, 19-21, modernin ihmisen reflektiivisyydestä omia ajatuksiaan kohtaan; Hänninen 2002, 38-41, kertomusten muuttumisesta monitulkintaisemmiksi. Voidaan toisaalta kysyä, onko henkisten ongelmien yleistymisen syynä juuri tietoisuuden lisääntyminen, joka on johtanut siihen, että ihmisten ontologinen järjestyksen kokeminen on alkanut murtua.

5. Sodan kokemusten hallinta

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten sotilaat pyrkivät rakentamalla elämästään sodassa kertomuksia, hallitsemaan ja tekemään ymmärrettäväksi sodan kokemuksiaan. Olen selvittänyt tätä kysymystä kolmen esimerkin avulla. Ensimmäinen sotilas rakensi sodassa elämisestä romanssin muotoisen kertomuksen. Hän suuntasi katseensa onnelliseen tulevaisuuteen ja sodan voitokkaaseen päätökseen. Sodan kärsimykset olivat uhraus, joka oli kestettävä tulevan onnen lunastamiseksi. Toinen tutkimani sotilas rakensi sodasta satiirisen kertomuksen. Hän kielsi perinteiset tavat suhtautua kuolemaan ja väkivaltaan ja pyrki näin kyseenalaistamaan etulinjan vaarat ja siellä koetun kärsimyksen. Kolmas tutkimani sotilas ei onnistunut rakentamaan yhtenäistä kertomusta kokemuksistaan. Hänen yrityksensä hallita kokemuksiaan palasivat lopulta aina kärsimykseen ja sodan tarkoituksettomuuteen.

Tutkimani sotilaat kokivat tilanteita, joissa heidän kanoniset käsityksensä maailmasta murtuivat. Kirjeissä välittyy kuva prosesseista, joissa tätä muuttunutta maailmaa pyrittiin selittämään ja hallitsemaan. Tämä tapahtui rakentamalla koetuista kokemuksista kertomuksia, jotka tekivät kokemukset ymmärrettäviksi ja merkityksellisiksi. Kaksi ensimmäistä esimerkkisotilastani näyttävät onnistuneen tässä prosessissa. He onnistuivat luomaan kertomuksen, joka auttoi heitä kestämään sodan rasitukset. Kolmas sotilaani on esimerkki yksilöstä, joka ei tässä prosessissa onnistunut.

Ensimmäisen tutkimani sotilaan kertomus – romanssi – kuvaa kenties universaaleinta kertomuksen mallia, jonka avulla ihmiset selittävät elämäänsä muutostilanteissa. Romanssissa kertomus heijastelee ajatusta siitä, että edessä on onnellinen tulevaisuus. Romanssissa sodan aiheuttamat kärsimykset yhdistyvät ajan jatkumoon. Sota nähdään tapahtumana, jota edeltää menneisyys ja jota seuraa tulevaisuus. Sota tulee siis osaksi yhtenäistä inhimillisen ajan kokemusta. Romanssi auttaa kestämään sodan kärsimyksiä, koska tulevaisuuden onni antaa merkityksen sodan koettelemuksille.

Toisen esimerkkisotilaani kertomus – satiiri – kuvastaa täysin vastakkaista tapaa hallita sodan kokemusta. Siinä, missä romanssin luonut sotilas pyrki liittämään sodan kokemukset osaksi suurta jatkumoa, satiirin rakentanut sotilas pyrki kyseenalaistamaan koko ajan jatkuvuuden ja sodan merkityksellisyyden. Sodassa eläminen typistyi käsillä olevaan hetkeen ja mahdollisista tulevista vaikeuksista vaiettiin. Satiirin rakentaminen voidaan nähdä eräänlaisena itsepetoksena, koska se kyseenalaistaa ihmisen luonnollisen tavan kokea tapahtumat osana ajan jatkumoa. Itsepetosta kuvaa myös se, miten sotilas kirjoitti leikillisesti vaaroista ja kärsimyksistä. Tämän kerrontatavan takana

oli halu kieltää ajatukset mahdollisesta omasta kuolemasta tai suru, jota ympärillä oleva kärsimys olisi siviilielämässä tuottanut. Pitäytymällä lyhyen ajan aikaperspektiivissä sotilaat pyrkivät kieltämään sodan vaarat ja näkemään elämänsä ylipositiivisessa valossa. Tämänkaltainen käyttäytyminen on tutkimusten mukaan universaali reaktio tilanteissa, joita ihminen ei koe pystyvänsä kontrolloimaan.

Kertomusten rakentamisessa oli pohjimmiltaan kyse merkitysten luomisesta asioiden välille. Sota-ajan kokemukset liitettiin tarinoita kertomalla laajempaan kokemisen kertomukseen. Filosofisessa mielessä tämä voidaan nähdä maailman, elämän, minuuden tai identiteetin rakentamisena – millä tahansa termillä todellisuuden inhimillistä kokemista halutaankaan kuvata. Leonard Smith havainnollistaa tätä prosessia eräänlaisena kehänä: kokemus loi kertojan, joka puolestaan rakensi kokemuksen ja sen kirjoittajan kokemuksen välittäjäksi.²⁹⁹ Sotilaiden kokemukset ja todellisuus ilmenevät näin kielessä. Tämä tutkimus ei rajoitu kuitenkaan pelkästään tähän kielessä tapahtuvaan todellisuuden rakentamiseen, vaan tarkoituksenani on ollut ymmärtää, miten kielenkäytöllä pyrittiin vaikuttamaan ihmisen mieleen. Miten sillä pyrittiin vaikuttamaan ihmisen luontaiseen tarpeeseen luoda yhtenäinen kuva maailmasta.

Olavi kirjoittaa eräässä kirjeessään: ”En tiedä, miksi senvuoksi olen ripittäytynyt Sinulle – siksikö, ettei sanomalehtimies voi sille luonteenpiirteelleen mitään, ettei hän voi ymmärtää tilannetta, ellei ole koettanut sitä sanoin maalata eteensä?”³⁰⁰ Näin tuskin oli pelkästään Olavin kohdalla. Ymmärtääkseen – hallitakseen – kokemustaan sotilaat pyrkivät sanallistamaan sitä. He kertoivat tarinoita ja rakensivat kertomuksia, jotka tekivät sodan kokemukset ymmärrettäviksi ja helpommin kestettäviksi. Tästä kertovat kirjeet, joita olen tutkinut.

Sota-ajan kirjeiden kirjoittamisella oli monia funktioita. Niiden avulla pidettiin ennen kaikkea yhteyttä kaukana olleisiin läheisiin. Kirjeissä esitetyt sodan kuvaukset ja merkitykset eivät ole kuitenkaan pelkästään kirjeiden täytettä vailla niiden ulkopuolista merkitystä. Kirjeet eivät vain heijastele ajattelutapoja, vaan niillä pyrittiin vaikuttamaan niin omaan kuin kirjeen vastaanottajan ajatteluun. Sotilaat pyrkivät toiminnalla – kirjoittamalla – vaikuttamaan omaan mieleensä, siihen, minkälaisia tunteita rintaman elämä heissä herätti. He pyrkivät kirjoittamalla jäsentämään maailmaansa yhtenäiseen muotoon – muotoon, joka tyydyttäisi heidän inhimillisen tarpeensa ymmärtää maailma kokonaisuutena, jossa asiat ja tapahtumat ovat ymmärrettävissä suhteissa

²⁹⁹ Smith 2007, 105.

³⁰⁰ Kper SAK/101/25.8.1939.

toisiinsa. Näin he pyrkivät säilyttämään mielenterveytensä sodan äärimmäisten kokemusten keskellä. Tämän toiminnan ei tarvinnut olla tiedostettua. Se heijasteli vain ihmisen luontaista tarvetta luoda merkityksiä kokemalleen. Sotilaat pyrkivät kielenkäytön – kirjoittamisen – avulla toteuttamaan Jerome Brunerin klassista ajatusta, jonka mukaan ihmisistä tulee lopulta osa autobiografisia kertomuksia, joita he kertovat elämästään.³⁰¹

Kirjeissä tapahtuva kertomusten rakentaminen yhdistyy luontevasti muuhun sotilaiden tunnettuun käyttäytymiseen. Ensimmäisessä maailmansodassa taistelleita sotilaita tutkinut Eric J. Leed toteaa, että sota ajoi sotilaat kohti myyttejä, fantasioita ja legendoja. Näiden avulla yksilöt pyrkivät kuromaan umpeen sodan yllättävien realiteetteja ja alkuperäisten odotusten luomaa kuilua.³⁰² Sama myytteihin turvautuminen näkyy suuressa toisen maailmansodan amerikkalaisia sotilaita käsittelevässä ”The American Soldier” -tutkimuksessa. Tutkimuksen mukaan sotilaiden uskonnollisuus ja taikauskoisuus lisääntyivät sodan aikana. Tämä näkyi niin puheissa kuin käyttäytymisessä. Sotilaat alkoivat kantaa mukanaan Raamattua, jäniksen kypälää tai muita tavaroita, joiden he uskoivat tuovan onnea ja suojelevan heitä. Sotilaat myös rukoilivat tai saattoivat esimerkiksi hokea: ”et kuole ennen kuin aikasi on tullut”. Tutkimuksen mukaan sotilaat pyrkivät antamaan vaikutelman, jonka mukaan he uskoivat siihen, mitä sanoivat. Näin käyttäytyivät jopa miehet, jotka eivät todellisuudessa uskoneet yliluonnollisiin asioihin.³⁰³ Tämä myytteihin suuntautuva käyttäytyminen kertoo pohjimmiltaan samasta asiasta kuin kertomusten rakentaminen kirjeissä. Se kertoo siitä, miten yksilöt pyrkivät aktiivisella toiminnalla vaikuttamaan mieleensä, siitä miten yksilöt yrittivät ylläpitää henkistä jaksamistaan sodan uhkaavissa olosuhteissa.

Kirjeiden antamaan kuvaan sotilaiden käyttäytymisestä pitää suhtautua varauksellisesti. Siitä huolimatta kirjeistä heijastuvan käyttäytymisen voidaan nähdä kuvaavaan sitä, mikä vaikutus yhtenäisen kertomuksen rakentamisen epäonnistumisella voi olla yksilöön. Olavin kirjeistä heijastuva käyttäytyminen viittaa siihen, että hänen moraalisensa murtui sodan kokemusten paineessa. Maailman järjestyksen ja tulevaisuuden hämärtyessä Olavi alkoi elää monessa mielessä kuin viimeistä päivää. Hän pysyi koko sodan ajan rintamalla, joten hän ei liene saanut ainakaan vakavia akuutteja henkisiä oireita sodan kokemuksista. Hänen kyvyttömyytensä luoda merkityksiä, jotka olisivat tehneet koetut kärsimykset ymmärrettäväksi, heijastelee kuitenkin osaltaan varmasti myös vaikeampia sodan aiheuttamia henkisiä ongelmia ja sodan jälkeisiä traumoja. Kaikki kolme

³⁰¹ Bruner 2004, 694.

³⁰² Leed 2009, 115-116.

³⁰³ Stouffer et al. 1965, 186-191.

tutkimaani sotilasta välittävät laajemminkin kuvaa sota-ajasta ja sen kokeneista ihmisistä. Heidän kirjeensä kuvaavat epäjärjestystä ja epävarmuutta, jota sota aiheutti yksilöissä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa ja sitä, miten tähän epävarmuuteen yritettiin luoda järjestystä rakentamalla koetuille vaikeuksille merkityksiä.

Jerome Bruner on todennut, että minuuden rakentaminen on samalla kulttuurin rakentamista. Ihminen rakentaa itsensä ja maailmansa yhdessä toisten ihmisten kanssa. Luodun maailman – kertomuksen – hyvyys riippuu siitä, miten ihminen pystyy elämään sen kanssa muiden ihmisten keskuudessa ja tilanteissa, joita hän kohtaa.³⁰⁴ Kirjeiden kirjoittaminen kuvaa tätä sosiaalista maailmojen rakentamista. Vaikka kertomuksilla pyrittiin vaikuttamaan omaan mieleen, ei niitä rakennettu yksin vaan yhdessä. Sota-ajan kirjeiden sisältöä ja sitä, miksi niistä perinteisesti on katsottu puuttuvan sodankäynnin kuvaus, voidaan ymmärtää paremmin vertailemalla tutkimiani sotilaita.

Brunerin ajatus voidaan rinnastaa kirjeiden kirjoittamisen kontekstissa osittain siihen, mitä Sonja Hagelstam kuvaa kirjeiden dialogisuudella: laatiessaan kirjettä kirjoittaja ottaa huomioon sen vastaanottajan reaktiot. Tämä näkyy parhaiten ensimmäisen tutkimani sotilaan, Erkin, kirjeissä. Erkin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihto kuvaa perinteisintä ja tutkituinta sota-ajan kirjeiden asetelmaa. Kirjeet on kirjoitettu sota- ja kotirintaman välillä, läheiseltä perheenjäseneltä toiselle. Sonja Hagelstamin tutkimukset ovat käsitelleet suurimmaksi osaksi pariskuntien välistä kirjeenvaihtoa ja valtaosa sota-ajan kirjeistä kootuista populaarikokoelmista kuvaa tätä asetelmaa. Ei siis ole ihme, että juuri Erkin kirjeet vastaavat perinteisintä kuvaa sota-ajan kirjeistä. Niiden painopiste on kotirintaman arjessa eikä varsinainen sodankäynti tule niissä usein esille. Kirjeiden tärkeimpänä tehtävänä näyttäytyy parisuhteen ylläpitäminen. Tämän johdosta sota merkityksellistyy kirjeissä osaksi ajan jatkumoa, jossa Erkki ja hänen vaimonsa tähtäävät onnelliseen sodan jälkeiseen tulevaisuuteen.

Erkin ja hänen vaimonsa kirjeenvaihdon rajat tulevat esille, kun heidän kirjeitään verrataan toisen tutkimani sotilaan, Aaron, kirjeisiin. Aaro kirjoitti veljelleen ja tämä veljellinen suhde ei vaatinut yhtä voimakasta ylläpitämistä kuin avioparin suhde. Heillä ei ollut samanlaista tarvetta rakentaa suunnitelmia sodan jälkeistä yhteistä tulevaisuutta varten. Pohjimmiltaan Erkin ja Aaron kirjeiden eron voidaan nähdä johtuvan siitä, että Aaron kirjeet olivat rintaman välistä kirjeenvaihtoa,

³⁰⁴ Bruner 1991a, 77.

sotilaiden välistä puhetta. Ne kuvaavat dialogia, jossa kumpikin osapuoli tunsi etulinjan realiteetit. Toisin oli Erkin ja hänen vaimonsa välisessä kirjeenvaihdossa. Erkin vaimo ei ollut kokenut etulinjan väkivaltaa lähietäisyydeltä.

Erkin ja Aaron kirjeitä vertaamalla ei voi välttyä ajatukselta, jonka mukaan juuri sotarintaman ja kotirintaman välinen kokemusten kuilu oli syynä siihen, että sota-ajan kirjeistä puuttuvat sodankäynnin kuvaukset. Tutkimus on osoittanut, että rintamalla eläneet sotilaat käänsivät karmivat kokemuksensa usein Aaron kuvaamalla tavalla humoristiseksi satiiriksi. Etulinjan todellisuus ajoi kohti absurdeja myyttejä sekä perinteisten kuolemaa ja tappamista koskevien ajattelutapojen kyseenalaistamista. Aaron veljelleen kirjoittamat kirjeet osoittavat, miten luonnollista tämä satiirinen väkivallasta puhuminen oli sotilaiden kesken, vaikka kirjeen vastaanottaja oli läheinen ihminen, jota ei varmasti turhaan haluttu huolestuttaa sodan vaaroista puhumalla. Aaron kirjeissä ovat pääosassa etulinjan väkivaltaiset realiteetit. Kirjeet poikkeavat siitä, mitä sota-ajan kirjeiden tutkimus on perinteisesti kirjeiden korostanut olevan. Aaron kirjeet osoittavat osaltaan, että sensuurin vaikutusta kirjeiden sisältöön ei tulisi ylikorostaa. Sotilas pystyi halutessaan kirjoittamaan taisteluista ja väkivallasta. Väkivallan puuttuminen sota-ajan kirjeistä näyttääkin johtuvan ennen kaikkea siitä, että väkivallalle rintamalla muodostuneet merkitykset poikkesivat niin paljon kotirintamalla vallitsevista tavoista ymmärtää väkivaltaa. Pitkälle vietyä pohdintana tämän voidaan nähdä heijastelevan myös tulevaa sodan jälkeistä vaikenemisen kulttuuria ja traumoja. Perheensä luo palanneella miehellä ei ollut välttämättä mahdollisuutta käsitellä kokemuksiaan omaistensa kanssa, koska he eivät voineet ymmärtää rintaman todellisuutta ja siellä väkivallalle syntyneitä merkityksiä. Sodasta saattoi olla mahdollista puhua vain pullon ja vanhojen aseveljien kesken illan hämärinä tunteina.

Myös Olavin kirjeissä tulee esiin, että sensuurin merkitystä kirjeiden välittämään sodan kuvaan ei tule ylikorostaa. Ne todistavat, että sotilas pystyi ilmaisemaan kirjeissä myös pessimistisiä epätoivon tunteita. Olavi ei peitellyt pahaa oloaan eikä sitä, ettei löytänyt merkitystä sodan aiheuttamille uhrauksille. Hänen kirjeensä ilmaisevat kaikkea muuta kuin sitä optimistista henkeä, jota sotilaita kehoitettiin kirjeissä välittämään. Miksi Olavi kirjoitti negatiivisista tunteista, mutta Erkki ja Aaro niistä suurelta osin vaikenivat? Suurimpana syynä tähän on nähtävä Olavin ja Lotan välinen suhde. Vaikka he henkisesti vaikuttivat läheisiltä, heillä ei ollut yhteistä siviilielämää, jonka he olisivat jakaneet. Sonja Hagelstam on todennut, että avioparien välisessä sota-ajan kirjeenvaihdossa vaiettiin suurelta osin vaikeista asioista. Tällä pyrittiin normalisoimaan sodan epänormaaleja olosuhteita. Kirjeissä pyrittiin jatkamaan yhteistä rauhanajan elämää. Olavilla ja

Lotalla tällaista yhteistä elämää ei ollut. Olavi pystyi ilmaisemaan Lotalle myös negatiivisia tunteitaan, koska se ei vaarantanut heidän suhteensa jatkuvuutta samalla tavalla kuin suhteissa, joiden tuli jatkua sodan jälkeen. Yhteiselämän ylläpitämisen merkitys näkyy esimerkiksi Erkin kirjeissä. Hänen kirjeissään negatiivisia tunteita edustaa vain perheen ikävöinti, jolla hän osaltaan lujitti suhdetta vaimoonsa. Sodan väkivallan aiheuttamista tunteista hän vaiken. Esimerkiksi tuttujen miesten kuolemat hän ohitti vain lyhyillä toteamisilla. Olavin ja Erkin kirjeitä vertaamalla voidaan tulla tulokseen, jonka mukaan sota-ajan kirjeiden arkisuus johtui osaltaan siitä, että sodan väkivallan aiheuttamat negatiiviset tunteet uhkasivat siviilielämän identiteettejä ja suhteiden jatkuvuutta.

Kolmen tutkimani sotilaan kirjeiden vertailu avaa laajemminkin kuvaa siitä, miten sodasta puhuttiin ja miten erilaiset ihmiset sen kokivat. Vertailu osoittaa ensinnäkin sen, että sotilaiden ja siviiliväestön välillä vallitsi eräänlainen kokemusten kuilu. Etulinjan olosuhteista tietämättömien siviilien oli vaikea ymmärtää merkityksiä, joita väkivallalle rintamalla annettiin. Sotilaat laskivat leikkiä ja tekivät pilkkaa väkivallasta. Näitä merkityksiä heidän oli vaikea jakaa siviilien kanssa. Sodan julmuuksista ei pystytty kirjoittamaan siviileille samalla tavalla luontevasti ja avoimesti kuin siitä puhuttiin sotilaiden kesken. Ylläpitoa vaativiin läheisiin suhteisiin pyrittiin rakentamaan jatkuvuutta, jolloin sodan aiheuttamista vaikeuksista helposti vaiettiin. Jerome Bruner totesi, että rakennamme kertomuksemme siten, että pystymme elämään niiden kanssa muiden ihmisten keskuudessa ja tilanteissa, joita kohtaamme. Sotilaiden vertailu keskenään kertoo, että kirjeissä luotuja kertomuksia hallitsi ennen kaikkea pyrkimys luoda vastaanottajalle ymmärrettävä kuva sodasta. Tämä selittää suurimmalta osin kirjeiden sisältöä ja sävyjä – ei sensuurin pelko. Se, miksi sota-ajan kirjeitä on pidetty arkisina ja se, että niistä on katsottu puuttuvan väkivalta, voidaan nähdä siten johtuvan siitä, että valtaosa kirjeistä on juuri sotarintaman ja kotirintaman välisiä läheisten ihmisten toisilleen lähettämiä kirjeitä.

Vertailu tuottaa kuitenkin myös lisää kysymyksiä. Jos sotilaat kirjoittivat kotirintamalle sodasta erilailla kuin miten he siitä aseveljilleen puhuivat, eivätkö sotilaat silloin rakentaneet useita ristiriitaisia kertomuksia sodassa elämisestä? Mitä kertomusta he todella pyrkivät alkamaan itse elämään? Tähän ei tietenkään ole yleispätevää vastausta. Monet sotilaat ovat varmasti puhuneet sotilaiden kesken satiirisesti sodasta, mutta kotirintamalle ovat kirjoittaneet siitä vakavan romanttisesti. Se kumpaa kertomusta sotilas on itseymmärryksessään pyrkinyt elämään, on voinut hyvinkin vaihdella. Voimme olettaa, että Erkki ja Aaro olisivat ehkä toisenlaisissa sosiaalisissa tilanteissa rakentaneet erilaisia kertomuksia. Erkki tuskin viljeli pelkästään patrioottista paatosta

sotilaiden keskuudessa ja Aaro tuskin yhtä avoimesti vitsaili sodan kauhuista kirjoittaessaan vanhemmilleen. Voimme kuitenkin olettaa, että Erkin kirjeissä rakentama romanssi on voinut olla hänelle juuri se kertomus, jota hän halusi elää. Hänen elämänsä oli perheellisenä miehenä kiinnittynyt vahvasti siviilielämään. Vaikka Erkki oli fyysisesti rintamalla, eli hän ehkä henkisesti silti kotona perheensä luona. Tämän lisäksi hän kuului Suojeluskuntaan ja Akateemiseen Karjala-Seuraan, jotka välittivät romanttista ristiretkisanomaa käynnissä olleesta sodasta. Aaro taas oli nuorempi naimaton mies eikä hänellä ollut yhtä selkeää kiintopistettä siviilielämässä. Hänelle satiiri oli luultavasti kertomus, joka parhaiten selitti sodan kokemuksia.

Yleisesti ottaen voidaan ehkä todeta, että suurin osa kotirintamalle lähetetyistä kirjeistä ei sisällä sitä kertomusta, jonka sotilaat kokivat omakseen. Kotirintamalle postitettavan kirjeen kirjoittamisen asetelma suosi romanssin muotoa. Kärsimystä täynnä olevaa etulinjan todellisuutta oli kuitenkin vaikea nähdä ritarillisena hyvän ja pahan välisenä taisteluna. Tutkimuksesta päätellen etulinjan väkivalta ajoi sodan kokemusta pikemminkin kohti absurdeja satiireja. Sotilaille ymmärrettävin kertomus rakennettiin rintamalla taistelleiden sotilaiden keskuudessa. Kotirintaman läheisille välitetyt kertomukset eivät luultavasti palvelleet useinkaan sotilaiden omaa ymmärrystä. Sen sijaan niillä oli varmasti suuri vaikutus kotirintamalle. Merkityksiä murskaavaa väkivaltaa kokemattomille ihmisille romanssin muotoiseen kertomukseen samaistuminen antoi lupauksen paremmasta tulevaisuudesta – tulevaisuudesta, jonne etulinjan sotilas ei kuitenkaan mielellään kurottanut siellä mahdollisesti odottavien vaarojen ja kärsimysten takia. Kotirintamalle lähetettyjen kirjeiden merkitykseksi jäi sotilaille näin lähinnä läheisten suhteiden ylläpito.

Yllä kuvattu asetelma saattaa näyttää mustavalkoiselta ja on selvää, ettei sitä saa liikaa yleistää. Kaikki sotilaat tuskin puhuivat rintamalla satiirisesti sodasta. Mukaan mahtui myös varmasti patrioottista romantiikkaa ja vakavaa suhtautumista väkivaltaa kohtaan. Monet sotilaat lienevät omaksuneen tulevaisuuteen suuntautuvan romanssia kuvaavan asenteen sodan kauhujen keskellä. Monet rakensivat kotirintamalle lähetetyissä kirjeissä kertomusta, johon halusivat uskoa. Nämä sotilaat ovat kuitenkin kirjeenvaihtoa laajasti tarkasteltaessa olleet luultavasti vähemmistössä. Etulinjan todellisuudesta vallitsi kotirintamalla ja sotarintamalla kaksi totuutta. Sotilaiden kokemaa todellisuutta oli vaikea jakaa kotirintaman kanssa sodan aikana eikä se liene ollut helppoa myöskään sodan jälkeen. Silti kotirintamalle lähetettyjen kirjeiden merkitystä sotilaiden henkiselle hyvinvoinnille ei voi vähätellä. Yhteyden ylläpito läheisiin toi elämälle jatkuvuutta ja loi osaltaan yhtenäisyyttä sotilaiden kokemuksiin.

Tutkimuksessani käsiteltyjen sotilaiden kokemuksia ei tule nähdä keskivertosotilaiden kokemuksina. Ne ovat esimerkkejä, joiden avulla olen pyrkinyt tuomaan esille prosesseja, joiden avulla sotilaat ovat yrittäneet hallita kokemuksiaan. Itse kokemukset – kertomukset – ovat huomattavasti moninaisempia kuin mitä tässä tutkimuksessa olen käsitellyt. Kirjoittaessaan kirjeitä sotilaat tuskin ajattelivat rakentavansa romansseja tai satiireja. Ne ovat vain historian tutkijan keinoja jäsentää ja havainnollistaa erilaisia kirjeistä ilmeneviä tapoja nähdä maailmaa. Tutkimiani kirjeitä ei pidä nähdä myöskään erityisen tavallisina sota-ajan kirjeinä, koska ne ovat keskivertokirjeitä pidempiä ja hyvin kirjoitettuja. Aaron ja Olavin kirjeet kuvaavat kirjeenvaihtoasetelmia, jotka ovat olleet harvinaisia sota-ajan kirjeenvaihdossa. Vaikka niissä välittyneitä kokemuksia ei voida pitää yleistettävänä esimerkkeinä sota-ajan kirjeistä, ovat juuri ne tärkeimmässä asemassa halutessamme ymmärtää ”tavallisia” sota-ajan kirjeitä, kuten Erkin kirjeitä.

Vaikka tutkimukseni perusteella ei voi tehdä erityisen pitkälle vietyjä yleistyksiä, katson, että se vahvistaa eräitä vallalla olevia näkökulmia, jotka liittyvät kysymyksiin, mihin sotilaat tukeutuivat sodan vaikeuksissa ja mikä sai heidät kestämaan sodan raskuudet. Aikaisemmat tulkinnat ovat korostaneet, että sotilaille on ollut tärkeää omien pienryhmien tuki. Tämän tutkimuksen voidaan katsoa tukevan tätä käsitystä. Olen lähtökohtaisesti tarkastellut sotilaiden henkistä kestämistä, kokemusten hallintaa, yksilöllisenä maailman rakentamisena, prosessina, jossa sotilaat pyrkivät luomaan yhtenäisyyttä kohtaamaansa kaoottiseen todellisuuteen. Tutkimuksen aikana on kuitenkin tullut selväksi, että sotilaat rakensivat kertomuksiaan aina yhdessä toisten ihmisten kanssa. Sotilaille nämä toiset ihmiset olivat luultavasti useimmiten ennen kaikkea asetovereita, jotka kokivat saman rintaman todellisuuden. Monien oli usein todennäköisesti vaikeaa samaistua romanttiseen kertomukseen sodasta, jota sotapropaganda välitti ja jota sensuuri pyrki edistämään. Koettu todellisuus oli väkivallan keskellä pienryhmässä rakennettu ja jaettu. Kaiken perustana oli kuitenkin ihmisen kyvykyys mukautua muuttuvan maailman mukana. Kyvykyys rakentaa vaikeistakin kokemuksista kertomus, joka teki ne ymmärrettäviksi.

Lopuksi on syytä kysyä, miten sota-ajan kirjeitä tulisi lähestyä historiantutkimuksessa. Minkälaisia lähteitä ne ovat? Mitä ne voivat kertoa? Se on ainakin tullut selväksi, että kirjeet ovat huonoja lähteitä, jos tavoitteena on tutkia rankelaisessa mielessä empiiristä todellisuutta. Kirjeet kuvaavat todellisia tapahtumia, mutta kielellisessä rekonstruktiossa ne ovat saaneet moraalisen ulottuvuuden. Sota on kirjeissä merkityksellistetty osaksi ajan jatkumoa ja muuta maailmaa. Kirjeistä välittyvä todellisuus on vahvasti subjektiivinen – mutta myös jaettu. Niistä välittyy diskursiivinen sosiaalinen todellisuus, joka rakentui kielessä. Kirjeiden kielen takaa paljastuu kuitenkin aina myös ihminen,

joka pyrki hallitsemaan kokemuksiaan ja joka taisteli säilyttääkseen yhtenäisyyden maailmassa. Tämä aspekti korostui sota-ajan epävarmuuden ja epäjärjestyksen aikana kirjoitetuissa kirjeissä. Kanonisen maailman särkyminen pakotti sotilaat etsimään uusia merkityksiä muuttuneen kokemusmaailman hallitsemiseksi. Jos haluaa ymmärtää sota-ajan kirjeitä, on otettava huomioon tämä ihmisen tarve pitää yllä järjestystä. Kirjeet eivät pelkästään kuvaa sotaa vaan ne ovat myös todisteita siitä, miten sotaa pyrittiin hallitsemaan. Miten paikoin järkyttäviäkin kokemuksia pyrittiin muuttamaan muotoon, joka tekisi ne sen hetkisessä kokemusmaailmassa ymmärrettäviksi ja kestettäviksi. Nämä merkitykset auttoivat sotilaita jaksamaan läpi veren, kyynelten ja tuskan, vaikka ne voivat tämän päivän ihmisen silmiin näyttää erikoisilta.

Leondard Smith totesi, että ranskalaisten ensimmäisen maailmansodan kokemus muuttui tragediaksi vasta vuosikymmen aseiden vaikenemisen jälkeen. Suomen toisen maailmansodan kokemus on muuttumassa tragediaksi vasta nyt, vaikka taisteluista on kulunut jo yhden ihmisen elämän pituinen aika. Vaikka patrioottinen tulkinta sodasta on yhä vallassa, riisuvat sodan pimeää puolta käsittelevät tutkimukset siltä sen ritarillista viittaa hitaasti mutta varmasti. Sodan julmuuden ja kärsimyksen kuvaukset ohjaavat meitä kohti kokemusta, jossa sota nähdään yhteisenä kärsimysnäytelmänä, tragediana.

Tämä on toivottava kehityssuunta. Paras tapa turvata se, etteivät toisen maailmansodan tapahtumat toistu, on muistaa sodan tuottama kärsimys. Ne, jotka eivät tunne historiaa, ovat tuomittuja toistamaan sitä. Veren ja kärsimyksen keskellä piehtaroinnissa piilee kuitenkin vaara kadottaa sodassa eläneen ihmisen kokemus ja hänen sodanaikainen itseymmärryksensä. Jakaessamme moraalaisia tuomioita sodan todellisuudesta saatamme unohtaa, että sota oli sen kokeneelle ihmiselle elämää. Se ei ollut heillekään kenties muistelemisen arvoista aikaa sodan jälkeen, mutta sodan aikana se oli elämää tässä ja nyt. Karmaisevista kokemuksista huolimatta elämän oli jatkuttava. Usko onnelliseen tulevaisuuteen ja halu selviytyä hylkivät onnettomia tragedian kuvauksia. Sodassa eläneet ihmiset pyrkivät hallitsemaan kokemuksiaan, rakentamaan kertomuksia, jotka tekivät koetut kokemukset kestettäviksi. Jotkut tässä onnistuivat, toiset eivät. Osa vajosi merkityksettömään synkkyyteen ja piinallisiin traumaaihin. Pyrkimys hallita sodan aikaista kokemusmaailmaa on tuskin missään muussa lähdeaineistossa selvemmin esillä kuin sota-ajan kirjeissä. Tämän tiesi jo tuntemattomaksi jäänyt veteraani, joka totesi sota-ajan kirjeiden olevan ”ihmisen sopeutumiskyvyn dokumentteja”.

Lähteet ja Kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansanperinteen arkisto (Kper), Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto
Sota-ajan kirjeet (SAK)
Kokoelmat 101, 126, 141, 190 (lähetekirje)

Kirjallisuus

- Aalto, Heidi, ”Sota-aikaan riiattiin kenttäpostin välityksellä” — *etnologinen tutkielma sota-ajan kirjeissä kerrotuista kokemuksista*. Etnologian pro gradu –tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2008.
- Aristoteles. *Runousoppi*. Otava, Helsinki 1982.
- Autio, Lasse, *Kenttäpostin kertomaa*. Vaasa 2002.
- Birmingham, Carrie, ’Romance and irony, personal and academic. How mothers of children with autism defend goodness and express hope.’ *Narrative Inquiry* 20 2/2010, s. 225-245.
- Bourke, Joanna, *An Intimate History of Killing. Face to Face Killing in 20th Century Warfare*. Basic Books, 1999.
- Bragin, Martha, “Can Anyone Here Know Who I Am? Co-constructing Meaningful Narratives With Combat Veterans”. *Clinical social work journal* 38, 2010, s. 316—326.
- Brewin, Chris R. & Andrews, Bernice & Valentine, John D. ‘Meta-analysis of Risk Factors for Posttraumatic Stress Disorder in Trauma-Exposed Adults.’ *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 68 5/2000, s. 748-766.
- Bruner, Jerome, *Actual Minds, Possible Worlds*. Harvard University Press, Cambridge 1986.
- Bruner, Jerome, *Acts of Meaning*. Harvard University Press, Cambridge 1990.
- Bruner, Jerome, ‘Self-Making and World-Making.’ *Journal of Aesthetic Education* 25 1/1991a, s. 66-78.
- Bruner, Jerome, ‘The Narrative Construction of Reality.’ *Critical Inquiry* 18 1/1991b, s. 1-21.
- Bruner, Jerome, ‘The Autobiographical Process.’ *Current Sociology* 43 1995, s.161-177.
- Bruner, Jerome, *Making Stories. Law, Literature, Life*. Farrar, Straus and Giroux, New York 2002.

- Bruner, Jerome, 'Life as Narrative.' *Social Research* 71 3/2004, s. 691-710 (Alunperin julkaistu *Social Research* 54 1/1987).
- Burleigh, Michael, *Kolmas valtakunta. Uusi historia*. Suomentanut Seppo Hyrkäs. WSOY, Helsinki 2004.
- Carr, David, 'Life and the Narrator's Art'. Teoksessa *Hermeneutics & Deconstruction*, sarjassa Selected studies in phenomenology and existential philosophy 10, toim. Silverman, Hugh J. & Ihde, Don. State University of New York Press, Albany 1985.
- Crossley, Michelle L. *Introducing narrative psychology. Self, trauma and the construction of meaning*. Open University Press, Buckingham 2000.
- Davies, Michelle L. 'Shattered assumptions: Time and the experience of long-term HIV positivity.' *Social Science & Medicine* 44 5/1997, s.561-571.
- Eskola, Katariina (toim.), *Sodassa. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion kirjeet 1939—1940*. WSOY, Helsinki 2001.
- Eskola, Katariina (toim.), *Itään. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1941—1942*. WSOY, Helsinki 2002.
- Eskola, Katariina (toim.), *Autius lehtipuissa. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1942—1945*. WSOY, Helsinki 2003.
- Favorin, Martti & Heinonen, Jouko (toim.), *Kotirintama 1941—1944*. Kustannusyhtiö Tammi, Helsinki 1972.
- Frank, Arthur W. *The Wounded Storyteller. Body, Illness, and Ethics*. The University of Chicago Press, Chicago 1997 (paperback edition).
- Grossman, Dave, *On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. Back Bay Books, Boston 1996.
- Haanpää, Pentti, *Kirjeitä kahdesta sodasta. Pentti Haanpään kirjeet vaimolleen Aili Haanpäälle talvisodassa ja jatkosodassa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1977.
- Haavisto, Helena, *Missä olit Taivaan Isä? Isän kirjeitä Taipaleenjoelta*. Tammi, Helsinki 1999.
- Hagelstam, Sonja, 'Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa.' Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki 2006a.
- Hagelstam, Sonja, 'Velvollisuus ja vastahakoisuus. Ambivalentti sotilasidentiteetti jatkosodanaikaisissa kirjeissä'. Teoksessa *Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*, toim. Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna. SKS, Helsinki 2006b.

- Hagelstam, Sonja, 'Trygghet och stabilitet i krigets tid. Relationen mellan sönerna vid fronten och föräldrarna hemma.' *Budkavlen* 88 2009, s. 69-84.
- Hagelstam, Sonja, 'I Stridens hetta. Krigets fador i brev från fronten.' *Budkavlen* 90 2011a, s. 26-42.
- Hagelstam, Sonja, 'Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa.' Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toim. Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi. SKS, 2011b.
- Hagelstam, Sonja, 'Families, Separation and Emotional Coping in War: Bridging Letters between Home and Front, 1941-44.' Teoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. BRILL, Leiden 2012.
- Hakkarainen, Tuula, *Koti- ja sotarintaman välistä kirjeenvaihtoa vuosina 1939-1949*. Mediapinta, 2011.
- Hietanen, Seppo & Ponteva, Matti & Henriksson, Markus & Achté, 'Sotakokemusten jälkeiset traumaperäiset stressihäiriöt ja niiden aiheuttaman haitan korvaaminen Suomessa.' *Sotilaslääketieteellinen aikakauslehti* 2/1995, 37-45.
- Huuhtanen, Taina, *Talvisodan kirjeet*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1984a.
- Huuhtanen, Taina, 'Sota-ajan kirjeet ja historiantutkimus.' Teoksessa *Sota-ajan kirjeet*, toim. Suojanen M.K. Tampereen yliopiston kansanperinteenlaitos, 1984b.
- Huuhtanen, Taina, *Jatkosodan kirjeet*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1986.
- Hytönen, Kirsi-Maria, "Me kaikki voimme täällä hyvin". *Perhettä ja sukupuolirooleja koskevia diskursseja nuoren avioparin jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Suomen historian pro gradu – tutkielma, Turun yliopisto 2007.
- Hyvärinen, Matti, *Kerronnallinen tutkimus*. 2006
[\[http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf\]](http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf) Luettu 19.4.2012.
- Hyvärinen, Matti, ' "Life as Narrative* Revisited.' *Partial Answers* 6 2/2008, s. 261-277.
- Hyvärinen, Matti & Hydén, Lars- Crister & Saarenheimo, Marja & Tamboukou, Maria (toim.), *Beyond Narrative Coherence*, sarjassa *Studies in Narrative* 11. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2010.
- Häikiö, Martti, 'Jatkosodan ulkopolitiikka: hyökkäysvaihe 1941-1943.' Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toim. Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti. WSOY, Helsinki 2005.
- Hänninen, Vilma, *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto 2002 (5 p.).

- Hänninen, Vilma & Koski-Jännes, Anja, 'Breaking of self-narrative as a means of reorientation?' Teoksessa *Beoynd Narrative Coherence*, sarjassa *Studies in Narrative* 11, toim. Hyvärinen, Matti & Hydén, Lars- Crister & Saarenheimo, Marja & Tamboukou, Maria. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2010.
- Javén, Gunvor & Johansson, Per-Ole, *Voi hyvin, tyttö pieni*. Suomentanut Sirkka Liisa Enqvist & Leena Suutarla. Suomen rauhanliitto ry, Helsinki 1984.
- Kaarela, Elsa, *Tuntematon suomalainen sotilas*. Otava, Helsinki 1941.
- Kanon, Laila, *Stadin friidu ja metsien mies. Jatkosodan rakkaustarina*. WSOY, Porvoo 2001.
- Kemiläinen, Arja, *Toisen maailmansodan paineessa. Sota-ajan kuva historianopiskelijan päiväkirjassa ja aikalaikirjeissä*. SKS, Helsinki 2001.
- Kemppainen, Ilona, *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. SKS, Helsinki 2006.
- Kinnunen, Tiina, 'Naiset, kansakunta ja moraalit sota-ajan Suomessa.' Teoksessa *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*, toim. Mäkinen, Anssi & Keskinen, Kalevi. Weilin-Göös, 2008.
- Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku, 'Shifting Images of "Our Wars": Finnish Memory Culture of World War II.' Teoksessa *Finland in World War II: History, Memory, Interpretations*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. BRILL, Leiden 2012.
- Kirves, Jenni, ' "Päivittäinen myrkkyyannoksemme" –sensuuria ja propagandaa jatkosodassa.' Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toim. Näre, Sari & Kirves, Jenni. Johnny Kniga, Juva 2008.
- Kirves, Jenni, 'Sivistynyt sota.' *Yliopisto* 2/2012, s. 46-48.
- Kivimäki, Ville, 'Sotilaan työ, siviilin taakka. "Vihollisen tuhoamisen" dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta.' Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki 2006a.
- Kivimäki, Ville, 'Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa'. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki 2006b.
- Kivimäki, Ville, 'Rintamaväkivalta ja makaaberin ruumis – nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan.' Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toim. Näre, Sari & Kirves, Jenni. Johnny Kniga, Juva 2008.
- Kivimäki, Ville & Tepora, Tuomas, 'War of Hearts: Love and Collective Attachment as Integrating Factors in Finland During World War II.' *Journal of Social History* 43 2/2009, 285-305.

- Kivimäki, Ville & Tepora, Tuomas, 'Meaningless Death or Regenerating Sacrifice? Violence and Social Cohesion in Wartime Finland.' Teoksessa *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*, toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. BRILL, Leiden 2012.
- Kurenmaa, Pekka & Lentilä, Riitta, 'Sodan tappiot.' Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toim. Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti. WSOY, Helsinki 2005.
- Lahtinen, Anu & Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa, 'Kirjeiden uusi tuleminen,' Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toim. Leskelä-Kärki, Maarit & Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi. SKS, 2011.
- Leed, Eric J. *No Man's Land. Combat & Identity in World War I*. Cambridge University Press, Cambridge 2009 (uusintapainos).
- Lumme, Annikki, *Kenttäpostia*. Kustannuspiste oy, Tampere 1975.
- Luoma, Ursula, *Tuhannet terveiset, suukot ja kaikki hyvät. Kuulemiin näkemiin! Pauli isi: jatkosodan kirjeitä diskurssianalyttisesti tarkasteltuina*. Sosiaalipsykologian pro gradu – tutkielma, Tampereen yliopisto 1995.
- May, Vanessa, *Lone Motherhood in Finnish Women's Life Stories. Creating Meaning in a Narrative Context*. Åbo Akademi University Press, Åbo 2001.
- Mälkki, Juha, *Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla "talvisodan ihmeeksi"*. SKS, Helsinki 2008.
- Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*, toim. Sarbin, Theodore R. Praeger, New York 1986.
- Näre, Sari, 'Naiset ja miehet sodan pyörteissä.' Teoksessa *Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa*, toim. Mäkinen, Anssi & Keskinen, Kalevi. Weilin-Göös, 2008a.
- Näre, Sari, ' "Kuin viimeistä päivää" – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta.' Teoksessa *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toim. Näre, Sari & Kirves, Jenni. Johnny Kniga, Juva 2008b.
- Pekkarinen, Satu, *Kirjeet sodan perheyhteytenä. Perheen koossapitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa*. Sosiologian pro gradu –tutkielma, Jyväskylän yliopisto 1999.
- Peltonen, Matti, 'After the Linguistic Turn? Hayden White's Tropology and History Theory in the 1990s.' Teoksessa *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building*. Toim. Castrén, Anna-Maija & Lonkila, Markus & Peltonen, Matti. SKS, Helsinki 2004.
- Pietiläinen, Jukka-Pekka, *Suomen postin historia*. Posti- ja telelaitos, Helsinki 1988.
- Pipping, Knut, *Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941-1944*, suomentanut Heikki Vilén. Otava, Helsinki 1978.

- Puntila, L. A, *Kenttäpostia 1944*. Kustannusyhtiö Tammi, Helsinki 1972.
- Pöysä, Jyrki, *Jätkän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. SKS, Helsinki 1997.
- Rantala, Maija, *Kuka on tuo pieni kapteeni. Ilmari Talvitien perheen kenttäpostia 1939-1942*. Tampere 1994.
- Rasila, Viljo, *Miksi kirjeitä kerättiin?* Teoksessa *Sota-ajan kirjeet*, toim. Suojanen M.K. Tampereen yliopiston kansanperinteenlaitos, 1984.
- Ricoeur, Paul, *Time and Narrative I*. The University of Chicago Press, Chicago 1984.
- Robinett, Jane, 'The Narrative Shape of Traumatic Experience.' *Literature and Medicine* 26 2/2007, s. 290-311.
- Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toim. Näre, Sari & Kirves, Jenni. Johnny Kniga, Juva 2008.
- Rönkkönen, Teuvo, 'Kenttäposti ja postisensuuri', Teoksessa *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toim. Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti. WSOY, Helsinki 2005.
- Salmela, Esko, *Propaganda rintamajoukoissa 1941-44*. Otava, Helsinki 1976.
- Sarbin, Theodore R. 'The Narrative as a Root Metaphor for Psychology.' Teoksessa *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*, toim. Sarbin, Theodore R. Praeger, New York 1986.
- Siltala, Juha, *Sisällissodan psykohistoria*. Otava, Helsinki 2009.
- Smith, Leonard V., *The Embattled self : French soldiers' testimony of the Great War*. Cornell University Press, Ithaca 2007.
- Stouffer, Samuel A. & Suchman, Edward A. & DeVinney, Leland C. & Star, Shirley A. & Williams, Robin M. Jr (toim.), *The American Soldier: Combat and its Aftermath*. John Wiley & Sons, Inc., New York 1965.
- Strachan, Hew, 'Training, Morale and Modern War.' *Journal of Contemporary History* 41 2/2006, s. 211-227.
- Tolska, Timo, *Jerome Brunerin narratiivikäsitys*. Kasvatustieteen väitöskirja, Helsingin yliopisto 2002. [<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/3567/kertovam.pdf?sequence=2>] Luettu 19.4.2012.
- Watson, Alex, 'Self-Deception and Survival: Mental Coping Strategies on the Western Front, 1914-18.' *Journal of Contemporary History* 41 2/2006, s. 246-268.
- Watson, Alexander, *Enduring the Great War. Combat, Morale and Collapse in the German and British Armies, 1914-1918*. Cambridge University Press, Cambridge 2009 (Reprinted version).

- Wessely, Simon, 'Twentieth-Century Theories of Combat Motivation and Breakdown.' *Journal of Contemporary History* 41 2/2006, s. 269-286.
- White, Hayden, *Metahistory, Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1990a (7 p.).
- White, Hayden, *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. The John Hopkins University Press, Baltimore 1990b (Paperback edition).
- Äyräpää, Matti (toim.), *Yhden perheen sota*. Otava, Helsinki 1985.